Міністерство освіти і науки України
Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Антон НАЙЧУК
Вадим МАРКІТАНТОВ
Тетяна ГРУБІ

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Навчально-методичний посібник

Електронне видання

Кам’янець-Подільський
2026

УДК 32.01(075.8)
ББК 66.0я73
Н20

Рекомендувала вчена рада Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол № 13 від 24 вересня 2026 р.)

Рецензенти:

Гоцуляк В. М. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри філософії та соціально-гуманітарних наук Хмельницького національного університету;

Попович М. Д. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри правознавства та соціально-гуманітарної освіти Подільського державного університету;

Олійник С. В. – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Найчук А. В., Маркітантов В. Ю., Грубі Т. В.

Н20 **Політична культура та ідеологія:** навчально-методичний посібник [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2026. 120 с.

У навчальному посібнику, з урахуванням кредитно-модульної системи, вибудовуються теоретико-методологічні та праксиологічні основи курсу «Політична культура та ідеологія». Видання містить навчальну програму, тематичний план із розподілом годин, список основної та додаткової літератури, плани і методичні поради до семінарських занять, самостійної роботи, індивідуальних навчально-дослідницьких завдань, квестії підсумкового модульного контролю, словник термінів.

УДК 32.01(075.8)
ББК 66.0я73

Електронна версія посібника доступна за покликанням:

URL: http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10356

© Найчук А. В., Маркітантов В. Ю., Грубі Т. В., 2026

ЗМІСТ

ВСТУП 4

Розділ І. НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ «ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ» 6

Розділ ІІ. РОБОЧА ПРОГРАМА З КУРСУ «ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ» 11

2.1. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З МЕТОДИЧНИМИ РЕКОМЕНДАЦІЯМИ 11

2.2. САМОСТІЙНА РОБОТА ТА МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ 73

2.3. ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКІ ЗАВДАННЯ ТА МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ЇХ ВИКОНАННЯ 77

Розділ ІІІ. МОДУЛЬНІ КОНТРОЛЬНІ РОБОТИ З МЕТОДИЧНИМИ РЕКОМЕНДАЦІЯМИ ДО ЇХ ВИКОНАННЯ 81

Розділ ІV. ПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ 86

КРИТЕРІЇ ТА НОРМИ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК СТУДЕНТІВ З КУРСУ «ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ» 88

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ 90

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ 108

ВСТУП

У сучасних умовах динамічних глобалізаційних змін, системної трансформації українського суспільства та відстоювання національного суверенітету особливого значення набуває глибоке розуміння внутрішніх механізмів функціонування політичних систем. Серед цих механізмів базову роль відіграють духовні, ціннісні та концептуальні виміри політики, які безпосередньо втілюються в політичній культурі та ідеології. Осмислення цих феноменів дозволяє не лише аналізувати поточні політичні процеси, а й прогнозувати тенденції розвитку громадянського суспільства, оцінювати стійкість демократичних інститутів та ефективність державного управління.

Політична культура є інтегральним показником зрілості суспільства, що охоплює історичний досвід, політичні традиції, орієнтації, цінності, стереотипи та зразки поведінки як окремих громадян, так і соціальних груп. Вона визначає характер взаємодії між владою та суспільством, рівень громадянської активності та легітимності владних інститутів. Своєю чергою, **політична ідеологія** виступає як теоретично оформлена система поглядів, ідеалів та гасел, що концептуалізує інтереси різних суб'єктів політики, пропонує візію суспільного прогресу та мобілізує громадян для досягнення конкретних цілей. У сучасному інформаційному просторі ідеології часто стають полем інформаційно-психологічного протиборства та інструментом формування національної ідентичності.

Навчальний-методичний посібник «Політична культура та ідеологія» розроблений відповідно до курсу «Політична культура та ідеологія», включеного у блок навчальних планів «обов'язкові освітні компоненти» (освітні компоненти професійної підготовки) спеціальності «052 Політологія» Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Навчально-методичний посібник побудований відповідно до кредитно-модульної системи навчання і які включає три основні залікові навчально-теоретичні модулі (змістові модулі): семінарські заняття; самостійна робота; індивідуальні навчально-дослідницькі завдання (ІНДЗ). Окремими складовими подаються: комплексна модульна контрольна робота з курсу; критерії та норми оцінювання знань, умінь та навичок студентів; словник термінів; основна та додаткова література.

Перший блок включає плани семінарських занять з методичними рекомендаціями.

Другий блок становить самостійна робота студентів, яка охоплює весь курс та взаємозв'язана із змістовим модулем.

Формою навчального навантаження, спрямованого на розвиток творчих можливостей студентів, слугує ІНДЗ, які виконуються у формі рефератів і є третім заліковим блоком.

Комплексна модульна контрольна робота з курсу розроблена у вигляді дворівневих за складністю завдань, що надає можливість об'єктивно оцінити рівень знань студентів.

Матеріал, представлений у навчальному посібнику, направлений на підвищення фахового рівня студентів, розуміння причини і джерела формування та розвитку політичної культури і ідеологічних процесів, що є важливими складовими сучасного суспільно-політичного життя.

Безперечно, не всі питання і аспекти сучасної політичної реальності вдалося висвітлити в запропонованому комплексі на достатньому навчально-методичному та науковому рівні. Тому, з метою подальшої розробки даного навчального посібника, з вдячністю сприймемо всі критичні зауваження і поради.

Розділ І. НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА З КУРСУ «ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ»

Дисципліна «Політична культура та ідеологія» належить до переліку дисциплін «обов'язкові освітні компоненти» (освітні компоненти професійної підготовки), що забезпечують отримання професійних компетентностей випускниками Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка спеціальності 052 Політологія та викладається для студентів освітнього рівня «бакалавр».

Метою освітнього компоненту є ознайомити здобувачів вищої освіти з теорією політичної культури та ідеології, сприяти формуванню в них особистої політичної культури та ідеологічної досвідченості адекватної політичним реаліям ХХ1 століття.

Основним завданням в цьому курсі є систематизація та розкриття основних категорій політичної культури та ідеології, вивчення основних теоретичних концепцій, що дозволяють на професійному рівні аналізувати протиріччя сучасного політичного процесу в контексті соціокультурної динаміки.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми у результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати:

- історію політичної культури і ідеології;
- причини і джерела формування та розвитку політичної культури і ідеологічних процесів;
- особливості національних політичних культур.

вміти:

- розрізняти підходи до аналізу й оцінки політичних культур та ідеології;

- використовувати можливості інших навчальних дисциплін в обґрунтуванні досліджень з політичної культури, розробці та реалізації проєктної діяльності, реалізації культурної, національної політики;
- застосовувати надбані теоретичні знання у сучасній політичної реальності;
- використовувати різні підходи до аналізу проблем політичної історії та актуальних проблем політичної теорії та практики.

Програма навчальної дисципліни

Денна форма здобуття вищої освіти

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин						
	Разом	у тому числі					
		Лекційні заняття	Практичні заняття	Семінарські заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальна робота
Змістовий модуль 1. *Теоретико-методологічні засади курсу «Політична культура та ідеологія»*							
Тема 1. Методологічні проблеми курсу «Політична культура та ідеологія»	18	4		2		12	
Тема 2. Структурні засади політичної культури та ідеології	20	4		4		12	
Тема 3. Проблема типологізації політичної культури в політичній науці	20	4		4		12	
Разом за змістовим модулем 1	58	12		10		36	
Змістовий модуль 2. *Праксеологічні аспекти функціонування політичної культури*							
Тема 4. Шляхи формування політичної культури та ідеології	22	6		4		12	
Тема 5. Політична культура та ідейні орієнтири українського суспільства	20	4		4		12	
Тема 6. Цінності і характеристика політичної культури та ідеології Сходу і Заходу	20	2		6		12	
Разом за змістовим модулем 2	62	12		14		36	
Разом годин	**120**	**24**		**24**		**72**	

Заочна форма здобуття вищої освіти

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин						
	Разом	у тому числі					
		Лекційні заняття	Практичні заняття	Семінарські заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальна робота
Змістовий модуль 1. *Теоретико-методологічні засади курсу «Політична культура та ідеологія»*							
Тема 1. Методологічні проблеми курсу «політична культура та ідеологія»	19	2				17	
Тема 2. Структурні засади політичної культури та ідеології	20			2		18	
Тема 3. Проблема типологізації політичної культури в політичній науці	19			2		17	
Разом за змістовим модулем 1	58	2		4		52	
Змістовий модуль 2. *Праксеологічні аспекти функціонування політичної культури*							
Тема 4. Шляхи формування політичної культури та ідеології	21	2		2		17	
Тема 5. Політична культура та ідейні орієнтири українського суспільства	20	2				18	
Тема 6. Цінності і характеристика політичної культури та ідеології Сходу і Заходу	21	2		2		17	
Разом за змістовим модулем 2	62	6		4		52	
Разом годин	**120**	**8**		**8**		**104**	

Засоби діагностики результатів навчання: поточне усне опитування та поточне тестування, співбесіда, самостійна робота, модульна контрольна робота, зокрема із використанням модульного об'єктно-орієнтованого динамічного навчального середовища Moodle, залік.

ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. *Теоретико-методологічні засади курсу «Політична культура та ідеологія»*

Методологічні проблеми курсу «Політична культура та ідеологія»

Політична культура як окрема наука, об'єкт, предмет дисципліни. Методи і завдання політичної культури. Основні підходи до визначення «політичної культури», «ідеології». Формування теорії політичної культури. Ознаки політичної культури. Політична культура у працях вітчизняних науковців. Основні риси політичної культури.

Структурні засади політичної культури та ідеології

Наукові підходи до структурних компонентів політичної культури. Функції політичної культури в сучасному суспільстві. Пізнавальні, морально-оцінні і поведінкові елементи політичної культури. Політична культура як система орієнтацій, види орієнтацій. «Субстрат» і «змінні компоненти» політичної культури. Роль ідеологій у структурі політичної культури.

Проблема типологізації політичної культури в політичній науці

«Класичні» підходи до типологізації політичної культури. Сучасна політична наука про типи політичної культури. Цивілізаційний і формаційний підхід до типологізації політичної культури. Сутність патріархальної, підданської і активістської політичної культури. Громадянська політична культура (Г. Алмонд, С. Верба). «Фрагментована» і «інтегрована» політична культура. Тоталітарний, авторитарний і демократичний типи політичної культури.

Змістовий модуль 2. *Праксеологічні аспекти функціонування політичної культури*

Шляхи формування політичної культури та ідеології

Зміст поняття «політична соціалізація». Політична соціалізація: сутність, етапи і моделі. Зовнішні і внутрішні чинники формування політичної культури. Системна, гегемоністська, конфліктна і плюралістична моделі політичної соціалізації. Основні канали політичної соціалізації. Складові чинники політичної соціалізації. Сутність політичного виховання і його ос-

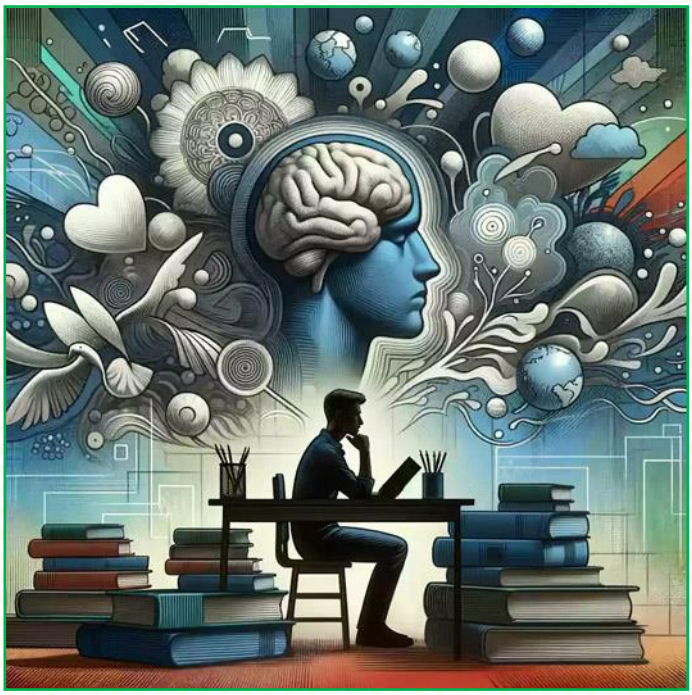
новні методи. Основні наукові школи дослідження електоральної поведінки. Поняття електоральної культури. Типи електоральної поведінки.

Політична культура та ідейні орієнтири українського суспільства

Домінанти політичної культури сучасної України. Регіональні особливості політичної культури в Україні. Ретроспективний аналіз формування політичної свідомості українського суспільства. Політичні орієнтації і стереотипи у політичній культурі українського суспільства.

Цінності і характеристика політичної культури та ідеології Сходу і Заходу

Загальна характеристика східних цивілізацій та їх політико-культурних домінант. Індо-буддистська політична культура: зміст і особливості. Конфуціансько-буддійська політична культура. Політична культура арабських країн. Західноєвропейська культура. Держава, право, гроші в політичній культурі Заходу. Модернізм і традиція в політичній культурі сучасного західного суспільства. Базові цінності політичної культури Великобританії. Особливості континентально-європейської політичної культури (Німеччина, Південна Європа). Цінності політичної культури США. Американський федералізм. Політичні культури у сучасному світі. Проблеми діалогу сучасних культур і цивілізацій. Громадянське суспільство і ЗМК у розвитку глобалізаційної політичної культури. Поняття та види толерантності. Політична толерантність, її значення в діалозі цивілізацій і культур.

Розділ ІІ. РОБОЧА ПРОГРАМА З КУРСУ «ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ»

2.1. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ З МЕТОДИЧНИМИ РЕКОМЕНДАЦІЯМИ

У засвоєнні навчального матеріалу важливе місце займають семінарські заняття – один з основних видів групових навчально-теоретичних та практичних занять здобувачів вищої освіти, що передбачає доповіді, із подальшим обговоренням у групі за заздалегідь запропонованим планом. Саме на семінарах систематизують, розширюють й поглиблюють знання з основних питань курсу, формують вміння самостійно мислити, аналізувати матеріал, виступати публічно, вести дискусію, переконувати, відстоювати особисту точку зору.

Ефективність семінару для кожного його учасника, й для групи в цілому, залежить від ретельності самостійної роботи слухачів курсу. Найпродуктивнішою вона є за такої послідовності: ознайомлення з темою та питаннями плану семінарського заняття; опрацювання навчального матеріалу теми за конспектом лекції, джерелами та літературою, рекомендованою для підготовки до семінарського заняття.

Самостійна робота з літературою при підготовці до семінарського заняття передбачає ведення записів, що розкривають зміст питань плану заняття. За формою вони можуть бути різними: розгорнутий план, виписки, тези, конспект тощо.

Розгорнутий план. Розгорнутим називається план, в якому перелічено не лише найважливіші питання теми, а й ті, що розвивають його основні ідеї. Щоб отримати розгорнутий план, кожен пункт простого плану розподіляють на підпункти відповідно до змісту мікротеми.

Виписки. До виписок, як засобу фрагментарного запису роботи, що вивчають, звертаються тоді, коли немає потреби конспектувати весь текст. Виписки, як правило, містять цікаві та корисні для читання факти, цифри, вислови, хронологічні відомості. Їх роблять, коли читання спрямоване на пошук у літературі чогось нового з питань, які цікавлять дослідника. Особливостями цієї форми запису є точність, компактність, зручність використання у подальшій роботі. Читаючи текст, доцільно відзначити олівцем відповідні його фрагменти, що згодом будуть виписані. Бажано навчитись виділяти у тексті найважливіше та найістотніше. Для цього, вивчаючи матеріал, потрібно час від часу ставити запитання: «Про що тут хоче сказати автор?».

Досить зручно робити виписки на картках, що мають стандартний розмір, а тому, зручні для зберігання та використання. Їх легко класифікувати за окремими частинами своєї роботи, поповнювати, поєднувати на одній картці матеріал з одного питання, відібраний з різних джерел. Картки, як правило, містять інформацію лише з одного питання, а тому в них легко орієнтуватися.

Обов’язковою для запису на картці є інформація про:

- загальну проблему, якої стосується виписка та її зміст;
- конкретне вузьке питання, якому відповідає запис;
- повне бібліографічне посилання на джерело, з якого її зроблено та сторінку.

На картці варто робити й свої зауваження щодо змісту виписки; дату запису; номер теми, до якої вона належить.

Тези – це стислий виклад основних положень тексту в формі твердження або заперечення. Тези є проміжним жанром між планом і конспектом. Їх складають після попереднього ознайомлення з текстом, при повторному його читанні. У них здійснюють стислий виклад (без доказів, ілюстрацій, коментарів) основних положень доповіді, що має стверджувальний характер. Наявність тез дає можливість автору в будь-який час поновити в пам’яті доповідь і виголосити її.

Конспект – це одна із загальновідомих, поширених серед здобувачів вищої освіти форм записів. Конспектування є універсальною формою запису прочитаного; цей важливий процес роботи з книгою містить у собі елементи плану, тез і цитат. Перед початком конспектування, варто скласти план роботи. Після цього, відповідно до пунктів плану будують

окремі частини конспекту. Добре складений конспект допомагає якомога краще зрозуміти і запам'ятати зміст книги або статті, щоб потім, читаючи записи, легко відтворити хід думок і міркувань автора. Тому конспект має бути стислим і послідовним без зайвих подробиць. Власні думки, критичні зауваження, пояснення та доповнення, які виникають в процесі конспектування варто відмічати на полях, підкреслювати. Наочність розташування записів на сторінці досягається використанням інтервалів між смисловими частинами тексту, виділенням заголовків, підзаголовків тощо. Конспектування – це не механічне списування окремих фрагментів книжки, а творчий процес і кожен, добирає ту інформацію яка, на його думку найбільш важлива. Правильне конспектування привчає до наукового стилю викладу матеріалу.

У практиці найбільшого поширення набули три основні типи конспектів: систематичний, тематичний і вільний. Складання систематичного конспекту передбачає: попереднє читання тексту з олівцем; повторне читання з поділом на мікротеми; осмислення змісту кожної мікротеми та складання загального плану; формування тез; підбір доказів, аргументів; оформлення записів. Якщо при конспектуванні не дотримуватись послідовності авторського викладу, а уважно перечитавши весь текст, осмислити і перебудувати його згідно зі своїм планом, то отримаємо конспект написаний «своїми словами».

Тему, для вивчення та висвітлення якої необхідно законспектувати декілька джерел, називають тематичною. Її розпочинають з розробки логічного плану теми. Після цього «сортують» інформацію відповідно до пунктів плану, об'єднують та узагальнюють отримані матеріали, оформляють цілісний текст.

Виступ. Підготовка до вступу полягає у прочитанні, обмірковуванні прочитаного з теми та виписуванні того, що є важливим та потрібним, конспектування книг і статей. Після цього проводиться оформлення тексту виступу та його критичне редагування. Усний текст завжди сприймають важче, ніж написаний, адже слухач не має змоги повернутися назад, ще раз переглянути незрозумілі місця або ж подивитися у словник, щоб з'ясувати значення незрозумілого слова.

Підготовлений текст доповіді через деякий час варто перечитати знов, що сприятиме остаточному формуванню думок, відшліфуванню окремих місць тексту, пошуку нових прикладів тощо. Варто дати прочитати текст сторонній людині, після чого з'ясувати, що в ньому незрозумі-

ле, як сприймається текст. За необхідності, ввести потрібні пояснення і доповнення, забрати із тексту речення, які не несуть важливої інформації. Щоб контактувати із слухачами, доповідач має час від часу відриватися від записів. Для цього завчасно виділяють у тексті ті місця, які будуть переказуватись.

Структура виступу: вступ, розкриття основного змісту, запитання, висновки та узагальнення. Відповідь повинна бути чіткою, логічною та аргументованою. Після висвітлення питання відповідачем, заслуховують доповнення.

Робота на семінарських заняттях оцінюється за 12-ти бальною шкалою.

Змістовий модуль І.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Семінарське заняття 1
Тема. Політична культура в системі політичної науки (2 год.)

Мета: розкрити зміст поняття «політична культура», «ідеологія», проаналізувати основні підходи до визначення політичної культури, ідеологія, висвітлити основні риси політичної культури.

План

1. Зміст поняття «політична культура», «ідеологія».
2. Основні підходи до визначення «політичної культури», «ідеології».
3. Поняття «політична культура» у працях вітчизняних науковців.
4. Основні риси політичної культури.

1. Культура – це специфічний спосіб організації та розвитку людської життєдіяльності, представлений продуктами матеріальної й духовної праці, системою соціальних норм й настанов, духовними цінностями, сукупністю відносин людей з природою, між собою та ставленням до власної особистості, це система життєвих орієнтацій суб'єкта.

Політика – визначається, як мистецтво управління людьми в суспільстві, організація життя громадян, розподіл та перерозподіл ресурсів, підтримання порядку, збереження внутрішнього і зовнішнього миру чи, навпаки, ведення війни, контроль суспільства і людини.

Ідеологія – система концептуально оформлених ідей, переконань, цінностей та установок, що виражають інтереси різних соціальних груп, класів, товариств, в яких усвідомлюються і оцінюються відносини людей до дійсності і один до одного, соціальні проблеми і конфлікти, а також містяться цілі (програми) соціальної діяльності, спрямованої на закріплення або зміну існуючих суспільних відносин.

Таким чином, культура, політика та ідеологія є сферами суспільного життя, де людина виступає як об'єктом, так і суб'єктом цивілізаційного поступу, формуючи основи цивілізаційного буття. Студентам під час відповіді на перше питання слід розкрити зміст понять «політична культура», «ідеологія».

2. Вперше термін **«політична культура»** вжив в XVIII столітті німецький просвітитель Йоганн Готфрід Гердер. Політична культура є сукупністю цінностей, установок, переконань, орієнтацій і виражаючих їх символів, які є загальноприйнятими і служать впорядкуванню політичного досвіду і регулюванню політичної поведінки всіх членів суспільства. Вона включає не тільки політичні ідеали, цінності і установки, але і діючі норми політичного життя.

Категоріального статусу термін **«політична культура»** набуває у другій половині XX ст. завдяки зусиллям Г. Алмонда, С. Верби, Л. Пая, Д. Каванаха, У. Розенбаума, Д. Елазара, К. фон Бойме та інших, які закріпили його в політологічному лексиконі. Слід зазначити, що в науковій літературі поняття «політична культура» вживається в широкому і вузькому значенні слова.

Термін **«ідеологія»** ввів французький філософ Антуан Дестют де Трасі, який пов'язував з нею вчення про ідеї, що дозволяє сформулювати основи політики та етики, відкрити справжню організацію дискурсу – можливості судження та оцінки у різних галузях.

При відповіді на питання студенти повинні охарактеризувати основні підходи до визначення понять **«політична культура»**, **«ідеологія».**

3. В Україні політична культура є предметом дослідження багатьох вчених. Серед них В. Андрущенко, О. Бабкіна, В. Бебик, І. Варзар, М. Головатий, В. Горбатенко, М. Остапенко, І. Поліщук, В. Ребкал, Ф. Рудич, С. Рябов, С. Телешун, Л. Шкляр, П. Шляхтун та інші. Саме ці видатні вітчизняні науковці у своїх працях досліджують переважно політичну куль-

туру, яка сприяє об’єднанню суспільства навколо спільних цінностей і норм, політичну культуру, яка забезпечує ефективну комунікацію між громадянами та політичними інститутами, а також визначає правила поведінки в політичному процесі. При відповіді на питання слід проаналізувати основну проблематику яку розкривають українські науковці у своїх працях щодо **«політичної культури»**.

4. Політичній культурі притаманні такі риси:

- ✓ ***Інтраверсія*** (тяжіння до малих груп – родина, громада);
- ✓ ***Ірраціональність*** (перевага емоційності над прагматичністю, потребою керуватися нормативною поведінкою);
- ✓ ***Екстернальність*** (нетерплячість до своїх політичних опонентів);
- ✓ ***Екзекутивність*** (перевага споглядального способу життя перед активним, схильність до апатії);
- ✓ ***Сенсорність*** (любов до комфорту, несприйняття конфліктів, терплячість та вміння лавірувати).

Відповідаючи на питання студентам необхідно проаналізувати риси політичної системи та розкрити чинники які впливають на їх формування.

Основні поняття: політична культура, ідеологія, компоненти політичної культури, система пізнавальних елементів, система ціннісних елементів, система поведінкових елементів.

Політична культура – типова, інтегральна характеристика індивідуального чи колективного соціального суб'єкта та соціальних інститутів, суспільства в цілому, що фіксує рівень розвитку їх політичної свідомості, політичної діяльності та поведінки.

Критерієм, своєрідним дзеркалом політичної культури соціального суб'єкта є його реальна політична практика. Оцінюючи зміст, характер політичної діяльності та поведінки, можна визначити якість і рівень політичної культури, її носія (індивідуального чи колективного).

Ідеологія – сукупність уявлень, переконань та ідей, зосереджених на стосунках людей у суспільствах та призначених виправдовувати чи змінювати ці взаємини, об’єднуючи людей для колективних дій.

Компоненти політичної культури – пізнавальні, емоційні, ціннісно-орієнтаційні та поведінкові. Вони охоплюють знання про владу, ставлення до неї, політичні ідеали, норми, а також реальні дії та звички громадян під час участі в суспільному житті.

Система пізнавальних елементів політичної культури – пізнавальний (або когнітивний) блок політичної культури охоплює сукупність знань, уявлень та інформаційних образів про політичну систему, її інститути, закони, процеси та власні права і обов'язки громадян. Він формує базу, на основі якої людина розуміє політичне життя та приймає рішення. Основні пізнавальні елементи: політичні знання, політичні уявлення, способи політичного мислення, розуміння прав і обов'язків, політична інформація.

Система ціннісних елементів політичної культури – це сукупність переконань, ідеалів, орієнтирів та уявлень, які визначають ставлення громадян до влади, держави та політичного процесу. Цінності слугують стрижнем, що об'єднує політичну свідомість і поведінку. Основні ціннісні елементи: політичні ідеали та цілі, ціннісні орієнтації, політичні символи та міфи, норми та стандарти поведінки, авторитет та вірування.

Поведінкові елементи політичної культури – це сукупність практичних дій, реакцій, традицій та способів реалізації влади, через які громадяни, лідери та інститути втілюють свої політичні погляди та цінності в реальному житті. Вони перетворюють внутрішню свідомість на зовнішню політичну діяльність. Основні елементи поведінкового рівня: політична участь, політична активність, стиль прийняття рішень, традиції та ритуали, конформність чи опозиційність.

Питання для самостійного опрацювання

1. *Розкрити зв’язок політичної культури і політичної системи.*
2. *Політична культура як складова цивілізації.*
3. *Проаналізуйте фразу Антуана де Рівароля: «Вольтер вважав, що чим освідченніші люди, тим вони вільніші». Його наступники сказали народу: «Чим ти вільніший, тим освіченіший. У цьому й полягала загибель».*
4. *Охарактеризуйте основні етапи становлення ідеології.*
5. *Аксіологічні елементи політичної культури.*

Теми рефератів

1. Категорія «політична культура» та її місце в політичній науці.
2. Політична культура як засіб легітимізації і ефективності політичної влади.
3. Обґрунтування і розробка категорії «політична культура» в працях зарубіжних дослідників.
4. Політична ідеологія як система політичних цінностей.

Тестові завдання

1. Політична культура в сучасній політичній науці найчастіше трактується як:

А) сукупність політичних інститутів і організацій;

Б) система політичних знань, цінностей, норм і моделей поведінки, що визначають ставлення громадян до політики;

В) форма організації державної влади;

Г) сукупність нормативно-правових актів.

2. Концепція політичної культури як системи політичних орієнтацій громадян була найбільш повно розроблена у працях:

А) Макс Вебер; Б) Габріель Алмонд;

В) Карл Маркс; Г) Джон Локк.

3. Вперше поняття «ідеологія» було введено в науковий обіг на:

А) початку XIX ст.; Б) початку XX ст.;

В) наприкінці XVIII ст.; Г) наприкінці XIX ст.

4. Пізнавальний компонент політичної культури включає:

А) політичні дії громадян;

Б) політичні емоції та почуття;

В) знання та уявлення про політичну систему і політичні процеси;

Г) політичні інститути.

5. Який із підходів до визначення політичної культури акцентує увагу на політичних цінностях, ідеалах і переконаннях:

А) інституційний; Б) аксіологічний;

В) функціональний; Г) нормативний.

6. Поведінковий компонент політичної культури проявляється передусім у:

А) політичних теоріях;

Б) політичній участі та формах політичної активності громадян

В) політичних традиціях;

Г) політичних ідеологіях;

7. Однією з ключових рис політичної культури є:

А) повна незмінність у часі;

Б) залежність від біологічних факторів;

В) історична зумовленість і наступність;

Г) ізольованість від соціальних процесів.

8. Політична культура виконує регулятивну функцію, яка полягає у:

А) створенні політичних партій;

Б) формуванні політичної еліти;

В) впорядкуванні політичної поведінки відповідно до норм і цінностей;

Г) забезпеченні економічного розвитку.

9. У системі політичної науки політична культура досліджується передусім як:

А) елемент економічної системи;

Б) складова духовної культури суспільства, що впливає на політичні процеси;

В) частина правової системи;

Г) елемент військової організації держави.

10. Значення політичної культури для функціонування політичної системи полягає в тому, що вона:

А) замінює політичні інститути;

Б) визначає виключно економічну політику держави;

В) формує типові моделі політичної поведінки та ставлення громадян до влади;

Г) регулює лише діяльність парламенту.

Список рекомендованої літератури

Основна:

1. Воронянський О.В., Кулішенко Т.Ю., Скубій І.В. Політологія: підручник. Харків: ХНТУСГ імені Петра Василенка, 2017. 180 с.
2. Кокорська О.І., Кокорський В.Ф. Політична культура: теоретико-методологічні проблеми. *Наукові записки. Політичні науки*. 2002. Том 20. С. 24–28. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1c4a270d-7ace-4c36-af85-f67ffd5d6542/content
3. Остапенко М.А. Політична культура суспільства: навч. посібник. Київ: МАУП, 2008. 96 с.
4. Перегуда Є.В. Політологія: навчальний посібник / Є.В. Перегуда, В.Ф. Панібудьласка, В.Л. Семко, Н.І. Рижко, С.Д. Місержи, В.Л. Стеценко, В.Л. Згурська, В.П. Третяк. Київ: КНУБА. 2011. 216 с. URL: https://org2.knuba.edu.ua/pluginfile.php/103531/mod_resource/content/1/posibnikkaf.Pdf
5. Політологія: навчальний посібник / Н.М. Демиденко. Суми. Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Електронне видання, 2022. 318 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d89f768d-2b72-468d-b99e-64dc28425f83/content
6. Політична ідеологія [Електронний ресурс]: навчально-методичний посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / упоряд.: А. Пехник, А. Прохоренко; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Юридична література, 2023. 64 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/389073f3-3fe5-4152-9953-f43938df4380/content
7. Поліщук І.О. Політична культура: дефініція, структура та функції. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. № 3. С. 194–196. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1943463f-b895-4983-9cc0-e74b828f6b87/content
8. Політологія: підручник / [М.П. Требін та ін.]; за ред. проф. М.П. Требіна; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2018. 460 с.
9. Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В.С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с.
10. Політологія: навчальний посібник (для студентів усіх форм навчання) / уклад. Л.М. Мельник, І.А. Дужа, І.М. Грек. Біла Церква: БНАУ, 2022. 494 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/items/e0964623-ce94-42c5-aecb-917d41ebfc8a
11. Точицький М.С. Поняття політичної культури у світлі сучасних політологічних дискусій. *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС»*. 2019. Випуск 6. С. 49–53. URL: https://politicus.od.ua/6_2019/6_2019.pdf

Додаткова:

1. Бакланова Н., Букач В.М. Категорія «політичної культури» в науковому та публічному дискурсах. *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС»*. 2022. Випуск 1. С. 94–102. URL: https://politicus.od.ua/1_2022/16.pdf
2. Бевз Т. Політична і етнополітична культура як об'єкт досліджень. *Наукові записки. Курасівські читання*. 2005. Київ: ІПіЕПД, 2006. Вип. 30. Кн. 1. С. 77–87.
3. Городенко Л.М. Політична культура: до визначення понять. *Українське журналістикознавство*. 2014. Вип. 15. С. 19–25.
4. Загрійчук І. Д. Нація та її політична культура. *Журнал Віче*. 2011. № 24. С. 7–8. URL: https://veche.kiev.ua/journal/2887/
5. Зубро Т. Інтерпретаційний підхід в концепціях політичної культури. *Політичний менеджмент*. 2007. № 2. С. 100–104.
6. Історія світової культури: навч. посіб. / керівник авт. колективу Л.Т. Левчук. [3-тє вид. перероб. і доп.]. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 400 с.
7. Карнаух А. Проблеми становлення сучасної політичної культури в Україні [Електронний ресурс]. URL: http://www.personal.in.ua/article.php?ida=573
8. Марущак О.А. Щодо сучасного розуміння та значення ідеології. *Forum Prava*. 2020. 61(2). С. 92–101. URL: https://zenodo.org/records/3883817
9. Подмазко Є. Концептуальні основи політичної культури як наукової теорії. *Політичний менеджмент*. 2007. № 1. С. 108–114.
10. Хачатуров Д. Політичні цінності як основа політичної культури суспільства. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2025. Випуск 21. С. 324–329. URL: https://kpn.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/197/2025/10/vypusk-21.pdf#page=324

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія.

Семінарське заняття 2-3

Тема. Структура і функції політичної культури (4 год.)

Мета: проаналізувати основні елементи і компоненти політичної культури, розкрити роль ідеології у структурі політичної культури, висвітлити функції політичної культури.

План

1. Пізнавальні, морально-оцінні і поведінкові елементи політичної культури.
2. Політична культура як система орієнтацій, види орієнтацій.
3. «Субстрат» і «змінні компоненти» політичної культури.
4. Роль ідеологій у структурі політичної культури.
5. Функції політичної культури.

1. Складовими політичної культури виступають пізнавальні (знання про політичну систему її інститути, політичні ідеї. ідеології а також розуміння власних прав і обов'язків), морально-оцінні (політичні почуття, емоції, оцінки ставлення до влади, політичних лідерів та цінностей). Сюди відносять моральні принципи, які регулюють політичну діяльність і поведінкові (реальні дії та форми участі: участь у виборах, мітингах, членство в партіях, політична активність або пасивність, спосіб взаємодії з державою) елементи. Відповідаючи на питання студентам необхідно висвітлити вплив зазначених елементів на стабільність політичного процесу.

2. Г. Алмонд політичну культуру розглядав як сукупність орієнтацій на політичну діяльність, політичну сферу загалом. Вчений запропонував таку структуру орієнтацій:

• когнітивні орієнтації (знання індивіда про політичну систему, її роль, функції, рішення, дії, можливості і способи впливу на прийняття політичних рішень);

• емоційні орієнтації (почуття стосовно політичної системи, її структури, ролі, функції і політичних діячів);

• оцінні орієнтації (судження, погляди і уявлення про політичну систему, її роль, функції), що складаються з комбінацій ціннісних стандартів і критеріїв, інформації і емоцій.

Поруч з орієнтаціями на політичну систему в цілому, американський політолог також виділяє орієнтації на структури «входу» в політичну систему і «виходу» з неї, а також орієнтації індивіда на своє місце в політичному процесі і можливість політичної участі.

Дослідження структури політичної культури продовжили інші американські політологи, зокрема У. Розенбаумом, який виділяє три типи орієнтацій щодо політичних об’єктів.

При відповіді на друге питання студентам доцільно зупинитись на праксеологічній складові зазначених орієнтацій.

3. Існує багато підходів до проблеми структуризації політичної культури. Проте слід відзначити, що в політичній культурі можна виділити відносно постійний «субстрат», що визначає її соціально-політичний зміст і певну ідейно-політичну спрямованість, а також «змінні» компоненти, зміна яких залежить від кон’юнктурної ситуації суспільного життя.

Студентам під час відповіді необхідно розкрити і охарактеризувати «стержневі» та «змінні» компоненти.

4. Ідеології відіграють роль провідного структурного компонента політичної культури, формуючи світогляд, цінності та орієнтації суб'єктів політики. Вони структурують політичну свідомість, забезпечують обґрунтування влади, визначають цілі діяльності та мобілізують маси для їх досягнення, виступаючи основою для формування політичних стереотипів та ідеалів. Студентам, при відповіді, слід зупинитися на ключових аспектах ролі ідеологій у структурі політичної культури.

5. Різноманітність зв'язків політичної культури та ідеології із життям суспільства, її суспільно-політичне призначення визначаються насамперед тими функціями, які вона виконує. Функції (від лат. funkcio – виконання, призначення) дисципліни політичної культури та ідеології ззовні такі самі, як і в інших суспільних дисциплінах, але їх зміст у кожної дисципліни свій. Політична культура та ідеологія виконує в суспільстві наступні функції: нормативно-ціннісну, ідентифікації, пізнавальну, адаптації, соціалізації, виховну, мобілізаційну, інтеграції (дезінтеграції), відтворювальну, комунікації. При відповіді слід охарактеризувати функції політичної культури та ідеології, розкрити їх єдність і взаємодоповнюваність.

Основні поняття: політична свідомість, політичний досвід, політичний міф, політична традиція, політичний звичай, політичний ритуал, політична віра, політична субкультура, суб’єкт політичної культури.

Політична свідомість – відображення духовного життя людей, інтересів і сподівань різноманітних соціальних спільностей, верств, класів, націй, індивідів і суспільства. Політична свідомість – це свідомість співучасників політичного процесу, всіх сил, що борються за владу та її здійснення, реалізацію.

Політичний досвід – узагальнені результати, висновки, уроки, отримані з минулої й дійсної практики політичної діяльності різних суб’єктів політики, що діють як на внутрішній, так і на світовій арені.

Політичний міф – цілісне, спрощене, переважно ірраціональне відображення в індивідуальній та масовій свідомості політичної реальності й основних суспільних цінностей, своєрідний символічний засіб їхньої інтерпретації, моделювання світу і соціального життя; інструмент реалізації конкретних політичних завдань – боротьби за владу, її легітимації, утвердження нової політичної ідеології тощо.

Політична традиція – форми політичної поведінки і політичного мислення, політичні цінності, певні суспільні настанови, що стосуються політичного життя й передаються від генерації до генерації як колективна спадщина.

Політичний звичай – це стійке, неписане правило поведінки та стандарт дій у сфері державної влади чи політичних відносин, що склалися історично внаслідок багаторазового повторення і виконуються за звичкою чи завдяки авторитету традиції без обов'язкового формально-юридичного закріплення.

Політичний ритуал (від лат. «ritualis» – обрядовий, «ritus» – урочиста церемонія, культовий обряд) – стандартизоване повторення політично значущих дій, ідеологічно санкціонованих та драматично інсценізованих з метою регулярного утвердження та зміцнення соціально-політичного порядку.

Політична віра – це тверда впевненість у справедливості певних політичних ідей, цінностей чи лідерів без потреби у доказах. Вона формує світогляд людини та визначає її вибір під час голосування чи участь у суспільному житті.

Політична субкультура – це частина загальної політичної культури суспільства, вона позначає неоднорідність політичної культури у рамках певної держави-нації. Вона охоплює специфічні цінності, погляди та правила поведінки окремих соціальних, етнічних, регіональних чи вікових груп, які відрізняються від загальноприйнятих у країні, але зберігають основні зв'язки з базовою системою.

Суб’єкт політичної культури – це носій, творець і транслятор політичних цінностей, знань, традицій та норм. Ним може бути окрема людина, соціальна група, партія, нація або суспільство загалом, які усвідомлюють свої політичні інтереси та виявляють активність у політичному житті.

Питання для самостійного опрацювання

1. *Політична поведінка і політична участь.*
2. *Природа політичної ідеології та її призначення.*
3. *Політична свідомість і політична поведінка – елементи політичної культури.*
4. *Рівні політичної культури.*
5. *Особливості створення політичної ідеології.*

Теми рефератів

1. Політична культура і традиції.
2. Політична культура і релігія.
3. Політична культура і національний характер.
4. Політичні стереотипи і політичні міфи як складові політичної культури.
5. Структура політичної ідеології.

Тестові завдання

1. До структури політичної культури належать такі основні компоненти:

А) інституційний, правовий і економічний;
Б) пізнавальний, морально-оцінний і поведінковий
В) державний, партійний і громадський;
Г) ідеологічний і адміністративний.

2. Пізнавальні елементи політичної культури включають:

А) політичні дії громадян;
Б) політичні знання, уявлення та інформацію про політичну систему;
В) політичні звичаї та традиції;
Г) політичні інститути.

3. Морально-оцінні елементи політичної культури відображають:

А) політичну активність громадян;
Б) систему політичних знань;
В) політичні цінності, норми та переконання;
Г) правову систему держави.

4. Поведінкові елементи політичної культури проявляються у:

А) політичних ідеологіях;
Б) політичній участі та формах політичної діяльності;
В) політичних концепціях;
Г) політичних традиціях.

5. Політична культура як система орієнтацій включає такі види орієнтацій:

А) економічні, соціальні та правові;
Б) когнітивні, афективні та оцінні;

В) інституційні та нормативні;

Г) формальні та неформальні.

6. Концепція політичної культури як системи політичних орієнтацій була розроблена у працях:

А) Карл Маркс;

Б) Габріель Алмонд та Сідней Верба;

В) Томас Гоббс;

Г) Жан-Жак Руссо.

7. «Субстрат» політичної культури становлять:

А) тимчасові політичні настрої;

Б) стабільні елементи політичного досвіду, традиції та норми;

В) політичні програми партій;

Г) результати виборів.

8. До змінних компонентів політичної культури належать:

А) політичні традиції;

Б) політичні звичаї;

В) політичні настрої та актуальні політичні орієнтації;

Г) політичні ритуали.

9. Роль політичної ідеології у структурі політичної культури полягає в тому, що вона:

А) визначає лише економічний розвиток держави;

Б) формує систему політичних цінностей і орієнтирів поведінки;

В) замінює політичні традиції;

Г) регулює діяльність органів влади.

10. Яка функція політичної культури забезпечує передачу політичного досвіду від покоління до покоління:

А) регулятивна;

Б) комунікативна;

В) соціалізаційна;

Г) інтегративна.

Список рекомендованої літератури

Основна:

1. Воронянський О.В., Кулішенко Т.Ю., Скубій І.В. Політологія: підручник. Харків, ХНТУСГ імені Петра Василенка, 2017. 180 с.

2. Остапенко М.А. Політична культура суспільства: навч. посібник. Київ.: МАУП, 2008. 96 с.
3. Перегуда Є.В. Політологія: навчальний посібник / Є.В. Перегуда, В.Ф. Панібудьласка, В.Л. Семко, Н.І. Рижко, С.Д. Місержи, В.Л. Стеценко, В.Л. Згурська, В.П. Третяк. Київ: КНУБА. 2011. 216 с. URL: https://org2.knuba.edu.ua/pluginfile.php/103531/mod_resource/content/1/posibnikkaf.Pdf
4. Політологія. Навчальний посібник (для студентів усіх форм навчання) / уклад. Л.М. Мельник, І.А. Дужа, І.М. Грек. Біла Церква: БНАУ, 2022. 494 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/items/e0964623-ce94-42c5-aecb-917d41ebfc8a
5. Політологія: навчальний посібник / Н.М. Демиденко. Суми. Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Електронне видання, 2022. 318 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d89f768d-2b72-468d-b99e-64dc28425f83/content
6. Поліщук І.О. Політична культура: дефініція, структура та функції. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. № 3. С. 194–196. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1943463f-b895-4983-9cc0-e74b828f6b87/content
7. Політологія: підручник / за ред. проф. М.П. Требіна; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2018. 460 с.
8. Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В.С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с.
9. Політологія: навчальний посібник (для студентів усіх форм навчання) / уклад. Л.М. Мельник, І.А. Дужа, І.М. Грек. Біла Церква: БНАУ, 2022. 494 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/items/e0964623-ce94-42c5-aecb-917d41ebfc8a
10. Стегній О.Г. Соціологічні підходи до вивчення типів політичної культури. *Український соціум*. 2015. № 2 (53). С. 26–35. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/26-35__no-2__vol-53__2015__UKR.pdf

Додаткова:

1. Бакланова Н., Букач В.М. Категорія «політичної культури» в науковому та публічному дискурсах. *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС»*. 2022. Випуск 1. С. 94–102. URL: https://politicus.od.ua/1_2022/16.pdf
2. Зубро Т. Інтерпретаційний підхід в концепціях політичної культури. *Політичний менеджмент*. 2007. № 2. С. 100–104.
3. Клімова Г.П. Феномен політичної культури: теоретико-методологічний дискурс. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2020. 2(45). С. 56–70.
4. Кокорська О.І. Кокорський В.Ф. Політична культура: теоретико-методологічні проблеми. *Наукові записки. Політичні науки*. 2002. Том 20. С. 24–28. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1c4a270d-7ace-4c36-af85-f67ffd5d6542/content
5. Мармазова Т. Прикладні аспекти реалізації функцій політики. *Політичний менеджмент*. 2009. № 4. С. 44–50.

6. Півнєва Л. Політична і популярна культура як предмет політологічного аналізу. *Політичний менеджмент*. 2006. № 6. С. 74–81.
7. Подмазко Є. Концептуальні основи наукової теорії. *Політичний менеджмент*. 2007. № 1. С. 108–114.
8. Політична думка XX – початку XXI століть: методологічний і доктринальний підходи: підручник: у 2-х т. / за заг. ред. Н.М. Хоми; [Т.В. Андрущенко, О.В. Бабкіна, В.П. Горбатенко та ін.]. Львів: Новий Світ-2000, 2016. Т. 1. 516 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi72/0053308.pdf
9. Політологія: конспект лекцій для студентів усіх спеціальностей денної форми навчання / Н.М. Семке, І.М. Доля. Харків: НТУ «ХПІ», 2017. 156 с. URL: https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/bd20d3c1-a7bb-4347-899c-c57e84d6d659/content
10. Рудакевич О. Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 352 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi78/0058013.pdf
11. Требін М.П. Поліщук І.О. Політична культура: ретроспективний огляд концептуальних підходів. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 1 (15). С. 123–140. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/items/ab19d875-825d-439e-b87d-18c41c65bbb8
12. Точицький М.С. Демократизація політичної свідомості і культури. *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС»*. 2020. Випуск 6. С. 73–79. URL: https://politicus.od.ua/6_2020/6_2020.pdf

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія.

Семінарське заняття 4-5

Тема. Проблема типологізації політичної культури (4 год.)

Мета: проаналізувати цивілізаційний і формаційний підхід до типологізації політичної культури, розкрити сутність патріархальної, підданської і активістської політичної культури, висвітлити основи тоталітарного, авторитарного і демократичного типів політичної культури.

План

1. Цивілізаційний і формаційний підхід до типологізації політичної культури.
2. Сутність патріархальної, підданської і активістської політичної культури.
3. Громадянська політична культура (Г. Алмонд, С. Верба).
4. «Фрагментована» і «інтегрована» політична культура.
5. Тоталітарний, авторитарний і демократичний типи політичної культури.

1. Типологізація політичної культури здійснюється переважно через формаційний (марксистський, за соціально-економічним базисом) та цивілізаційний (соціокультурний, за спільністю цінностей) підходи. В основі формаційного підходу розвитку політичної культури лежать зміни суспільно-економічних формацій (способу виробництва). Цивілізаційний підхід в основу розвитку політичної культури ставить унікальні соціокультурні, релігійні, етнічні та ментальні особливості спільноти. Відповідаючи на перше питання студентам необхідно охарактеризувати формаційний та цивілізаційний підходи до політичної культури, зробити їх порівняльний аналіз.

2. Класичний зразок типологізації політичної культури здійснено Г. Алмондом і С. Вербою, які на основі дослідження та порівняння політичних культур США, Англії, Італії, ФРН і Мексики дійшли висновку, що наявні різновиди політичної культури є комбінаціями трьох її «чистих типів»: перший тип – «парафіяльна» або «провінціалістська» політична культура; другий тип – це «підданська» політична культура; третій тип – це активістська, або «культура участі» («партисипаторна»). При відповіді на питання студенти повинні проаналізувати зазначені вище політичні культури.

3. Авторами класичної типології політичної культури Г. Алмондом і С. Вербою визнається вищою «громадянська культура», в якій переважає активістська політична культура із збереженням елементів парафіяльної та підданської. Для «громадянської культури» є характерним баланс між владою і відповідальністю правлячої еліти, і між політичною активністю і пасивністю громадян. При відповіді слід охарактеризувати основні ознаки громадянської політичної культури.

4. Однією з широко застосовуваних типологій політичної культури, вважається типологія запропонована У. Розембаумом. Він бере за основу ступінь консенсусу між членами суспільства щодо основних політичних цінностей і правил «політичної гри». У підсумку він отримує спектр типів, полюса яких складають фрагментована і інтегрована політичні культури, між якими знаходяться різні моделі і проміжні типи. Відповідаючи, студентам необхідно зосередитися на характеристиці зазначених типологій.

5. Тоталітарна, авторитарна та демократична політичні культури – це типи взаємовідносин між владою та громадянами, що базуються на

рівні свободи, примусу та участі в управлінні. Тоталітаризм прагне абсолютного контролю, авторитарна культура зосереджує владу в руках меншості, а демократична ґрунтується на праві народу, свободах і конкуренції. При відповіді на питання, студентам необхідно висвітлити ознаки тоталітарної, авторитарної та демократичної політичних культур, розкрити зміст взаємовідносин між владою та громадянами.

Основні поняття: авторитет, політична компетентність, політична ідентичність, політична віра, політичні правила гри, політична дійсність, політичний режим.

Авторитет – загальновизнаний вплив, що його роблять на переконання й поведінку людей певні особи, ідеї, організації тощо в різних сферах суспільного життя завдяки притаманним або приписуваним їм особливостям і заслугам; повага до закону, соціальної норми, певних правил поведінки тощо; особа, що користується загальним визнанням, впливом. Авторитет ґрунтується на професіоналізмі, знаннях, моральних засадах, соціальному статусі, досвіді чи міфах. За допомогою авторитету відбувається контроль за діями людей (стимулювання певних дій та обмеження або заборона інших), узгодження їх в інтересах суспільства чи особи.

Політична компетентність – інтегральне поняття, що відображає системоутворюючу властивість відповідності сукупності знань, досвіду, здібностей, повноважень політичного суб’єкта до сфери політичної життєдіяльності й об’єктивно існуючих вимог до нього з боку суспільств. Здатність людини розуміти політику, знати свої права, критично оцінювати дії влади та брати участь у житті країни. Вона поєднує політичні знання, вміння та життєвий досвід.

Політичну ідентичність – особливий вид соціальної ідентичності, спрямований на самовизначення індивіда (групи) в політичному плані за допомогою ідентифікації з політичними інститутами і передбачає участь груп та індивідів у політичному процесі, а також взаємини всередині групи й з іншими подібними групами. Політична ідентичність ототожнення індивідом себе з певною політичною групою або політичним лідером передбачає прийняття поглядів і переконань даної політичної групи.

Політична віра – це елемент політичної свідомості та світогляду людини. Вона виражає глибоку, не обов'язково підтверджену суворими

логічними доказами прихильність до певних ідей, політичних ідеалів, партій, лідерів чи державного ладу, спонукаючи людину до активної участі в політичному житті.

Політичні правила гри – це закони, норми та домовленості, за якими суспільство і влада ведуть боротьбу за управління країною. Вони визначають, як політики приймають рішення, проводять вибори та взаємодіють із громадянами.

Політична дійсність (політична реальність) – об'єктивно існуюча сфера суспільного життя**,** яка охоплює реальні політичні факти, явища, процеси, а також діяльність суб'єктів політики, пов'язану із завоюванням, утриманням та використанням влади. Вона відображає поточний стан політичної системи у конкретний проміжок часу.

Політичний режим – система засобів та методів здійснення політичної влади, форма взаємодії державно-владних структур та населення. Будь-який політичний режим визначається, по-перше, процедурами та способами організації владних інститутів та безпосереднім здійсненням влади; по-друге, стилем прийняття суспільно-політичних рішень; по-третє, взаємовідносинами між політичною владою та громадянами (населенням) країни. Виокремлюють три типи політичних режимів: тоталітаризм, авторитаризм, демократія.

Питання для самостійного опрацювання

1. *Системний вимір політичної культури.*
2. *Політичні системи перехідних суспільств та особливості формування політичної культури.*
3. *Обґрунтуйте завдання нормативної моделі політичної культури.*
4. *Як політична культура впливає на дії політичної системи?*

Теми рефератів

1. Порівняльний аналіз політичних культур: Захід – Схід – Україна.
2. Проблема політичних субкультур у політичній науці.
3. Масова і елітарна політична культура.
4. Політична культура політичної опозиції.
5. Політична культура сучасної молоді.

Тестові завдання

1. Хто є авторами класичної типології політичної культури?

А) Макс Вебер і Карл Маркс;
Б) Габріель Алмонд і Сідней Верба;
В) Девід Істон і Роберт Даль;
Г) Толкотт Парсонс і Самуель Гантінгтон.

2. Патріархальний тип політичної культури характеризується:

А) активною участю громадян;
Б) відсутністю інтересу до політики;
В) високою політичною компетентністю;
Г) розвиненою партійною системою.

3. Підданська політична культура передбачає:

А) активний вплив на владу;
Б) орієнтацію лише на місцеві традиції;
В) лояльність до влади без активної участі;
Г) анархічне ставлення до держави.

4. Активістський тип політичної культури означає:

А) пасивність громадян;
Б) політичну ізоляцію;
В) участь у політичних процесах;
Г) відсутність легітимності влади.

5. Змішаний тип політичної культури є:

А) випадковим явищем;
Б) поєднанням кількох типів;
В) ознакою диктатури;
Г) проявом політичної кризи.

6. Яка проблема виникає при типологізації політичної культури?

А) неможливість класифікації;
Б) надмірна універсалізація;
В) відсутність політичних режимів;
Г) юридична невизначеність.

7. Політична культура включає:

А) лише політичну поведінку;
Б) лише правові норми;
В) цінності, установки та поведінку;
Г) економічні показники.

8. Типологія за рівнем участі пов'язана з:

А) економічним розвитком;
Б) політичною соціалізацією;
В) міжнародними відносинами;
Г) географією.

9. Громадянська культура – це:

А) суто активістська модель;
Б) поєднання активності й стабільності;
В) авторитарна модель;
Г) патріархальна модель.

10. Основна функція типологізації полягає у:

А) прогнозуванні поведінки; Б) запереченні демократії;
В) ліквідації конфліктів; Г) створенні партій.

Список рекомендованої літератури

Основна:

1. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Політична культура» підготовки здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти, спеціальності 052 «Політологія», освітня програма «Політологія» / Н.Л. Стешенко. Краматорськ: ДДМА. 2021. URL: https://surl.li/qjmest
2. Латигіна Н.А. Політичні режими: навч. посіб. / Н.А. Латигіна, Н.Ю. Гусєва, М.В. Ліпін. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 232 с. URL: https://ur.knute.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7dfd8d1d-b438-46fc-a2af-8025aaa18b81/content
3. Остапенко М.А. Політична культура суспільства: навч. посібник. Київ: МАУП, 2008. 96 с.
4. Мельник Л.М., Дужа І.А. Політологія: навчально-методичний посібник. Біла Церква, 2019. 425 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/items/a6166506-41ea-4c63-bf2d-ae1538133d61
5. Політологія: навчальний посібник / Н.М. Демиденко. Суми. Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Електронне видання, 2022. 318 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d89f768d-2b72-468d-b99e-64dc28425f83/content

6. Політологія: навчальний посібник (для студентів усіх форм навчання) / уклад. Л.М. Мельник, І.А. Дужа, І.М. Грек. Біла Церква: БНАУ, 2022. 494 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/items/e0964623-ce94-42c5-aecb-917d41ebfc8a
7. Публічна політика: навч. посіб. / авт. кол.: С.О. Телешун, С.В. Ситник, І.В. Рейтерович та ін.; за заг. ред. С.О. Телешуна. Київ: НАДУ, 2016. 340 с.
8. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія: конспект лекцій: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. 6-те вид., виправл. і доп. Львів: ПП: «Магнолія 2006», 2025. 188 с. URL: https://magnolia.lviv.ua/wp-content/uploads/2024/10/Politolohiia-konspekt-lektsiy_zmist.pdf
9. Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В.С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с.
10. Шабанов М.О. Сучасні політичні режими: концептуальні засади та практичний вимір: навч. посіб. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2022. 143 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi67/0049482.pdf

Додаткова:

1. Бакланова Н.М., Букач В.М. Категорія «політичної культури» в науковому та публічному дискурсах. *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС»*. 2022. Випуск 1. С. 94–102. URL: https://politicus.od.ua/1_2022/16.pdf
2. Даймонд Л. Консолідація демократії і політична культура. Демократія: антологія / [упоряд. О. Проценко]. Київ: Смолоскип, 2005. С. 882–942.
3. Зубро Т. Інтерпретаційний підхід в концепціях політичної культури. *Політичний менеджмент*. 2007. С. 100–104.
4. Кисельов С., Рябов С. Політична культура в контексті загальнокультурного процесу України. *Магістеріум*. *Політичні студії*. 2008. Випуск 31. С. 5–19.
5. Найчук А.В., Ганаба С.О. Філософія історії: [навчальний посібник]. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2020. 204 с.
6. Політична культура: теорія, проблеми, перспективи. Київ: Вид. «ПАРАПАН», 2004. 224 с.
7. Поліщук І.О. Політична культура: дефініція, структура та функції. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. № 3. С. 194–196. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/items/8e8bfd61-2e8a-473f-b9a1-724cf0e035fa
8. Рудакевич О. Матриця національної політичної культури: соцієтальний підхід. *Політичний менеджмент*. 2011. № 5. С. 25–34.
9. Рудакевич О. Засади типології національної політичної культури. *Політичний менеджмен*т. 2011. № 6. С. 137–144. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/rudakevych_zasady.pdf
10. Рудакевич О. М. Концептуальні погляди Г. Алмонда на політичну культуру нації. Нова парадигма. 2010. Вип. 96. С. 116–125.
11. Точицький М.С. Поняття політичної культури у світлі сучасних політологічних дискусій. *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС»*. 2019. Випуск 6. С. 49–53. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7326/1/Tochytskyi.pdf

12. Щедрова Г.П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний та прикладний аспекти: монографія. Луганськ: Еталон-2, 2009. 308 с.

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія.

Змістовий модуль ІІ.
ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Семінарське заняття 6-7
Тема. Політична соціалізація (4 год.)

Мета: розкрити сутність поняття «політична соціалізація», проаналізувати системну, гегемоністську, конфліктну і плюралістичну моделі політичної соціалізації, висвітлити сутність політичного виховання і його основні методи.

План

1. Зміст поняття «політична соціалізація».
2. Системна, гегемоністська, конфліктна і плюралістична моделі політичної соціалізації.
3. Основні канали політичної соціалізації.
4. Складові чинники політичної соціалізації.
5. Сутність політичного виховання і його основні методи.

1. Політична соціалізація була і залишається актуальною для будь-якого суспільства, незалежно від його соціально-економічного і культурного потенціалу, оскільки вона забезпечує збереження і передачу політичного досвіду новим поколінням, відтворення політичних інститутів, норм і цінностей, і, таким чином, стабільність політичної системи в цілому. Вироблено чимало теоретичних підходів, розгорнутих концепцій, які певним чином пояснюють зміст і сутність процесу політичної соціалізації молоді. Однак вони часто суперечать одна одній.

Відповідаючи на питання студентам необхідно виділити вузлові моменти, навколо яких розгортаються теоретичні дискусії, розкрити основні теоретичні підходи до проблеми політичної соціалізації та провести їх

порівняльну характеристику, визначивши перспективи створення універсальної теорії політичної соціалізації.

2. Моделі політичної соціалізації – це типи взаємодії особистості з політичною системою, що визначають формування політичної культури, цінностей та поведінки. У літературі широко використовуються моделі політичної соціалізації, запропоновані американським політологом Р.М. Мерельманом. Він виділив, на підставі норм політичної поведінки прийнятих у суспільстві, чотири таких моделі: 1) системна; 2) гегемоністська; 3) плюралістична; 4) конфліктна. Зазначені вище моделі залежать від типу політичного режиму, історичних умов та соціальної структури суспільства. При відповіді, студенти мають охарактеризувати системну, гегемоністську, конфліктну і плюралістичну моделі політичної соціалізації.

3. Основні канали політичної соціалізації – це інститути та середовища, через які індивід засвоює політичні цінності, норми та досвід. До ключових належать сім'я, система освіти, засоби масової інформації (ЗМІ), політичні партії та групи інтересів, а також громадські організації. Вони формують ставлення до влади, символіку та стереотипи. Студентам при відповіді необхідно висвітлити зміст основних каналів політичної соціалізації, розкрити їх роль у цьому процесі.

4. Політична соціалізація – це засвоєння індивідом політичних знань, цінностей і норм, що формують його громадську позицію протягом усього життя. Політичні цінності, традиції, зразки поведінки та інші елементи політичної культури засвоюються індивідом неперервно. Сприймаючи одні ідеї й навички, індивід водночас може втрачати інші. Тому рівень політичної соціалізованості індивіда не може залишатися незмінним. У процесі соціалізації індивіда виокремлюють чотири основних стадії: 1) ранню (від народження до вступу до школи); 2) навчання (з моменту вступу до школи до закінчення навчання); 3) соціальну зрілість (від початку до закінчення трудової діяльності); 4) завершення життєвого циклу (від припинення постійної трудової діяльності в межах офіційної організації до смерті). До складових чинників політичної соціалізації належать: первинні агенти, інституційні чинники, засоби масової інформації, політичні інститути та групи, соціальне середовище, стихійні соціальні чинники. При відповіді на питання, студентам необхідно розкрити вплив складових чинників політичної соціалізації на різних стадіях соціалізації особистості.

5. Важливою складовою політичної соціалізації є політичне виховання. Політичне виховання – процес систематичного і цілеспрямованого впливу на різні категорії та групи населення з метою формування політичної свідомості, культури, цінностей, установок, уявлень, переконань, моделей політичної поведінки, що виявляються у безпосередній діяльності суб'єктів політичного процесу та забезпеченні відтворення політичного життя суспільства. Загалом ефективність політичного виховання значною мірою залежить від комплексу застосування різних форм, методів і засобів виховного впливу. Відповідаючи на питання студентам слід зупинитися на характеристиці форм, методів та засобів політичного виховання.

Основні поняття: амбівалентність, блоки деформації політичної свідомості, групова політична свідомість, девіантність, індивідуальна політична свідомість, рівні політичної свідомості, суб'єкти політичної свідомості, політична самосвідомість, політичні ідеології, політична поведінка, політична реклама, масова свідомість, масові настрої, громадська думка, популізм.

Амбівалентність – це роздвоєння у свідомості людини відношення до чого-небудь і це може бути пов'язане з переживаннями, або двостороннім ставленням до предмета, людини і іншого. Стан, в рамках якого може співіснувати двох протилежних почуття.

Блоки деформації політичної свідомості – це стійкі психологічні, когнітивні та ідеологічні утворення, які викривляють сприйняття політичної реальності, заважають раціональному аналізу та руйнують критичне мислення громадян. Класифікація основних блоків деформації політичної свідомості: когнітивно-психологічний блок, соціокультурний та історичний блок, ідеологічний та маніпулятивний блок.

Групова політична свідомість – свідомість різних соціальних спільностей людей (соціально-класових, етнічних, демографічних, професійних, територіальних).

Девіантність – система поведінки, яка відхиляється від загальноприйнятих норм, культури і моралі суспільства.

Індивідуальна політична свідомість – це свідомість кожного окремого індивіда як учасника політичного процесу.

Політичні ідеології – система концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, яка відображає інтереси, світогляд, ідеали, настрої людей, класів, націй, суспільства, політичних партій.

Політична поведінка – це сукупність реакцій соціальних суб'єктів (осіб, груп, спільнот) на певні форми, засоби і напрямки функціонування політичної системи.

Політична реклама – інформація у будь-якому вигляді, поширена в будь-якій формі, яка має на меті популяризацію діяльності політичної партії (організації партії), привернення уваги до діяльності політичної партії (організації партії) та її позиції щодо питань загальнодержавного (місцевого) значення. До політичної реклами належать також використання символіки або логотипів політичних партій (організацій партій), повідомлення про підтримку політичною партією (організацією партії) видовищних чи інших публічних заходів або привернення уваги до участі у таких заходах політичної партії (організації партії).

Політична самосвідомість – це здатність людини чи суспільства розуміти свої політичні інтереси, оцінювати своє місце у владі та усвідомлювати себе активним учасником державного життя. Вона показує, як громадяни бачать свою роль у країні та чи готові вони впливати на політичні рішення.

Рівні політичній свідомості – виділяють залежно від того, наскільки глибоко за її допомогою вдається проникнути в сутність політики та сформувати систематизовані, реалістичні знання і уявлення про політичну дійсність. Тобто, в даному випадку за основу класифікації беруть гносеологічний критерій – рівень політичних знань, усвідомлення змісту політичних процесів. Розрізняють чотири рівні політичної свідомості: буденний, емпіричний, теоретичний, державний.

Суб'єкти політичної свідомості – носії політичних знань, ідей, емоцій та цінностей, які здатні сприймати владу, оцінювати її та діяти в політичному житті. Ними виступають окремі люди, соціальні групи, суспільні інститути та людство загалом.

Масова політична свідомість – це сукупність ідей, уявлень, в тому числі ілюзорних почуттів, настроїв, що відбивають всі сторони життя суспільства, доступні масам і здатні викликати інтерес.

Масові настрої – це однорідна для досить великої кількості людей складна сигнальна реакція, що відбиває задоволення або незадоволення загальними соціально-політичними умовами життя, я також суб'єктивну оцінку можливості реалізації соціально-політичних домагань.

Громадська думка – специфічний вияв масової свідомості, що виражається в оцінках (вербальних і невербальних) і характеризує ставлення людей до суспільно значущих подій і фактів, актуальних проблем суспільного життя.

Популізм – політична діяльність, спрямована на завоювання популярності в масах за допомогою необґрунтованих обіцянок швидкого розв'язання соціальних проблем.

Питання для самостійного опрацювання

1. *Які агенти політичної соціалізації є домінуючими на різних її етапах?*
2. *Визначте сутність поняття політична поведінка і політична позиція.*
3. *Чим може бути викликаний «закритий» тип політичної поведінки (політична бездіяльність)?*
4. *Назвіть рівні «відкритого» типу політичної поведінки (політичної участі).*
5. *Охарактеризуйте особливості політичної соціалізації в сучасному українському суспільстві.*

Теми рефератів

1. Політична соціалізація особистості: сутність, чинники, механізми.
2. Політичне виховання і політична освіта як чинники формування політичної культури.
3. Політичне виховання і політична освіта молоді в сучасній Україні.
4. Роль ЗМІ в процесі політичної соціалізації.
5. Особливості політичної соціалізації в різних країнах світу.

Тестові завдання

1. Політична соціалізація – це:

А) формування політичних інститутів;
Б) процес засвоєння політичних норм і цінностей;
В) боротьба за владу;
Г) виборчий процес.

2. Політична соціалізація розпочинається:

А) у зрілому віці;
Б) з моменту вступу до партії;
В) у дитинстві;
Г) після отримання громадянства;

3. Первинним агентом політичної соціалізації є:

А) держава; Б) школа;
В) сім’я; Г) політична партія.

4. До вторинних агентів соціалізації належить:

А) родина; Б) засоби масової інформації;
В) дитячий садок; Г) найближче оточення.

5. Політична соціалізація формує:

А) економічну систему; Б) політичну культуру;
В) політичний клімат; Г) територію держави.

6. Інституційна соціалізація пов’язана з:

А) державними структурами; Б) родиною;
В) традиціями; Г) міфологією.

7. Ре соціалізація означає:

А) повне заперечення культури;
Б) зміну раніше засвоєних політичних установок;
В) ліквідацію держави;
Г) участь у виборах.

8. Політична соціалізація забезпечує:

А) легітимність влади;
Б) економічне зростання;
В) військову силу;
Г) природний приріст населення.

9. Соціалізація може бути:

А) формальною і неформальною;
Б) законною і незаконною;
В) економічною і культурною;
Г) природною і штучною.

10. Основна функція політичної соціалізації:

А) зміна території;
Б) інтеграція особи в політичну систему;
В) формування бюджету;
Г) створення партій.

Список рекомендованої літератури

Основна:

1. Ващенко О. Формування політичної культури особистості як мета політичної соціалізації. *Гілея*. 2013. Вип. 65. С. 515–522.
2. Гончарук-Чолач Т.В., Джугла Н.В. Політична соціологія: навчальний посібник / за ред. Гончарук-Чолач Т.В. .Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ», 2018. 250 с. URL: https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/8f6d3a3d-cb36-40c1-b7d5-d5d03af7a43b/content
3. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Політична культура» підготовки здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти, спеціальності 052 «Політологія», освітня програма «Політологія» / Н.Л. Стешенко. Краматорськ: ДДМА. 2021. URL: https://surl.li/qjmest
4. Насадюк Ю. Соціалізація особистості як система втілення політичних цінностей. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2016. Випуск 10. С. 79–85. URL: https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/469
5. Основи політичної соціології: навчальний посібник для студентів соціогуманітарних спеціальностей / М.А. Безносов, Т.М. Дублікаш, А.Д. Литовченко та ін. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. 252 с. URL: https://ekhnuir.karazin.ua/items/22d08bc3-8cef-49cb-a191-0b154975da80
6. Остапенко М.А. Політична культура суспільства: навч. посібник. Київ: МАУП, 2008. 96 с.
7. Політологія: навчальний посібник / Н.М. Демиденко. Суми. Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Електронне видання, 2022. 318 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d89f768d-2b72-468d-b99e-64dc28425f83/content
8. Політологія: навчальний посібник (для студентів усіх форм навчання) / уклад. Л.М. Мельник, І.А. Дужа, І.М. Грек. Біла Церква: БНАУ, 2022. 494 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/items/e0964623-ce94-42c5-aecb-917d41ebfc8a
9. Публічна політика: навч. посіб. / авт. кол.: С.О. Телешун, С.В. Ситник, І.В. Рейтерович та ін.; за заг. ред. С.О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. Київ: НАДУ, 2016. 340 с.
10. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія: конспект лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. 6-те вид., виправл. і доп. Львів: ПП: «Магнолія 2006», 2025. 188 с. URL: https://magnolia.lviv.ua/wp-content/uploads/2024/10/Politolohiia-konspekt-lektsiy_zmist.pdf

Додаткова:

1. Акименко І.М. Політична соціалізація людини в сучасному середовищі. *Актуальні проблеми психології*. 2019. № 47. С. 9–18. URL: http://appsychology.org.ua/data/jrn/v7/i47/3.pdf

2. Береза В.О. Політична соціалізація особистості в умовах політикокультурної трансформації українського суспільства: сутність, проблеми, тенденції розвитку: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.03 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2017. 34 с.
3. Березенська О.М. Соціалізація особистості як основа формування і втілення системи політичних цінностей на національній основі. *Політологічні студії*: збірник наукових праць. 2011. Випуск 2. С. 205–215. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/8bad7836-2252-460c-af6f-f12bf8d526c5/content
4. Ващенко О. Формування політичної культури особистості як мета політичної соціалізації. *Гілея*. 2013. Вип. 65. С. 515–522.
5. Вільчинська І.Ю. Політична соціалізація як поєднання внутрішніх і зовнішніх чинників мотивації особистості. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. праць / ред. кол.: С.В. Ківалов (голов. ред.), Л.І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю.П. Аленін [та ін.]; МОН молодь спорт України, НУ ОЮА. Одеса: Фенікс, 2010. Вип. 40. С. 330–340. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5dc76da4-4a78-480b-9c49-bd676b7f4af4/content
6. Ісхакова Н.Г. Основні механізми процесу політичної соціалізації. *Політичний менеджмент*. 2008. Спеціальний випуск. С. 193–204. URL: https://www.researchgate.net/publication/333024262_Osnovni_mehanizmi_procesu_politicnoi_socializacii
7. Кожекіна Л.Ю. Політична соціалізація як суб'єкт-суб'єктний процес: теоретичні підходи до періодизації. *Вісник НТУ України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*: зб. наук.праць. Київ: ІВЦ «Політехніка», 2010. № 2010. С. 22–27. URL: http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2010/4/4.pdf
8. Корнієнко В.О., Добіжа В.В. Формування політичної культури сучасної владної еліти в Україні: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2009. 160 с.
9. Москаленко В.В. Соціалізація особистості. монографія. Київ: Фенікс, 2013. 540 с. URL: https://surl.lt/byldst
10. Пробийголова Н. Політична освіта як складова політичної соціалізації молоді. *Політичний менеджмент*. 2008. № 1. С. 128-136. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/probyiholova_politychna.pdf

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія.

Семінарське заняття 8-9
Тема. Політична культура України в умовах трансформації українського суспільства (4 год.)

Мета: розкрити домінанти політичної культури сучасної України, проаналізувати регіональні особливості у політичній культурі України, висвітлити політичні орієнтації і стереотипи у політичній культурі українського суспільства.

План

1. Ретроспективний аналіз формування політичної свідомості українського суспільства.
2. Домінанти політичної культури сучасної України.
3. Регіональні особливості у політичній культурі України.
4. Політичні орієнтації і стереотипи у політичній культурі українського суспільства.

1. Політична свідомість – це складне та багатоаспектне поняття. У сучасній літературі вона характеризується як суперечлива система, в якій у динамічній рівновазі перебувають елементи минулого, сучасного і майбутнього.

Історичний аналіз формування політичної свідомості українського суспільства вказує на складний процес еволюції від звичаєвого права та козацької демократії до формування модерної нації, що проходить через постколоніальний та посткомуністичний транзит. Історична ментальність, сформована тривалим перебуванням у складі різних імперій, впливає на сучасну динаміку політичних процесів. Сучасна свідомість трансформується під впливом соціально-економічних змін та прагнення до європейських цінностей. Відповідаючи на питання, студентам необхідно виділити ключові моменти в історичному розвитку українського народу які мали істотний вплив на формування політичної свідомості українського суспільства.

2. Ціннісні домінанти людини і будь-якої спільноти – це підґрунтя для визначення політичних, морально-етичних, естетичних та інших орієнтирів, що зумовлюють особисту, національну безпеку, характер державотворчих процесів у цілому. Домінантами політичної культури в роки незалежності України є високий рівень громадянської активності стрімка демократизація виражене прагнення до європейської інтеграції та форму-

вання національної ідентичності. Під час російсько-української війни політична культура в Україні зазнала кардинальних змін трансформувавшись у стійку систему «здорового політичного націоналізму», громадянської активності та єдності. Відповідаючи на питання студенти мають висвітлити і охарактеризувати зміни в політичній культурі українського суспільства під час війни.

3. Сучасний політичний простір України визначається неоднорідністю, маргінальним станом політичної культури сучасного українського суспільства, що полягає в існуванні культур різних соціальних груп, які ще не інтегрувалися в єдину політичну спільноту, а також її провінційністю за характером, який зорієнтований на місцеві, реґіональні інтереси та передбачає існування певних регіональних політичних субкультур.

При відповіді студенти мають висвітлити основні регіональні особливості політичної культури.

4. Сучасна політична культура трансформується в умовах війни стаючи більш згуртованою та стійкою до зовнішніх впливів зменшуючи вплив проросійських стереотипів. Політична культура України характеризується поєднанням демократичних прагнень (євроінтеграція, громадянське суспільство) з патерналістськими стереотипами (очікування «сильної руки», недовіра до інститутів влади). Переважає змішаний тип що еволюціонує від підданського до партиципаторного з високою роллю особистості лідера.

Основні поняття: соборність, комунітаризм, історична пам’ять, політика пам’яті, фрагментарна політична свідомість, деформація політичної свідомості, регіональна політична свідомість, революція, справедлива війна.

Соборність – це історичний здобуток окремого етносу, його територіальна, національно-культурна, ідеологічна та духовна єдність. Соборність – морально-філософський і соціальний принцип, фундаментальними положеннями якого є: відповідальність усіх за всіх, єдність індивідуального і загального, взаємне духовне збагачення і розвиток та інше.

Комунітаризм – ідеологічна течія кінця XX ст., яка виступає за встановлення сильного громадянського суспільства, основою якого є місцеві спільності та неурядові громадські організації, а не окремі особистості.

Історична пам'ять – сукупність цілеспрямовано сконструйованих засобами державної політики порівняно сталих взаємопов'язаних колективних уявлень про минуле, що стандартизовані й кодифіковані в суспільних, культурних і політичних дискурсах, міфах, символах, мнемонічних і комеморативних практиках. Ключовою функцією історичної пам'яті є передача досвіду та знань про минуле як основи самоідентифікації.

Політика пам'яті – сукупність механізмів, процедур та форм взаємодії суб'єктів політичного процесу, спрямованих на управління колективною пам'яттю; цілеспрямована діяльність органів державної влади, партій, громадських організацій, окремих осіб з управління суспільною пам'яттю через конструювання (закріплення, деконструкцію) усунення або актуалізацію (повернення цілісної моделі пам'яті чи її окремих складових задля формування) корегування станів суспільної свідомості.

Фрагментарна політична свідомість – розрив у розумінні влади та політики. Люди не мають єдиної картини світу. Знання про державний лад складаються з окремих, часто суперечливих шматків, емоцій та міфів.

Деформація політичної свідомості – це викривлення, руйнування або хвороблива зміна системи політичних цінностей, поглядів і переконань людини або суспільства, що призводить до неадекватного сприйняття політичної реальності та деструктивної поведінки.

Регіональна політична свідомість – це сукупність знань, цінностей, уявлень та ставлень жителів певної території до політичного життя, влади та своєї ролі в ній. Вона формується під впливом місцевої історії, культури, економіки та географічного положення.

Революція (обертання, перетворення) – радикальна зміна всієї самостійної органічної або неорганічної системи. Такими системами можуть бути суспільство, людина, наукові знання, інформація (демографічна революція, промислова революція, науково-технічна революція) тощо.

Справедлива війна – це морально виправдана і допустима війна, яка ведеться заради захисту від агресії, відновлення миру та правди, і відповідає суворим етичним та правовим критеріям. Головний етичний парадокс справедливої війни – санкція на вбивство заради припинення вбивства.

Питання для самостійного опрацювання

1. *Особливості політичної соціалізації в сучасному українському суспільстві.*
2. *Визначте специфіку процесів політичної десоціалівзації і ресоціалізації в умовах розбудови нової держави (на прикладі України).*
3. *Обґрунтуйте явище політичної еліти у спадщині українських мислителів.*
4. *Формування сучасної української еліти: від партійної номенклатури до національної еліти.*
5. *Розкрийте зміст і дайте оцінку наступному виразу: «Про ідеали нації свідчить її реклама». (Н. Дуглас).*

Теми рефератів

1. Особливості політичних субкультур в сучасній Україні.
2. Роль політичної соціалізації у формуванні демократичного типу політичної культури.
3. Політична і правова культура в сучасній Україні.

Тестові завдання

1. Який період в історії України заклав фундамент «козацької демократії» та традицію договірних відносин між владою та суспільством?

А) Київська Русь часів роздробленості;
Б) епоха Гетьманщини та Запорозької Січі;
В) період перебування у складі Російської імперії;
Г) радянський період (УРСР).

2; Який тип політичної культури, за класифікацією Г. Алмонда і С. Верби, домінував у радянській Україні та досі проявляється у формі очікувань від держави?

А) патріархальна культура;
Б) підданська культура**;**
В) культура участі (активістська);
Г) громадянська культура.

3. Що є ключовою домінантою сучасної політичної культури України, яка проявилася під час Революції Гідності та повномасштабної війни?

А) повне підкорення державній вертикалі;
Б) політична апатія та байдужість;

В) висока здатність до горизонтальної самоорганізації (волонтерство);

Г) довіра виключно до судової системи.

4. Як називається характерна для України риса, коли громадяни довіряють не політичним інституціям (партіям, парламенту), а конкретним особистостям?

А) бюрократизація; Б) інституціоналізація;

В) персоналізація політики; Г) політична соціалізація.

5. Яка тенденція спостерігається у регіональному аспекті політичної культури України після 2014 та 2022 років?

А) посилення розколу на «Схід» та «Захід»;

Б) ціннісна консолідація та стирання регіональних відмінностей у питаннях ідентичності;

В) повне зникнення місцевого самоврядування;

Г) перехід усіх регіонів на ізоляціонізм.

6. Який регіон України історично мав вищий рівень підтримки євроатлантичної інтеграції до моменту загальнонаціональної консолідації?

А) західний регіон; Б) південний регіон;

В) східний регіон; Г) центральний регіон (без Києва).

7. Політичний стереотип про «нову силу» або «нові обличчя» в українській культурі базується на:

А) бажанні повернути колишніх партійних функціонерів;

Б) запиті на радикальне оновлення еліт та недовірі до «старих» політиків;

В) переконанні, що влада має передаватися у спадок;

Г) відмові молоді брати участь у виборах.

8. Що таке «політична амбівалентність», притаманна частині українського суспільства?

А) чітке дотримання однієї ідеології;

Б) суперечливе поєднання демократичних цінностей із запитом на «сильну руку» та патерналізм;

В) повна відсутність будь-яких політичних орієнтацій;

Г) високий рівень знань про конституційне право.

9. Який зовнішньополітичний орієнтир наразі підтримується абсолютною більшістю українського суспільства (понад 80%)?

А) нейтралітет та позаблоковий статус;
Б) відновлення економічного союзу з росією;
В) вступ до Європейського Союзу та НАТО;
Г) створення закритої регіональної автаркії.

10. Яка цінність є фундаментальною для «культури спротиву», що стала частиною української політичної ідентичності?

А) стабільність за рахунок обмеження прав;
Б) свобода та людська гідність;
В) беззаперечне виконання наказів будь-якої влади;
Г) релігійний фундаменталізм.

Список рекомендованої літератури

Основна:

1. Дембіцький С. Політична культура українського суспільства: тенденції розвитку в умовах новітніх викликів. Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. 196 с.
2. Зайцева О.О. Політична культура України: минуле й сьогодення. *Сучасні виклики соціально-політичного розвитку: політико-правові, соціально-економічні та культурні виміри*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених (м. Одеса, 16 травня 2022 р.). Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Центр соціально-політичних досліджень «Politicus», 2022. С. 87–90.
3. Історія та культура України: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В.С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 480 с. URL: https://surl.li/somhhg
4. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Політична культура» підготовки здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти, спеціальності 052 «Політологія», освітня програма «Політологія» / Н.Л. Стешенко. Краматорськ: ДДМА. 2021. URL: https://surl.li/qjmest
5. Курас І.Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. Київ: Ґенеза, 2004. 736 с.
6. Остапенко М.А. Політична культура суспільства: Навч. посібник. Київ: МАУП, 2008. 96 с.
7. Політологія: навчальний посібник / Н.М. Демиденко. Суми. Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Електронне видання, 2022. 318 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d89f768d-2b72-468d-b99e-64dc28425f83/content

8. Політологія: навчальний посібник (для студентів усіх форм навчання) / уклад. Л.М. Мельник, І.А. Дужа, І.М. Грек. Біла Церква: БНАУ, 2022. 494 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/items/e0964623-ce94-42c5-aecb-917d41ebfc8a
9. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія: конспект лекцій: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. 6-те вид., виправл. і доп. Львів: ПП: «Магнолія 2006», 2025. 188 с. URL: https://magnolia.lviv.ua/wp-content/uploads/2024/10/Politolohiia-konspekt-lektsiy_zmist.pdf
10. Рудакевич О. Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 352 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi78/0058013.pdf

Додаткова:

1. Волянюк Т.А. Політична свідомість і культура як чинники формування образу сучасної Української держави. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 353–358. URL: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/51.pdf
2. Дмитренко М. Особливості сучасної української політичної культури: проблема визначення. *Політичний менеджмент*. 2005. № 5. С. 134–138. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/4311519d-b8aa-4f33-9e02-24baa63e2bfc/content
3. Корнієнко В.О., Добіжа В.В. Формування політичної культури сучасної владної еліти в Україні: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2009. 160 с.
4. Мелеганич Г., Дорошевич Р. Особливості формування політичної культури в Україні. *Регіональні студії*. 2017. Випуск 10. С. 49–52. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/1c7a0d74-7a1e-4315-936c-e2e13544156c
5. Кисельов С., Рябов С. Політична культура в контексті загальнокультурного процесу України. *Магістеріум. Політичні студії*. 2008. Випуск 31. С. 5-19.
6. Матвієнків С., Штерн В. Вплив політичних міфів на свідомість молоді в сучасній Україні. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2014. Випуск 5. С. 72–78. URL: https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/politology/article/view/2752/2828
7. Матвієнків С., Кирничний С. Мас-медіа України в контексті політичних трансформацій суспільства. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. Випуск 16. С. 34–41. URL: https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/23227/1/7%20%284%29.pdf
8. Рудакевич О.М. Традиції як базові елементи національної політичної культури. *Політологічний вісник*: зб. наук. праць. Київ: ІНТАС, 2010. Вип. 49. С. 291–299. URL: https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/f7537812-f1db-4825-b7f1-44104ed3d2da/content
9. Рудакевич О. Матриця національної політичної культури: соцієтальний підхід. *Політичний менеджмент*. 2011. № 5. С. 25–34. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/rudakevych_zasady.pdf

10. Цурканова І.О., Радкевич Т.О. Політична культура і культура політики: порівняльний аналіз сучасного стану суспільства в Україні. *Регіональні студії*. 2024. № 36. С. 7–13. URL: https://crust.ust.edu.ua/items/78235efb-f079-4230-a613-4a205a3ba0c1

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія.

Семінарське заняття 10
Тема. Цінності та особливості політичної культури східних суспільств *(2 год.)*

Мета: розкрити зміст і особливості індо-буддистської та конфуціанської політичної культури, проаналізувати політико-культурний домінанти східних цивілізацій, висвітлити особливості політичної культури арабських країн.

План

1. Загальна характеристика східних цивілізацій та їх політико-культурних домінант.
2. Індо-буддистська політична культура: зміст і особливості.
3. Конфуціансько-буддійська політична культура.
4. Політична культура арабських країн.

1. Особливе місце в класифікації політичних культур займає порівняльний цивілізаційний підхід, що припускає виділення різних типів політичних культур, які існують у різних цивілізаціях. У найзагальнішому вигляді виділяють західні та східні політичні культури. Особливостями східної політичної культури є її закритий характер, традиційність, харизматичний тип лідерства, пріоритет духовно-релігійних норм у регулюванні соціальних відносин. Виходячи з класичного цивілізаційного принципу, виділяють такі типи східної політичної культури: індо-буддійську, конфуціансько-буддійську, ісламську.

При відповіді студенти мають дати загальну характеристику східній цивілізації та проаналізувати стрижні їх політико-культурних домінант.

2. Індія – багатонаціональна країна, але самоідентифікація в ній здійснюється на цивілізаційній, а не на національній основі. Сфера сучасної політичної культури Індії має безліч граней, вона надзвичайно

глибока, оскільки тісно пов'язана з самими різними рівнями строкатого, часто суперечливого культурного та релігійного миру країни. Саме релігія в цієї цивілізації споконвіку була покликана зміцнювати і висвітлювати політичну діяльність. Відповідно, до зазначеного вище, вибудовується специфічна індо-буддистська політична культура, яка базується на релігійно-етичних принципах індуїзму та буддизму де політична влада підпорядкована кармічній справедливості реінкарнації та соціальній ієрархії. Її основами є сакралізація влади, концепція «дхарми» (обов'язку), прагнення до гармонії ненасилля («ахімса») та значна роль релігійних інститутів у суспільному житті.

Відповідаючи на питання необхідно розкрити зміст та особливості індо-буддистської політичної культури.

3. Рельєф конфуціансько-буддійської цивілізації надзвичайно багатий: тут переплітається безліч самобутніх народних релігій, включаючи буддизм махаяни, даосизм, легізм, синтоїзм, шаманізм, – але пріоритет конфуціансько-буддійської традиції очевидний. Саме конфуціанська етика сформувала в цьому регіоні основні традиції політичної культури. Такі країни, як Японія, Південна Корея, Китай, Тайвань, Гонконг, Сінгапур, є найбільш яскравими представниками конфуціанско-буддійської цивілізації. При відповіді на питання, студентам слід зупинитися на основних складових конфуціансько-буддійської політичної культури.

4. Слід зауважити, що араби практично всіх сучасних арабських держав, об'єднані спільною історичною долею, мовою, релігією, культурою та й багатьма іншими етнічними ознаками, вважають себе частинами єдиної «арабської нації». Проте зазначена самосвідомість мало сприяє їх інтеграції. Політична культура арабських країн не є монолітною але в цілому вона значно відрізняється від західної фокусуючись на цінностях спільноти, релігії та сильної влади. Студентам, при відповіді, необхідно проаналізувати основні характеристики політичної культури арабських країн.

Основні поняття: мораль, моральність, бюрократія, етика успіху, політична деонтологія, корупція, цар праведний, благопристойний тиран, монарх, освічений монарх, історичні діячі, насильство.

Мораль – система поглядів, уявлень, норм, оцінок, що регулюють поведінку людей; одна з форм суспільної свідомості. Мораль є свідчен-

ням певного рівня розвитку, духовної зрілості людини, характеру її відносин з іншими людьми і світом.

Моральність – буттєвий корелят моралі, що визначає спосіб, рівень і межі впливу її норм на реальне життя людини. Розрізняють два конкретніших значення терміна «моральність»: 1) якісна характеристика певної системи соціальних. чи міжособистісних стосунків під кутом реалізації в них настанов і цінностей моралі. 2) Моральність – сфера внутрішнього, душевно-духовного самовизначення і ціннісних орієнтації особистості за межами належного – безальтернативно визначеного нормами і приписами моралі. Коли предметом уваги виявляються пошуки і рішення окремих людей, спрямованість їхніх переживань, що не передбачає однозначних оцінок, то йдеться не про мораль, а саме про моральність.

Бюрократія – специфічна форма соціальних організацій, центральні владні ланки яких відокремлюються від інших ланок, від безпосереднього волевиявлення та рішень більшості, ототожнюють мету своєї діяльності з метою всіх членів організації і спираються на формалізовані й стандартизовані правила (інструкції) організаційно-управлінської діяльності.

Етика успіху – досягнення цілей чесним шляхом, коли результат важливий, але ще важливіше те, якими засобами його здобуто. Вона поєднує особисті досягнення з чесністю, повагою до людей та дотриманням моральних норм.

Політична деонтологія – це розділ етики та політичної філософії, що вивчає систему обов'язків, норм і стандартів належної поведінки політиків, державних діячів та чиновників перед суспільством. Вона визначає межі дозволеного у політичній боротьбі та керується принципом служіння суспільному благу понад особисту чи партійну вигоду.

Корупція – використання особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди такій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей.

Цар праведний – найчастіше асоціюється з біблійними текстами, де він означає справедливого правителя, який живе за божими законами та захищає свій народ.

Благопристойний тиран (або благопристойний деспот) – описує правителя або лідера, який здійснює абсолютну, необмежену владу, але робить це під маскою доброчесності, законності, вихованості та турботи про суспільство.

Монарх – це єдиновладний глава держави, чия влада зазвичай є довічною та передається в спадок.

Освічений монарх – це правитель епохи Просвітництва (XVIII ст.), який використовував свою абсолютну владу для проведення реформ. Такий монарх спирався на ідеї філософів, намагався оновити застарілі закони, розвивати освіту та зміцнювати державу, зберігаючи при цьому самодержавство.

Історичні діячі – це особи, які мали значний вплив на хід історичних подій, розвиток суспільства, культури, політики чи економіки. Ці люди можуть бути правителями, полководцями, революціонерами, вченими, філософами, діячами мистецтва або релігійними лідерами. Їх діяльність і рішення сприяли формуванню історичної епохи, і вони залишилися в пам'яті поколінь завдяки своєму внеску в історію.

Насильство – це навмисне застосування фізичної сили або значного впливу, здійсненого або у вигляді загрози, направлене проти себе, проти іншої особи, групи осіб або спільноти, результатом якого є (або висока вірогідність цього) тілесні ушкодження, смерть, психологічна травма, відхилення в розвитку або різного роду збиток.

Питання для самостійного опрацювання

1. *Охарактеризуйте основні соціальні характеристики східних суспільств.*
2. *Дайте порівняльну характеристику традиційної і сучасної культури східних суспільств.*
3. *Чому в традиційних суспільствах культурні зміни, відбуваються повільніше, ніж в сучасних?*
4. *Чи може існувати офіційна державна ідеологія або єдина пануюча релігійна організація в полістилістичній культурі? Обґрунтуйте свою відповідь.*

Теми рефератів

1. Цивілізації і культури Сходу.
2. Поняття політичної культури Сходу, її ознаки та домінанти.

3. Регіональні політичні культури на Сході.

4. Політична культура і політичне лідерство у східних суспільствах.

5. Порівняльний аналіз західної і східної моделей політичної культури.

Тестові завдання

1. Яка риса є фундаментальною для політичної культури більшості східних цивілізацій на противагу західному індивідуалізму?

А) пріоритет прав людини над інтересами держави;

Б) регулярна та конкурентна зміна влади;

В) колективізм та пріоритет інтересів громади/держави над особистими;

Г) повне відділення релігії від політичного життя.

2. Як традиційно сприймається державна влада у східних політичних культурах?

А) як сервісна організація, що надає послуги громадянам;

Б) як сакральна, вища сила, що вимагає безумовної поваги та підпорядкування;

В) як тимчасовий інструмент, який можна легко змінити через протест;

Г) як джерело виключно економічного збагачення окремих осіб.

3. Яке поняття в індійській політичній культурі означає сукупність моральних правил та обов'язків, які визначають поведінку людини відповідно до її статусу?

А) карма; Б) дхарма;

В) нірвана; Г) ахімса.

4. Яка ідея буддизму суттєво вплинула на політичні погляди Сходу, зокрема на методи боротьби за незалежність (на прикладі Ганді)?

А) ідея жорсткої централізації влади;

Б) необхідність насильницького повалення тиранії;

В) принцип ненасильства (ахімса) та морального вдосконалення ;

Г) визнання абсолютної рівності всіх каст у політиці.

5. Що є основою конфуціанської моделі політичного устрою?

А) держава як велика родина, де правитель – це батько, а піддані – діти;

Б) поділ влади на три незалежні гілки (судову, законодавчу, виконавчу);

В) формальна рівність усіх громадян перед писаним законом;

Г) боротьба політичних партій за голоси виборців.

6. Який принцип конфуціанства вимагає від чиновників та правителів високих моральних якостей та служіння суспільству?

А) принцип «Ліберум вето»;

Б) принцип «Жень» (гуманність, людинолюбство);

В) принцип «Laissez-faire» (невтручання);

Г) принцип довічного правління без обов'язків.

7. Яким чином традиційно відбувався відбір політичної еліти у конфуціанській культурі (Китай)?

А) через відкриті демократичні вибори;

Б) виключно за правом народження в аристократичній сім'ї;

В) через складну систему державних іспитів на знання канонічних текстів;

Г) через жеребкування серед усіх вільних громадян.

8. Яка головна особливість політичної культури арабських країн щодо взаємодії релігії та влади?

А) світський характер держави (лаїцизм);

Б) нерозривна єдність релігійних (ісламських) та політичних норм (теократизм);

В) повна заборона релігійним діячам брати участь у політиці;

Г) визнання багатьох релігій як рівноправних джерел законодавства.

9. Яку назву має всесвітня спільнота мусульман, яка в арабській культурі часто є важливішим об'єктом лояльності, ніж окрема держава?

А) халіфат; Б) шаріат;

В) умма; Г) меджліс.

10. Що є головним джерелом права та політичної легітимності в традиційній політичній культурі арабських країн?

А) міжнародні договори та конвенції;

Б) норми Шаріату, засновані на Корані та Сунні;

В) постанови світського парламенту;

Г) ідеї європейського лібералізму.

Список рекомендованої літератури

Основна:

1. Історичний розвиток цивілізацій у контексті глобалізації: ціннісний вимір: монографія / за ред. д-ра політ. наук, проф. О.В. Зернецької; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: ДУ «Інститут всесвітньої Історії НАН України», 2019. 317 с. URL: https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/4481/1/2019-irckg-2019.pdf
2. Кирилюк Ф.М. Історія зарубіжних політичних вчень Нової доби: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 414 с. URL: https://svarog.cx/product/istoriya-zarubizhnyh-politychnyh-vchen-novoyi-doby-navchalnyj-posibnyk-kyrylyuk-f-m/
3. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Політична культура» підготовки здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти, спеціальності 052 «Політологія», освітня програма «Політологія» / Н.Л. Стешенко. Краматорськ: ДДМА. 2021. URL: https://surl.li/qjmest
4. Остапенко М.А. Політична культура суспільства: навч. посібник. Київ: МАУП, 2008. 96 с.
5. Політологія: навчальний посібник (для студентів усіх форм навчання) / уклад. Л.М. Мельник, І.А. Дужа, І.М. Грек. Біла Церква: БНАУ, 2022. 494 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/items/e0964623-ce94-42c5-aecb-917d41ebfc8a
6. Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В.С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с.
7. Про державне управління в Китаї / Сі Цзіньпін; [пер. з кит. В. Гамяніна та ін.]. Харків: Фоліо, 2021 .Т. 1. 556, [46] с.
8. Саган Г.В. Аналіз і моделювання суспільно-політичних процесів у регіонах світу (арабські країни): навч. посібник для студентів закладів вищої освіти денної, заочної та дистанційної форм навчання. Київ: Київ ін-т ім. Б. Грінченка, 2023. 176 с.
9. Рудакевич О. Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 352 с.
10. Рудич Ф.М. Політологія: підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Либідь, 2009. 480 с.

Додаткова:

1. Белл, Деніел. Китайська модель. Політична меритократія та межі демократії / пер. з англ. Олександр Дем'янчук. 2-ге вид., випр. Київ: Наш Формат, 2023. 331 с.
2. Бовсунівський П.В. Особливості формування політичних систем та тенденцій політичного розвитку держав арабського світу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 111 (1). С. 77–84. URL: https://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/355/325
3. Городня Н.Д. Формування і розвиток політики Індії «Дивитися на схід» і «Діяти на сході». *Східний світ*. 2022. 4 (117). С. 258–281. URL: https://oriental-world.org.ua/index.php/journal/article/view/651/618
4. Індія: давнина і сучасність: збірник наукових праць. Вип. III / від. наук. ред. О.І. Лукаш; НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Всеукраїнська асоціація індологів. Київ, 2025. 286 с.

5. Іслам і політика: ідеологія, рухи, організації: [колект. монографія] / Аулін О. [та ін.]. Київ: ДЄОНІС ПЛЮС, 2019. 366, [1] с.
6. Китайська цивілізація: традиції та сучасність: матеріали XVI міжнародної наукової конференції, 30 листопада 2022 р. м. Київ. – Львів – Торунь: Liha-Pres, 2022. 260 с. URL: https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/11270/document.pdf
7. Пророченко Н.О. Сила ісламських традицій. Політичні традиції і демократія у державах Аравійського півострова. *Політика і час*. 2003. № 8. С. 62–68.
8. Рудакевич О. Засади типології національної політичної культури. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 137–144.
9. Суспільно-політичні трансформації в країнах Сходу на сучасному етапі: колективна монографія. Київ: Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, 2012. 220 с. URL: https://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6589-9/978-966-02-6589-9.pdf
10. Теленко О. «М'яка сила» у зовнішній політиці Індії. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2025. Випуск 58. С. 418–424. URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/58_2025/51.pdf
11. Українська орієнталістика: міждисциплінарний збірник наукових праць викладачів та студентів Інституту філології та Історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка / за ред. В. Резаненка та І. Срібняка. Київ, 2018. Вип. 9. 200 с. URL: https://surl.li/gxbepx
12. Шуліка А.А., Тимченко М.М. Роль конфуціанства в політичній сфері сучасного КНР. *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС»*. 2022. Випуск 2. С. 80–84. URL: https://politicus.od.ua/2_2022/14.pdf

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія

Семінарське заняття 11

Тема. Цінності та домінанти політичної культури суспільств західної цивілізації (2 год.)

Мета: розкрити складові західно-європейської культури, проаналізувати політичні цінності країн Західної Європи, висвітлити особливості політичної культури США.

План

1. Західно-європейська культура. Держава, право, гроші в політичній культурі Заходу.
2. Модернізм і традиція в політичній культурі сучасного західного суспільства.
3. Базові цінності політичної культури Великобританії.

4. Особливості континентально-європейської політичної культури (Німеччина, Південна Європа).

5. Цінності політичної культури США. Американський федералізм.

1. Західноєвропейська політична культура базується на цінностях індивідуалізму, раціоналізму та демократії, де ключовими елементами є верховенство права, обмежена законом держава та автономність ринкових і грошових відносин. При відповіді на перше питання, студентам необхідно проаналізувати три фундаментальні елементи західної політичної культури (держава, право, гроші).

2. Політична культура сучасного західного суспільства вибудовується на синтезі історичних традицій та сучасних політичних інновацій. Вони не лише протистоять одна одній, але й взаємно адаптуються для забезпечення стабільності та розвитку демократичних інститутів. Традиційні елементи (спадкоємність, легітимність, стабільність політичних систем), модерністські тенденції відображають реакцію на глобалізацію, технологічний прогрес та зміну суспільних цінностей. Відповідаючи на питання студенти мають охарактеризувати взаємодію зазначених елементів в сучасній політичній культурі західного суспільства.

3. Стабільність британського суспільства базується на консенсусі щодо основних цінностей суспільства, його цілей і шляхи досягнення. Відмітна риса британського політичного досвіду – впевненість громадян у тому, що владою будуть користуватися згідно з усталеними традиціями і законами. Це породжує у пересічних громадян повагу до законів. Базові цінності політичної культури Великої Британії охоплюють верховенство права, повагу до традицій та парламентську демократію. При відповіді на питання студенти повинні окреслити основні складові політичної культури Великобританії.

4. Континентально-європейська політична культура сформувалася під впливом історичних потрясінь, сильних державних традицій та прагнення до соціальної стабільності. До особливостей континентально-європейської політичної культури можна віднести: етатизм, багатопартійність, розвинене право, соціальне партнерство. Разом з тим, політична культура Німеччини є глибоко інституціоналізованою, раціональною, передбачуваною, політична культура країн Південної Європи (Італія, Іс-

панія, Греція, Португалія) є більш персоналізованою та менш довірливою до державних інститутів.

Відповідаючи на питання студентам варто розкрити зазначені вище особливості.

5. Складовими політичної культури США виступають: індивідуалізм, свобода, рівність можливостей, демократичний консенсус, патріотизм. Федералізм в США – це поділ повноважень і функцій уряду на три шари: національний (або *федеральний*), державний і місцевий. При відповіді на питання необхідно проаналізувати базові цінності політичної культури США, розкрити суть і принципи американського федералізму.

Основні поняття: політична комунікація, масова комунікація, способи політичної комунікації, регіоналізм, федералізм, федеративна політична культура, «американська мрія», американський політичний менталітет, месіанство, теорія «плавильного казана».

Політична комунікація – це процес передачі, обміну політичною інформацією, який структурує політичну діяльність та надає їй нового значення, формує громадську думку і політичну соціалізацію громадян з урахуванням їхніх потреб та інтересів.

Масова комунікація – це процес, за допомогою якого медіа-організації виробляють та передають повідомлення великій громадськості, а також процес, за допомогою якого ці повідомлення шукаються, використовуються, розуміються та впливають на аудиторію.

Способи політичної комунікації – виділяють три основні способи (канали) політичної комунікації, що ґрунтуються на використанні різноманітних засобів: 1. Комунікація через засоби масової інформації: друковані засоби (преса, книги, плакати), електронні (радіо, телебачення). Така комунікація реалізується через проведення прес-конференцій, брифінгів, розсилання прес-релізів, розміщення політичної реклами. 2. Комунікація через організації, коли ланкою передачі слугують політичні партії, групи інтересів, суспільні організації і рухи. 3. Комунікація через неформальні канали з використанням особистих зв’язків.

Регіоналізм – полісемантичний термін, яким найчастіше позначається підхід до проблем світоустрою і національного розвитку з позицій інтересів і потреб регіонів.

Федералізм – політико-територіальна концепція, яка передбачає передачу певного суверенітету і владної компетенції від «центру» органам на місцях, у регіони або до ін. частин держави. Федералізм переважно базується на засаді децентралізації та розділі влади по вертикалі та інтеграції територіальних спільнот в єдине політико-правове поле.

Федеративна політична культура – це система цінностей, переконань та норм поведінки, що забезпечує стабільне співіснування центральної влади та автономних регіонів у межах однієї держави. Її головна мета – зберегти єдність країни, поважаючи при цьому різноманітність її частин.

«Американська мрія» – це мрія про країну, у якій життя має бути кращим, багатшим та повнішим для кожного, з можливістю досягти всього цього відповідно до своїх здібностей та досягнень.

Американський політичний менталітет – це стабільний набір переконань, цінностей та історично сформованих традицій, які визначають ставлення громадян США до державної влади, свободи та ролі особистості в суспільстві. Його ядро базується на концепції «американської винятковості» (American exceptionalism)**,** індивідуалізмі та глибокій відданості конституційним правам.

Месіанство (месіанізм) – вчення про надзвичайну роль окремих лідерів, організацій, спільнот у певні переломні моменти історії держав, покликані кардинально змінити, навіть врятувати державу, націю перед загальною кризою.

Теорія «плавильного казана» – це модель етнічного розвитку, яка передбачає злиття різних народів та культур в єдине ціле. У результаті цього процесу утворюється нова, спільна нація.

Питання для самостійного опрацювання

1. *Розкрийте зміст і дайте оцінку наступному виразу: «Інформація – головна валюта демократії». (Р. Нейдер).*
2. *Охарактеризуйте поняття «політична совість».*
3. *Чому у політичній культурі Заходу поширені соціал-демократичні цінності?*
4. *Визначіть вплив політичної культури на характер політичної участі в Західній Європі.*

Теми рефератів

1. Захід і Західноєвропейська цивілізація.
2. Модель західної політичної культури, її основні ознаки і прикмети.
3. Західна культура як культура індивідуалізму, її прояв у політичній сфері.
4. Проблема регіоналізму в західній політичній культурі.
5. Особливості електоральної культури в західних суспільствах.

Тестові завдання

1. Яка філософська та політична концепція є фундаментальною для політичної культури Заходу, стверджуючи, що права та свободи окремої особистості є вищою цінністю?

А) колективізм; Б) індивідуалізм;
В) етатизм; Г) популізм.

2. Що означає принцип «Верховенства права» (Rule of Law), який є обов'язковим елементом західної політичної системи?

А) держава та її інституції завжди стоять вище за закон;
Б) закони створюються лише для того, щоб контролювати громадян;
В) усі члени суспільства, включаючи найвищих посадовців, однаково підпорядковані закону;
Г) судді мають право скасовувати закони за власним бажанням.

3. Хто із європейських мислителів епохи Просвітництва сформулював класичну теорію поділу влади (на законодавчу, виконавчу та судову гілки)?

А) Шарль Луї де Монтеск'є; Б) Томас Гоббс;
В) Жан-Жак Руссо; Г) Джон Локк.

4. Що з наведеного найкраще характеризує політичний плюралізм у західних суспільствах?

А) монополія однієї партії на управління державою;
Б) жорстка цензура засобів масової інформації з боку уряду;
В) прийняття всіх рішень виключно через загальнонаціональні референдуми;
Г) існування багатьох незалежних політичних партій, профспілок, ЗМІ та громадських організацій.

5. Який принцип політичної культури Заходу передбачає відокремлення церкви від держави та невтручання релігійних інституцій у політичне життя?

А) теократія; Б) клерикалізм;
В) секуляризм; Г) атеїзм.

6. Який історичний документ, підписаний в Англії у 1215 році, вперше суттєво обмежив абсолютну владу монарха та заклав основи конституціоналізму?

А) Білль про права (1689 р.);
Б) Велика хартія вольностей;
В) Декларація незалежності США;
Г) Конституція США.

7. Хто із західних мислителів обґрунтував теорію природних прав людини (на життя, свободу та власність) і вважається батьком класичного лібералізму?

А) Карл Маркс; Б) Нікколо Макіавеллі;
В) Вольтер; Г) Джон Локк.

8. Який давньогрецький поліс (місто-держава) вважається колискою прямої демократії та першим прикладом політичної участі громадян у Західній цивілізації?

А) Афіни; Б) Спарта;
В) Фіви; Г) Коринф.

9. Чому свобода слова та відкриті публічні дискусії вважаються найважливішою домінантою західної політичної культури?

А) тому що уряди не мають права контролювати інформацію взагалі;
Б) для того, щоб забезпечити єдність суспільства та відсутність будь-яких суперечок;
В) для забезпечення підзвітності влади, критики політики уряду та вільного пошуку істини;
Г) вона потрібна виключно під час виборчих кампаній.

10. Що з наведеного найкраще описує принцип представницької демократії, яка є стандартом у сучасних західних країнах?

А) громадяни збираються на центральній площі й самі приймають усі закони;

Б) влада належить групі експертів, яких призначає президент;

В) монарх приймає закони, а громадяни схвалюють їх на виборах;

Г) громадяни обирають своїх представників (депутатів, президентів), які приймають політичні рішення від їхнього імені.

Список рекомендованої літератури

Основна:

1. Бурдяк В.І., Ротар Н.Ю. Політична культура країн Європи в контексті інтеграційних процесів: монографія. Чернівці: Рута, 2004. 328 с.
2. Ковалів М.В., Тимчишин Т.М., Ніканорова О.В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с. URL: https://surl.li/scnpnj
3. Культурна політика Європейського Союзу. Хрестоматія: навч. посіб. / упорядники: Кеда М.К., Соломенна Т.В. Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, 2022. 468 с. URL: https://surl.li/oqpwkt
4. Остапенко М.А. Політична культура суспільства: навч. посібник. Київ: МАУП, 2008. 96 с.
5. Політологія: підручник / [М.П. Требін та ін.]; за ред. проф. М.П. Требіна; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2018. 460 с.
6. Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці XX – на початку XXI століть: колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; [авт. колект.: В. Бурдяк, В. Бусленко, Є. Гайданката ін.]; каф. політ. і держупр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. 680 с. URL: https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/12/CEE_EU_Integration.pdf
7. Публічна політика: навч. посіб. / авт. кол.: С.О. Телешун, С.В. Ситник, І.В. Рейтерович та ін.; за заг. ред. С.О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. Київ: НАДУ, 2016. 340 с.
8. Тюшка А. Сучасна стратегічна культура Німеччини і Франції. *Політичний менеджмент.* 2010. № 5. С. 177–186. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/tiushka_suchasna.pdf
9. Чістякова І.М., Кривдіна І.Б. Особливості Британської політичної системи. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2022. Т. 14, № 2. С. 160–168. URL: https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1121

Додаткова:

1. Алексіс де Токвіль. Про демократію в Америці: пер. з французької. Київ: Видавничий дім «Всесвіт». 1999. 590 с. URL: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/library/elopen/tokvil_pro_demokratiyu_v_ameryci.pdf

2. Вятр С. Політична культура в Середній Європі. Чи існує політична культурна ідентичність у переході від Сходу до Заходу [Електронний ресурс]. URL: http://www.ji.lviv.ua/n9texts/wiatr.htm
3. Даймонд Л. Консолідація демократії і політична культура. *Демократія*: антологія. [упоряд. О. Проценко]. Київ: Смолоскип, 2005. С. 882–942.
4. Копинець Ю.Ю. Тенденції розвитку партійних систем країн Європейського Союзу в контексті парламентських електоральних циклів 2017 року. *Політикус*. 2020. № 4. С. 110–117. URL: https://politicus.od.ua/4_2020/4_2020.pdf
5. Політична участь як показник рівня політичної культури суспільства: практ. посібник / авт. кол.: В.А. Гошовська [та ін.]; за ред. В.А. Гошовської. Київ: НАДУ, 2021. 112 с. URL: https://ipacs.knu.ua/pages/dop/337/files/997558cf-6902-4f22-9bf0-6f3947532ea9.pdf
6. Постол А.А. Постмодернізм як сучасна суспільно-політична реальність. *Гуманітарний вісник ЗДІА. Філософія*. 2010. Випуск 42. С. 69–79. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_42_8.pdf
7. Романюк А.С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 310 с. URL: https://studfile.net/preview/10992397/
8. Рижков М.М. Особливості американської моделі демократичної системи постбіполярної доби. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Випуск 107 (Частина І). С. 29–38.
9. США: політика, суспільство, культура – 2025: матеріали міжнародної наукової конференції на пошану пам'яті проф. Б.М. Гончара. Київ, 6–7 березня 2025 р. / за ред. проф. Н. Городньої. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2025. 256 с.
10. Хмелько І. Американський федералізм: етапи становлення, сучасні проблеми. *Регіональна політика: законодавче регулювання та практична реалізація*: зб. матеріалів / Мін-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. та ін.; редкол.: П.М. Куліков (голова) [та ін.]. Київ; Тернопіль: Карт-Бланш, 2015. Перша міжнародна наук.-практ. конф., Київ, 24-25 листопада 2015 р. С. 65–71.
11. Худолій А.О. Політичні стереотипи у геостратегії США: [монографія]. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. 148 с. URL: https://surl.li/csufgj
12. Щербакова Ю. Цінності об'єднаної Європи: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2014. 208 с. URL: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2b548825-6b8c-440e-bed1-81f1435e7a89/content

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія.

Семінарське заняття 12
Тема. Проблеми діалогу і взаємодії політичних культур у сучасних умовах (2 год.)

Мета: розкрити проблеми діалогу сучасних культур і цивілізацій, проаналізувати роль громадянського суспільства і ЗМК у розвитку глобалізаційної політичної культури, висвітлити поняття та види толерантності.

План

1. Політичні культури у сучасному світі. Проблеми діалогу сучасних культур і цивілізацій.
2. Громадянське суспільство і ЗМК у розвитку глобалізаційної політичної культури.
3. Поняття та види толерантності. Політична толерантність, її значення в діалозі цивілізацій і культур.

1. Новітній етап цивілізаційного поступу отримав назву – суспільство постмодерну. Складовою сучасного суспільства постають глобалізаційні процеси, які безпосередньо мають значний вплив на політичну культуру. Сучасні політичні культури характеризуються плюралізмом цінностей та конфліктом між демократичними, авторитарними та традиціоналістськими моделями. Проблеми діалогу цивілізацій зумовлені культурною ідентичністю, різними уявленнями про права людини та браком толерантності. Глобальний діалог ускладнюється зіткненням західних і східних цінностей, а також зростанням інформаційного впливу. Відповідаючи на питання студентам необхідно розкрити особливості політичної культури в сучасному світі, розглянути основні проблеми діалогу сучасних культур.

2. Глобальне громадянське суспільство є надзвичайно суперечливим політичним інститутом щодо можливості повноцінної реалізації. Разом з тим, громадянське суспільство розвивається не через вертикальну субординацію, а через горизонтальну взаємодію, що створює новий тип глобальної культури. Ключову роль у формуванні глобальної політичної культури відіграють засоби масової комунікації (ЗМК) трансформуючи національні свідомості в єдиний інформаційний простір. Вони впливають на політичні установки, сприяють демократичним змінам, або маніпулюють свідомістю. При відповіді на питання, студента необхідно зосередити увагу на взаємодія громадянського суспільства та ЗМК, на викликах існують для медіа в контексті громадянського суспільства**.**

3. Проблема толерантності сьогодні – одна з центральних проблем як глобального, так і національного порядку. Стабільність і благополуччя світу в третьому тисячолітті багато у чому залежатимуть від здатності проявляти терпимість, поважати інші культурні і соціальні особливості, від волі і бажання зрозуміти один одного і співпрацювати, шукати й знаходити дороги врегулювання соціокультурних конфліктів. Політична толерантність як суспільна норма та цінність формує особливий тип соціальних зв'язків, де проголошена терпимість, свобода вибору, безпека та можливість мати та виражати прихильність до тієї або іншої політичної течії. Відповідаючи на питання студентам доречно зупинитися на основних проблемах діалогу сучасних культур, висвітлити поняття та види толерантності.

Основні поняття: політична культура постмодерну, глобалізм, антиглобалізм, пацифізм, цинізм, нігілізм, політична апатія, політична брехня, політичне блюзнірство, макіавеллізм, анархізм, моральна держава.

Політична культура постмодерну – тип політичної свідомості та поведінки, що заперечує жорсткі ідеології, універсальні істини та авторитети. Вона базується на плюралізмі, іронії, фрагментарності та перетворенні політики на медіашоу, де форма часто важливіша за зміст, а стабільні політичні ідентичності розпадаються.

Глобалізм – це соціокультурний феномен, змістом якого в теоретичному аспекті є сукупність ідей щодо створення уніфікованої цивілізації, а в практичному – формування єдиного соціокультурного простору. Онтологічним підґрунтям глобалізму виступає глобальна економіка та наднаціональне політичне регулювання з боку міжнародних інституцій, а аксіологічним – культура світових супердержав. Глобалізм виступає стилем соціальної активності, за якої певне питання розглядається й вирішується в контексті загальнолюдських проблем і досвіду, що потребують для свого розв'язання спільних зусиль. Цінностями глобалізму виступають універсальність в організації соціального простору, принципи демократичного управління, свобода та права людини, глобальна держава, глобальний вільний ринок, інтеграція. Глобалізм зумовлює перехід соціуму від локального регіоналізму до глобального універсалізму

Антиглобалізм – це суспільно-політичний рух, що виступає проти сучасної моделі глобалізації, яка контролюється великими транснаціональними корпораціями та міжнародними фінансовими інститутами. Антиг-

лобалізм, навіть в найширшому його розумінні, не став цілісною ідейно-політичною концепцією, яку поділяла б принаймні більшість представників суспільно-політичних сил, котрі прямо чи опосередковано виступають як проти нинішніх процесів економічної і політичної глобалізації, так і проти окремих її аспектів. Незважаючи на те, що в ЗМІ, та навіть і в наукових публікаціях, усе частіше йдеться про «ідеологію антиглобалістів», насправді цілісної ідеологічної системи, яку міг би підтримати строкатий конгломерат антиглобалістських рухів, поки що не вироблено.

Пацифізм – це ідеологія засудження будь-якої війни, а також пропаганда ненасильства та вирішення конфліктів шляхом переговорів, мирних мітингів, роз'яснення та діалогу.

Цинізм – нігілістична світоглядна позиція, зухвале, зневажливе ставлення до норм моралі, етики, культури, загальновизнаних авторитетів та цінностей.

Нігілізм – світоспоглядання та спосіб людського світовідношення, що містить інтенції заперечення, свавілля, відчаю, розчарування, недовіри тощо. Виражається у запереченні існування Бога, безсмертя душі, свободи волі, могутності розуму, можливості пізнання, об’єктивності моралі, духовних підвалин буття, культурних засад, суспільного устрою, прав націй на самоідентифікацію та самовизначення, оптимістичних перспектив людської історії.

Політична апатія – це байдужість людей до життя країни, виборів та влади. Людина не вірить, що може щось змінити. Вона не ходить на вибори і не цікавиться новинами про політику.

Політична брехня – навмисне перекручування фактів, маніпуляції та неправдиві обіцянки, які використовують політики й пропагандисти, щоб отримати владу, утримати її або вплинути на думку людей.

Політичне блюзнірство – вияв цинізму, лицемірства та зневаги до моральних норм, цінностей або законів з боку політичних діячів задля досягнення власних інтересів чи збереження влади. Це явище руйнує довіру суспільства до державних інститутів. воно проявляється через маніпуляції, які відверто суперечать задекларованим принципам.

Макіавеллізм – різновид політичної поведінки, що виправдовує будь-які засоби (у тому числі й віроломні, жорстокі) заради досягнення поставленої мети.

Анархізм – соціально-політична ідеологія та практика, сукупність політичних концепцій та система етичних та філософських ідей, що заперечують централізоване керування суспільством, політичну, економічну й духовну владу, пропонуючи суспільний лад на засадах рівності, добровільного об'єднання людей, індивідуальної свободи без державного примусу.

Моральна держава – це суспільно-політичний ідеал, у якому влада, закони та дії уряду спираються на загальнолюдські моральні цінності, справедливість, чесність і повагу до гідності людини, а не лише на примус чи політичну вигоду.

Питання для самостійного опрацювання

1. *Роль суб'єктів політичної комунікації у формуванні політичної культури.*
2. *Розкрийте зміст і дайте оцінку наступному виразу: «Виховувати означає виробити неприйняття до телебачення». (М. Маклюен).*
3. *Інтернет як кроскультурний чинник.*
4. *Визначіть і охарактеризуйте субкультури в політичній культурі Західної Європи.*

Теми рефератів

1. Цивілізації та світові системи. Основні принципи міжсвітового підходу.
2. Проблеми глобалізації, демократії та розвитку націй.
3. Проблема пошуку діючих моделей і принципів багатополюсного і полікультурного світу.
4. Цивілізаційні засади політичної культури США.

Тестові завдання

1. Що є головною загрозою для національно-культурної ідентичності в умовах сучасної глобалізації?

А) інтенсифікація дипломатичних переговорів;

Б) універсалізація та вестернізація (нав'язування західних стандартів);

В) збільшення кількості міжнародних організацій;

Г) розвиток національної освіти.

2. Який концепт для характеристики взаємодії культур у сучасному світі запропонував американський політолог С. Гантінгтон?

А) «Кінець історії»; Б) «Плавильний казан»;

В) «Зіткнення цивілізацій»; Г) «Діалог цивілізацій».

3. Яка умова є базовою для повноцінного діалогу політичних культур відповідно до принципів толерантності?

А) поглинання слабшої культури сильнішою;

Б) відмова від власної культурної та політичної ідентичності;

В) прагнення до взаєморозуміння, збереження своєї ідентичності та повага до позиції іншого;

Г) ізоляція політичної системи від зовнішнього світу.

4. Що з наведеного не сприяє успішному діалогу політичних культур у сучасному глобалізованому суспільстві?

А) культурний плюралізм та взаємозбагачення досвідом;

Б) визнання рівноправності суб'єктів міжнародного спілкування;

В) шовінізм, ксенофобія та етноцентризм;

Г) свобода міжкультурної комунікації.

5. Яка роль засобів масової комунікації (ЗМК) у розвитку глобалізаційної політичної культури?

А) ізоляція національних політичних систем;

Б) уніфікація мислення та нав'язування єдиної ідеології;

В) формування глобального інформаційного простору та поширення демократичних цінностей;

Г) зменшення рівня політичної участі громадян.

6. Яке поняття характеризує процес стирання кордонів у політиці, економіці та культурі, що відбувається під впливом ЗМК?

А) політична ізоляція; Б) націоналізм;

В) глобалізація; Г) партикуляризм.

7. Яка головна загроза для розвитку громадянського суспільства несе глобалізація в інформаційній сфері?

А) поширення дезінформації (фейків) та маніпуляція свідомістю;

Б) збільшення кількості незалежних медіа;

В) розширення доступу до офіційних державних документів;

Г) посилення контролю за діями опозиції.

8. Що характеризує політичну толерантність?

А) відсутність будь-яких законів і правил у державі;

Б) допущення до влади тільки однієї політичної партії;

В) повага до політичних поглядів опонентів, дотримання прав меншин, готовність до мирного вирішення конфліктів;

Г) заборона на проведення мітингів.

9. Яке значення має політична толерантність у діалозі цивілізацій і культур?

А) вона сприяє ізоляції держав та згортанню міжнародної торгівлі;

Б) вона є основою для плідних міжнародних відносин, запобігає глобальним війнам та культурній асиміляції;

В) слугує інструментом для підпорядкування слабких культур сильними;

Г) призводить до втрати національної ідентичності.

10. Як політична толерантність пов'язана з демократією?

А) толерантність обмежує демократичні свободи;

Б) толерантність притаманна лише тоталітарним режимам;

В) рівень толерантності є яскравим показником ступеня демократичності держави та умовою її розвитку;

Г) вони ніяк не пов'язані між собою.

Список рекомендованої літератури

Основна:

1. Бойко О.П. Глобалістика: навчальний посібник. Суми, 2018. 79 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1a0ee693-d057-4bf3-8989-6b628f2f631c/content
2. Гантингтон Семюел. Політичний порядок у мінливих суспільствах / пер. з англ. Т. Цимбал. Київ: Наш формат, 2020. 448 с.
3. Кирилюк Ф.М. Історія зарубіжних політичних вчень Нової доби: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 414 с. URL: https://svarog.cx/product/istoriya-zarubizhnyh-politychnyh-vchen-novoyi-doby-navchalnyj-posibnyk-kyrylyuk-f-m/
4. Глобалізований світ: випробування людського буття: міжнародна науково-теоретична конференція, 6-7 жовтня 2017 року: [матеріали доповідей та виступів] / редкол. М.А. Козловець [та ін.]. Житомир: Вид-во Євенок О.О., 2017. 404 с. URL: https://eprints.zu.edu.ua/29140/1/Globalworld2017.pdf
5. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Політична культура» підготовки здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти, спеціальності

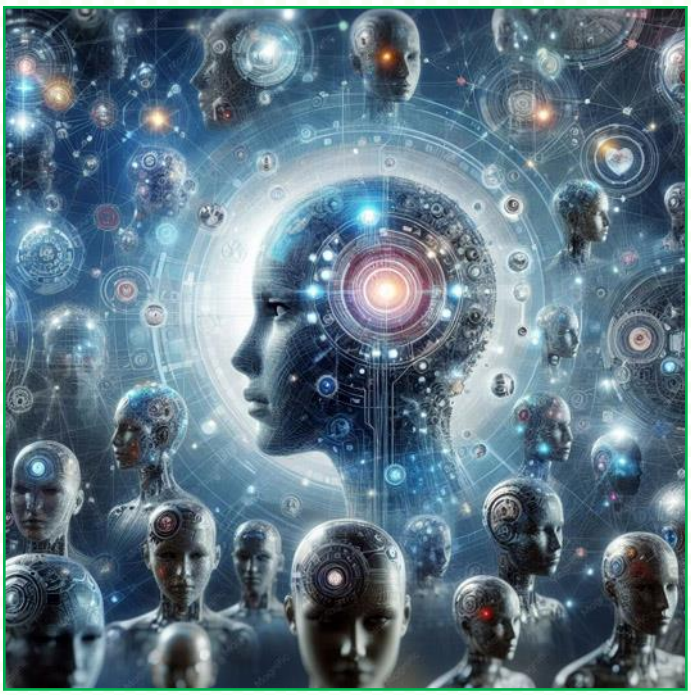
052 «Політологія», освітня програма «Політологія» / Н.Л. Стешенко. Краматорськ: ДДМА. 2021. URL: https://surl.li/qjmest
6. Ніколенко К.В. Цивілізаційні трансформації сучасності: навч. посібник / уклад. К.В. Ніколенко. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2020. 106 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi69/0050410.pdf
7. Остапенко М.А. Політична культура суспільства: навч. посібник. Київ: МАУП, 2008. 96 с.
8. Поліщук І.О., Максімішина Т.М. Політична культура сучасного світу: епохальні трансформації. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.* 2021. № 3 (50). С.139–152. URL: https://fil.nlu.edu.ua/article/view/235575
9. Рєпіна Н.В. Політична культура XXI століття: тренди і виклики. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2012. Випуск 6. С. 444–455.
10. Рудакевич О. Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 352 с.
11. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії / переклад Р. Корнута, Т. Цимбал. Київ: Наш Формат, 2019. 608 с.

Додаткова:

1. Алєйник В.Г. Роль ЗМК у формуванні політичної свідомості сучасного українського суспільства в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми політики*. 2025. Вип. 76. С. 74–81. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/76_2025/12.pdf
2. Голубович О. Толерантність як чинник міжособистісної взаємодії у XXI ст. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2012. Випуск 2. С. 49–56. URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/2_2016/2_2016.pdf
3. Іванова А.В., НУ «ОЮА». Трактовка політичної толерантності в контексті гармонізації сучасних соціально-політичних відносин. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 57. С. 31–38. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/57_2016/6.pdf
4. Манелюк Ю.М., Чубур Н.В. Сутність і фактори політичної глобалізації: сучасні виклики. *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС»*. 2024. Випуск 3. С. 189–193. URL: https://politicus.od.ua/3_2024/31.pdf
5. Нерубащенко І.А. Глобальне громадянське суспільство як нова модель світоустрою. *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС»*. 2017. Випуск 5. С. 26–29. URL: https://www.politicus.od.ua/5_2017/7.pdf
6. Рафальський О.О., Самчук З.Ф. Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2018. 688 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi59/0044020.pdf
7. Рафальський О. Сучасні погляди на проблему діалогу цивілізацій. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.* Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2016. Випуск 3-4 (83-84). С. 5–9. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rafalskyi_suchasni.pdf
8. Трачук В. Політична толерантність як механізм політичної взаємодії: проблеми та перспективи. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних дослі-*

джень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Київ, 2008. Вип. 37. С. 354–363. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/trachuk_politychna.pdf
9. Федорів І.П. Вплив ЗМІ на формування політичної культури. *Наукові записки НаУКМА*. 2011. Т. 121: Політологічні [Політичні] науки. С. 47–51. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5a12da36-5970-493b-94c9-7f3b689e5c1c/content
10. Шак Р. Глобальне громадянське суспільство як феномен сучасного світу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки»*. 2021. № 2 (30). С. 108–115. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/sep/24802/18.pdf
11. Шуліка А. Вплив громадянського суспільства на реалізацію концепції сталого розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Випуск 49. С. 351–356. URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/49_2023/42.pdf

Аудиторна робота: усне опитування, співбесіда, заслуховування доповідей, дискусія.

2.2. САМОСТІЙНА РОБОТА ТА МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО САМОСТІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота є складовим і водночас творчим, індивідуальним та окремим видом навчальної і наукової роботи студента поряд із лекцією та семінарським заняттям. Її суттєвими ознаками є робота безпосередньої участі викладача, але за обов'язкового контролю. Вона є внутрішньою основою зв'язку різних видів і форм занять, одним із основних методів засвоєння знань, охоплює всі форми і види діяльності навчального процесу, всю пізнавальну діяльність студентів.

Самостійна робота студента – це основний засіб засвоєння студентом навчального матеріалу у вільний від обов'язкових навчальних занять час. Її зміст визначається робочою програмою дисципліни та методичними рекомендаціями викладача.

Викладач визначає обсяг і зміст самостійної роботи, узгоджує її з іншими видами навчальної діяльності, розробляє методичні засоби проведення поточного та підсумкового контролю, аналізує результати самостійної навчальної роботи кожного студента.

За великого навчального навантаження, дефіциту часу важливе значення для студента має раціональне планування самостійної роботи. План допомагає правильно розподілити, економно використовувати свій час.

Формами контролю самостійної роботи студента виступають колоквіуми, індивідуальні та групові співбесіди, тестовий контроль, контрольна робота.

Про організацію самостійної роботи студенти мають дотримуватися таких вимог[1]:

1. Систематичність і безперервність.
2. Послідовність у роботі.
3. Правильне планування самостійної роботи, раціональне використання часу.
4. Використання відповідних методів, способів і прийомів роботи.
5. Виконання всіх вимог викладача.

Обов'язковим елементом самостійної роботи студента є занотовування змісту прочитаного з книги чи журналу. Процес занотовування активізує головні ідеї та положення, фіксує найважливіше у змісті, позитивно впливає на запам'ятовування матеріалу. Залежно від мети та подальшого використання, від призначення студенти можуть використовувати такі форми занотовування:

- **бібліографічна довідка** – у ній зазначають автора тексту, заголовок, видавництво, рік видання, загальну кількість сторінок;
- **план** – коротка форма запису при читанні книги;
- **тези** – стислий виклад прочитаного тексту;
- **конспект** – послідовний виклад змісту книги, журналу, статті.
- **виписки** – дослівні цитати або довільні фрагменти, коли думка автора викладається словами студента з книжкового чи журнального тексту;
- **анотація** – короткий виклад основних положень джерела;
- **резюме** – короткий виклад тексту статті;
- **рецензія** – аналіз, оцінка, відгук.

ЗАПИТАННЯ, ЩО ВИНОСЯТЬСЯ НА САМОСТІЙНЕ ОПРАЦЮВАННЯ

Змістовий модуль І.
Теоретико-методологічні основи політичної культури

1. Розкрити зв'язок політичної культури і політичної системи.
2. Політична культура як складова цивілізації.

---

[1] На допомогу першокурснику: Довідник для студентів історичного факультету / упоряд. В.А. Дубінський, С.Г. Вонсович; за ред. С.А. Копилова. Кам'янець-Подільський державний університет, 2007. С. 28.

3. Проаналізуйте фразу Антуана де Ріваролля: «Вольтер вважав, що чим освідченніші люди, тим вони вільніші». Його наступники сказали народу: «Чим ти вільніший, тим освіченіший. У цьому й полягала загибель».

4. Охарактеризуйте основні етапи становлення ідеології.

5. Аксіологічні елементи політичної культури.

6. Політична поведінка і політична участь.

7. Природа політичної ідеології та її призначення.

8. Політична свідомість і політична поведінка – елементи політичної культури.

9. Рівні політичної культури.

10. Особливості створення політичної ідеології.

11. Системний вимір політичної культури.

12. Політичні системи перехідних суспільств та особливості формування політичної культури.

13. Обґрунтуйте завдання нормативної моделі політичної культури.

14. Як політична культура впливає на дії політичної системи?

Змістовий модуль ІІ.

Праксеологічні аспекти функціонування політичної культури

15. Які агенти політичної соціалізації є домінуючими на різних її етапах?

16. Визначте сутність поняття політична поведінка і політична позиція.

17. Чим може бути викликаний «закритий» тип політичної поведінки (політична бездіяльність)?

18. Назвіть рівні «відкритого» типу політичної поведінки (політичної участі).

19. Охарактеризуйте особливості політичної соціалізації в сучасному українському суспільстві.

20. Особливості політичної соціалізації в сучасному українському суспільстві

21. Визначте специфіку процесів політичної десоціалівзації і ресоціалізації в умовах розбудови нової держави (на прикладі України).

22. Обґрунтуйте явище політичної еліти у спадщині українських мислителів.

23. Формування сучасної української еліти: від партійної номенклатури до національної еліти.

24. Розкрийте зміст і дайте оцінку наступному виразу: «Про ідеали нації свідчить її реклама». (Н. Дуглас).

25. Охарактеризуйте основні соціальні характеристики східних суспільств.

26. Дайте порівняльну характеристику традиційної і сучасної культури східних суспільств.

27. Чому в традиційних суспільствах культурні зміни, відбуваються повільніше, ніж в сучасних?

28. Чи може існувати офіційна державна ідеологія або єдина панююча релігійна організація в полістилістичній культурі? Обґрунтуйте свою відповідь.

29.Розкрийте зміст і дайте оцінку наступному виразу: «Інформація – головна валюта демократії». (Р. Нейдер).

30.Охаратеризуйте поняття «політична совість».

31.Чому у політичній культурі Заходу поширені соціал-демократичні цінності?

32.Визначіть вплив політичної культури на характер політичної участі в Західній Європі.

33.Роль суб’єктів політичної комунікації у формуванні політичної культури.

34. Розкрийте зміст і дайте оцінку наступному виразу: «Виховувати означає виробити неприйняття до телебачення». (М. Маклюен).

35. Інтернет як кроскультурний чинник.

36. Визначіть і охарактеризуйте субкультури в політичній культурі Західної Європи.

2.3 ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА (ІНДИВІДУАЛЬНІ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКІ ЗАВДАННЯ) ТА МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ЇХ ВИКОНАННЯ

Мета: самостійне вивчення частини програмного матеріалу, систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань студента з політичної теорії держави та навичок самостійної роботи.

Індивідуальна робота студента є формою навчального навантаження, спрямованого на виконання та розвиток його творчих можливостей шляхом індивідуального підходу. Індивідуальна робота здійснюється під керівництвом викладача в позааудиторний час за окремим графіком, складеним кафедрою і з урахуванням потреб і можливостей студента. Індивідуальна робота спрямована на поглиблене вивчення окремих навчальних дисциплін.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання – вид позааудиторної роботи студента навчально-дослідного та проектно-конструкторського характеру, що має практичне значення. Мета ІНДЗ – самостійне вивчення частини програмного матеріалу, систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань студента з навчального курсу, розвиток навичок самостійної роботи. ІНДЗ виконується на основі знань, умінь та навичок, одержаних під час лекційних та семінарських занять, охоплює декілька тем або зміст навчального курсу в цілому.

Оцінка за ІНДЗ виставляється на підсумковому занятті з дисципліни на основі попереднього ознайомлення викладача зі змістом ІНДЗ. Можливий захист завдання шляхом усного звіту студента про виконану роботу (до 5 хвилин). Оцінка за ІНДЗ є обов’язковим компонентом семестро-

вої оцінки і враховується при виведенні підсумкової оцінки з навчального курсу[1].

При вивченні матеріалу курсу «Політична культура та ідеологія» обов'язковим є виконання реферату.

Реферат – короткий виклад змісту одного або кількох документів. Він є одним із видів самостійної роботи студента, що допомагає, опрацювавши відповідні джерела, наукову та методичну літературу, поглиблено вивчити проблеми курсу «Політична культура та ідеологія». Підготовка реферату виробляє навички самостійного аналізу джерел та наукової літератури, систематизації матеріалу та його стислого викладу. Студент самостійно вибирає одну із запропонованих тем.

Розпочинати роботу над рефератом необхідно із складання бібліографії, яка має нараховувати не менше 5-ти найменувань літератури. На даному етапі важливим є два взаємопов'язані моменти: вміння «читати» і вести запис прочитаного. Щоб глибоко зрозуміти зміст книги, потрібно раціонально її читати.

Після опрацювання всієї доступної джерельної бази необхідно скласти план реферату, в якому має бути вступ, основна частина, висновки, список літератури та додатки (при наявності).

У вступі обґрунтовується актуальність теми, її особливості, значущість щодо соціальних потреб суспільства та розвитку досліджуваної проблеми; з'ясовується стан її висвітлення в літературі, формулюється мета та завдання роботи; виокремлюються методи дослідження.

В основній частині реферату наводяться основні теоретичні ідеї, що висвітлюють дану проблему, визначають сутність (головний зміст) проблеми, основні чинники (фактори, умови), що зумовлюють розвиток явища або процесу, який вивчається. Наводиться перелік основних змістових аспектів проблеми, які розглядаються вченими. Визначаються недостатньо досліджені питання, вказується на слабку розробленість окремих проблем. Розкривається зміст кожного питання в логічній послідовності з елементами самостійного аналізу сучасного стану процесу або явища.

У висновках мають бути власні узагальнення, ідеї, думки, оцінки, пропозиції. У кінці реферату подається список літератури та додатків. У додатках наводяться таблиці, схеми, які суттєво полегшують розуміння праці.

---

[1] На допомогу першокурснику: Довідник для студентів історичного факультету / упоряд. В.А. Дубінський, С.Г. Вонсович; за ред. С.А. Копилова. Кам'янець-Подільський державний університет, 2007. С. 32.

Реферат повинен мати обсяг 12-15 сторінок комп'ютерного набору, 14 кегель (Times New Roman), інтервал 1,5, поля 2,5 – ліворуч, 1,5 – праворуч, 2,5 – верхні та не менше 2,0 – нижні поля. На сторінці має бути до 30 рядків. На титульній сторінці реферату зазначається: назва навчального закладу, кафедра, тема, прізвище, ім'я, група, курс студента, що виконав реферат. Прізвище, ім'я, по батькові, вчене звання викладача, що перевірив реферат, місце і рік написання.

Оцінювання реферату здійснюється за такими критеріями:

- вміння ставити проблему;
- вміння обґрунтовувати її соціальне значення;
- розуміння автором співвідношення між реальною проблемою та рівнем її концептуальності;
- повноту висвітлення літературних джерел, глибина їх аналізу;
- володіння методами збирання, аналізу та інтерпретації емпіричної інформації;
- самостійність роботи, оригінальність в осмисленні матеріалу;
- обґрунтування висновків та рекомендацій.

При підготовці до написання реферату, за потребою, студент може консультуватися із викладачем.

ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ З ІНДЗ

Змістовий модуль І.
Теоретико-методологічні основи політичної культури

1. Категорія «політична культура» та її місце в політичній науці.
2. Політична культура як засіб легітимізації і ефективності політичної влади.
3. Обґрунтування і розробка категорії «політична культура» в працях зарубіжних дослідників.
4. Політична ідеологія як система політичних цінностей.
5. Політична культура і традиції.
6. Політична культура і релігія.
7. Політична культура і національний характер.
8. Політичні стереотипи і політичні міфи як складові політичної культури.
9. Структура політичної ідеології.

10. Порівняльний аналіз політичних культур: Захід – Схід – Україна.
11. Проблема політичних субкультур у політичній науці.
12. Масова і елітарна політична культура.
13. Політична культура політичної опозиції.
14. Політична культура сучасної молоді.

Змістовий модуль ІІ.
Праксеологічні аспекти функціонування політичної культури

15. Політична соціалізація особистості: сутність, чинники, механізми.
16. Політичне виховання і політична освіта як чинники формування політичної культури.
17. Політичне виховання і політична освіта молоді в сучасній Україні.
18. Роль ЗМІ в процесі політичної соціалізації.
19. Особливості політичної соціалізації в різних країнах світу.
20.Особливості політичних субкультур в сучасній Україні.
21. Роль політичної соціалізації у формуванні демократичного типу політичної культури.
22. Політична і правова культура в сучасній Україні.
23. Цивілізації і культури Сходу.
24. Поняття політичної культури Сходу, її ознаки та домінанти.
25. Регіональні політичні культури на Сході.
26. Політична культура і політичне лідерство у східних суспільствах.
27. Порівняльний аналіз західної і східної моделей політичної культури.
28. Захід і Західноєвропейська цивілізація.
29. Модель західної політичної культури, її основні ознаки і прикмети.
30. Західна культура як культура індивідуалізму, її прояв у політичній сфері.
31. Проблема регіоналізму в західній політичній культурі.
32. Особливості електоральної культури в західних суспільствах.
33. Цивілізації та світові системи. Основні принципи міжсвітового підходу.
34. Проблеми глобалізації, демократії та розвитку націй.
35. Проблема пошуку діючих моделей і принципів багатополюсного і полікультурного світу.
36. Цивілізаційні засади політичної культури США.

Розділ ІІІ. МОДУЛЬНІ КОНТРОЛЬНІ РОБОТИ З МЕТОДИЧНИМИ РЕКОМЕНДАЦІЯМИ ДО ЇХ ВИКОНАННЯ

Модульна контрольна робота (МКР) є складовою поточного контролю і здійснюється у формі виконання студентом модульного контрольного завдання.

Написання МКР є обов'язковим. До неї допускаються всі студенти. Студент, що не з'явився на МКР, отримує оцінку 0 балів.

Готуючись до написання контрольної роботи, насамперед необхідно підібрати і вивчити літературу, що стосується тематики, яка виноситься на написання роботи. Особливу увагу потрібно приділити опануванню змісту питань теми; запам'ятовуванню сутності явищ і процесів. Критеріями якості контрольної роботи є самостійність і творчість у висвітлюванні сутності запитань.

При оцінюванні контрольної роботи враховується:

- науковість аналізу явищ і процесів;
- рівень опанування студентом навчального матеріалу;
- логічність, конкретність й послідовність викладу матеріалу;
- вміння робити висновки і рекомендації;
- грамотне написання тексту;
- зовнішнє оформлення.

ЗАВДАННЯ ДО КОМПЛЕКСНОЇ МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ РОБІТИ З КУРСУ «ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ»

Варіант 1

1. Дати визначення поняттям: теорія «плавильного казана»; цинізм.
2. Політична культура як окрема наука, об'єкт, предмет дисципліни.
3. Розкрити зміст поняття «політична соціалізація».

Варіант 2

1. Дати визначення поняттям: федералізм; антиглобалізм.
2. Методи і завдання політичної культури.
3. Охарактеризувати системну, гегемоністську, конфліктну і плюралістичну моделі політичної соціалізації.

Варіант 3

1. Дати визначення поняттям: «освічений монарх»; «американська мрія».
2. Зміст поняття «політична культура».
3. Проаналізувати основні канали політичної соціалізації.

Варіант 4

1. Дати визначення поняттям: «божественний цар»; способи політичної комунікації.
2. Основні підходи до визначення політичної культури.
3. Визначити складові чинники політичної соціалізації.

Варіант 5

1. Дати визначення поняттям: бюрократія; месіанство.
2. Політична культура у працях вітчизняних науковців.
3. Розкрити сутність політичного виховання і його основні методи.

Варіант 6

1. Дати визначення поняттям: монарх; політична апатія.
2. Основні риси політичної культури.
3. Охарактеризувати зовнішні і внутрішні чинники формування політичної культури.

Варіант 7

1. Дати визначення поняттям: насилля; регіоналізм.
2. Структура політичної культури.
3. Основні наукові школи дослідження електоральної поведінки.

Варіант 8

1. Дати визначення поняттям: корупція; макіавеллізм.
2. Громадянське суспільство і ЗМК у розвитку глобалізаційної політичної культури.
3. Поняття електоральної культури. Типи електоральної поведінки.

Варіант 9

1. Дати визначення поняттям: політична деонтологія; анархізм.
2. Наукові підходи до структурних компонентів політичної культури.
3. Домінанти політичної культури сучасної України.

Варіант 10

1. Дати визначення поняттям: мораль; політичне блюзнірство.
2. Пізнавальні, морально-оцінні і поведінкові елементи політичної культури.
3. Регіональні особливості політичної культури в Україні.

Варіант 11

1. Дати визначення поняттям: деформація політичної свідомості; глобалізм.
2. Політична культура як система орієнтацій, види орієнтацій.
3. Ретроспективний аналіз формування політичної свідомості українського суспільства.

Варіант 12

1. Дати визначення поняттям: справедлива війна; нігілізм
2. «Субстрат» і «змінні компоненти» політичної культури.
3. Політичні орієнтації і стереотипи у політичній культурі українського суспільства.

Варіант 13

1. Дати визначення поняттям: популізм; революція.
2. Політична свідомість і політична поведінка – елементи політичної культури.
3. Загальна характеристика східних цивілізацій та їх політико-культурних домінант.

Варіант 14

1. Дати визначення поняттям: громадська думка; соборність.
2. Роль ідеологій у структурі політичної культури.
3. Індо-буддистська політична культура: зміст і особливості.

Варіант 15

1. Дати визначення поняттям: масові настрої; комунітаризм.
2. Функції політичної культури.
3. Конфуціанська політична культура.

Варіант 16

1. Дати визначення поняттям: політична самосвідомість; справедлива війна.
2. Функції політичної культури в сучасному суспільстві.
3. Політична культура арабських країн.

Варіант 17

1. Дати визначення поняттям: політична реклама; політична пам'ять.
2. «Класичні» підходи до типологізації політичної культури.
3. Особливості політичної культури в Китаї.

Варіант 18

1. Дати визначення поняттям: масова свідомість; історична пам'ять.
2. Цивілізаційний і формаційний підхід до типологізації політичної культури.
3. Політична культура та процес політичної соціалізації у Великобританії.

Варіант 19

1. Дати визначення поняттям: «політична дійсність»; девіантність.
2. Сутність патріархальної, підданської і активістської політичної культури.
3. Політична соціалізація в США.

Варіант 20

1. Дати визначення поняттям: політична віра; політична свідомість.
2. Громадянська політична культура (Г. Алмонд, С. Верба).
3. Модернізм і традиція в політичній культурі сучасного західного суспільства.

Варіант 21

1. Дати визначення поняттям: політичний ритуал; політична компетентність.
2. «Фрагментована» і «інтегрована» політична культура.
3. Розкрити базові цінності політичної культури Великобританії.

Варіант 22

1. Дати визначення поняттям: політична віра; авторитет.
2. Тоталітарний, авторитарний і демократичний типи політичної культури.
3. Особливості континентально-європейської політичної культури (Німеччина, Південна Європа).

Варіант 23

1. Дати визначення поняттям: суб'єкт політичної культури; політична ідентифікація.
2. Сучасна політична наука про типи політичної культури.
3. Цінності політичної культури США. Американський федералізм

Варіант 24

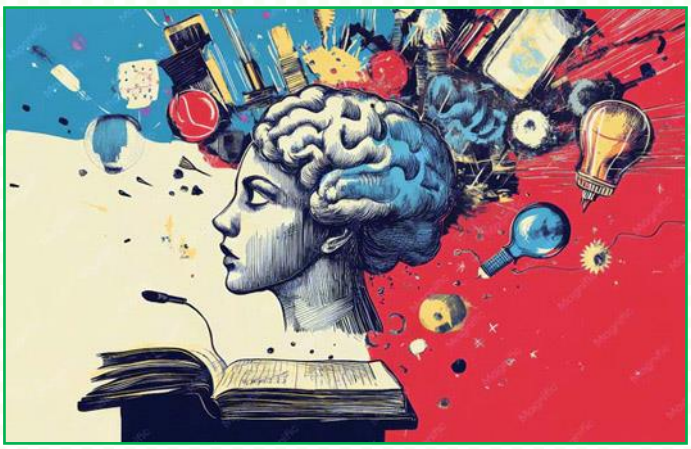
1. Дати визначення поняттям: компоненти політичної культури; політичний ритуал.
2. Політична соціалізація: сутність, етапи і моделі.
3. Політичні культури у сучасному світі. Проблеми діалогу сучасних культур і цивілізацій.

Варіант 25

1. Дати визначення поняттям: політична культура, політичний досвід
2. Формування теорії політичної культури
3. Поняття та види толерантності. Політична толерантність, її значення в діалозі цивілізацій і культур.

Норми оцінювання завдань:

1 питання	10 балів
2 питання	20 балів
3 питання	20 балів
	Всього: 50 балів

Розділ IV. ПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОЇ АТЕСТАЦІЇ

1. Політична культура як окрема наука, об’єкт, предмет дисципліни.
2. Зміст поняття «політична культура», «ідеологія».
3. Основні підходи до визначення «політичної культури», «ідеології».
4. Формування теорії політичної культури.
5. Ознаки політичної культури.
6. Політична культура у працях вітчизняних науковців.
7. Методи і завдання політичної культури.
8. Функції політичної культури.
9. Основні риси політичної культури.
10. Наукові підходи до структурних компонентів політичної культури
11. Пізнавальні, морально-оцінні і поведінкові елементи політичної культури.
12. Політична культура як система орієнтацій, види орієнтацій.
13. «Субстрат» і «змінні компоненти» політичної культури.
14. Роль ідеологій у структурі політичної культури.
15. Функції політичної культури в сучасному суспільстві.
16. «Класичні» підходи до типологізації політичної культури.
17. Сучасна політична наука про типи політичної культури.
18. Цивілізаційний і формаційний підхід до типологізації політичної культури.
19. Сутність патріархальної, підданської і активістської політичної культури.
20. Громадянська політична культура (Г. Алмонд, С. Верба).
21. «Фрагментована» і «інтегрована» політична культура.
22. Тоталітарний, авторитарний і демократичний типи політичної культури.
23. Політична соціалізація: сутність, етапи і моделі.
24. Зовнішні і внутрішні чинники формування політичної культури.

25. Зміст поняття «політична соціалізація».

26. Системна, гегемоністська, конфліктна і плюралістична моделі політичної соціалізації.

27. Основні канали політичної соціалізації.

28. Складові чинники політичної соціалізації.

29. Сутність політичного виховання і його основні методи.

30. Ретроспективний аналіз формування політичної свідомості українського суспільства.

31. Домінанти політичної культури сучасної України.

32. Регіональні особливості у політичній культурі України.

33. Політичні орієнтації і стереотипи у політичній культурі українського суспільства.

34. Загальна характеристика східних цивілізацій та їх політико-культурних домінант.

35. Індо-буддистська політична культура: зміст і особливості.

36. Конфуціансько-буддійська політична культура.

37. Політична культура арабських країн.

38. Західно-європейська культура. Держава, право, гроші в політичній культурі Заходу.

39. Модернізм і традиція в політичній культурі сучасного західного суспільства.

40. Особливості континентально-європейської політичної культури (Німеччина, Південна Європа).

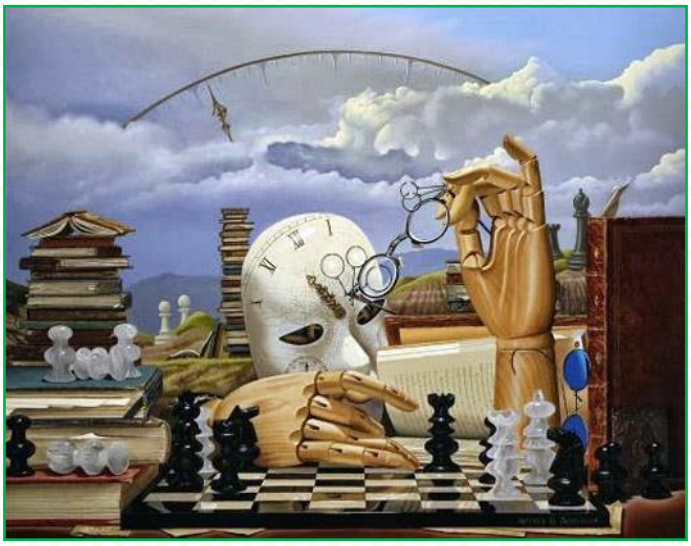
41. Політична культура та процес політичної соціалізації у Великобританії.

42. Цінності політичної культури США. Політична соціалізація в США.

43. Політичні культури у сучасному світі. Проблеми діалогу сучасних культур і цивілізацій.

44. Громадянське суспільство і ЗМК у розвитку глобалізаційної політичної культури.

45. Поняття та види толерантності. Політична толерантність, її значення в діалозі цивілізацій і культур.

КРИТЕРІЇ ТА НОРМИ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК СТУДЕНТІВ З КУРСУ «ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ»

Поточне оцінювання здійснюється за «Тимчасовим положенням про рейтингову систему оцінювання навчальних досягнень студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка».

При оцінюванні рівня знань студента аналізу підлягають:

- **характеристики відповіді**: цілісність, повнота, логічність, обґрунтованість, правильність;
- **якість знань** (ступінь засвоєння фактичного матеріалу): осмисленість, глибина, гнучкість, дієвість, системність, узагальненість, міцність;
- **ступінь сформованості уміння поєднувати теорію і практику** під час розгляду ситуацій, практичних задач, в процесі політичної комунікації і соціалізації;
- **рівень володіння розумовими операціями**: вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати, узагальнювати, робити висновки з проблем, що розглядаються;
- **досвід творчої діяльності**: уміння виявляти проблеми, розв'язувати їх, формувати гіпотези;
- **самостійна робота**: робота з навчально-методичною, науковою, допоміжною вітчизняною та зарубіжною літературою з питань, що розглядаються, уміння добувати інформацію з різноманітних джерел (нормативні, програмові; нормативні, преса), робота з комп'ютерною технікою, системою Internet.

Дані критерії є підставою для оцінювання рівня знань, умінь і навичок студентів за стобальною шкалою з переведенням підсумкової оцінки в національну шкалу і шкалу ECTS.

Таблиця відповідності шкал оцінок якості засвоєння навчального матеріалу

Національна шкала	Шкала ECTS
5 – відмінно (90 – 100 і більше балів)	A
4 – добре (75 – 89 балів)	BC
3 – задовільно (60 – 74 бали)	DE
2 – незадовільно (35 – 59 балів)	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)
Незадовільно (1 – 34 бали)	F (незадовільно з обов'язковим повторним курсом)
Зараховано (60 – 100 балів)	
Не зараховано (1 – 59 балів)	

Оцінювання навчальної роботи студентів здійснюється за 100-бальною шкалою:

Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	Самостійна робота	ІНДЗ	МКР	Всього
10	20	10	10	50	100

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Авторитарний режим – це режим, який характеризується значним зосередженням влади в руках однієї особи або обмеженої групи осіб, звуженням політичних прав та свобод громадян та їх об'єднань, суворою регламентацією їхньої активності, різким скороченням повноважень демократичних інституцій.

Авторитет – це загальновизнана повага, довіра та вплив особи, організації чи ідеї, що ґрунтується на їхніх знаннях, досвіді, моральних якостях або статусі, і спонукає інших добровільно приймати їхні судження чи слідувати їхнім настановам, не вдаючись до примусу. Це може бути як формальна влада (службовий авторитет), так і моральна сила (особистий авторитет).

Активістська політична культура (партиципаторна, або культура участі) – її представники відрізняються достатньо високим рівнем політичних знань, мають свої переконання, цікавляться різними сторонами функціонування політичної системи та особисто беруть участь у процесах політики. Політична активність громадян може бути автономною (добровільною, усвідомленою) і мобілізованою (як результат застосування владою спеціальних організаційних й ідеологічних ресурсів).

Амбівале́нтність – психічний стан роздвоєності; співіснування протилежних відносин або почуттів (наприклад, таких, як любов і ненависть) до людини, об'єкта чи ідеї; невизначеність або нерішучість, яким напрямком слідувати чи як вчинити.

«Благопристойний тиран» – це оксюморон, що описує правителя, який є жорстоким диктатором, але зовнішньо виглядає як «хороший», мудрий, молодий, великодушний і розумний лідер, іноді навіть з ідеалі-

зованими рисами, як у давньогрецьких філософів (Платона), що створює парадокс між його моральним виглядом та авторитарною, гнобительською суттю. Це поєднання доброчесності (благопристойність) з абсолютною владою, що часто приховує справжню тиранію.

«Божественний цар» – це концепція правителя, який вважається або є божеством (як фараони в Єгипті) або має божественне походження/повноваження (як у деяких стародавніх імперіях), а також може стосуватися Ісуса Христа, який є Божим Царем, або метафорично означати когось надзвичайно величного чи виняткового, відповідно, це поняття поєднує політичну владу з релігійною або сакральною легітимацією.

Бюрократія – система адміністративного управління, якій властиві ієрархічність, чіткий розподіл обов'язків, система правил; призначення службовців.

Бюрократія – це система управління, що базується на формальних правилах, ієрархії та професійних чиновниках, а також сам прошарок цих чиновників. Вона забезпечує порядок і ефективність в великих організаціях, проте в негативному сенсі асоціюється з надмірною тяганиною, канцелярщиною та дотриманням формальностей понад усе, перешкоджаючи вирішенню справ.

Вторинні групи – більш численні групи, які можуть складатись з двох, або кількох первинних груп, та в яких спілкування індивідів як безпосереднє, так і формалізоване.

Гіпотеза – наукове припущення, в якому знання носить вірогідний характер і придатне для роздумів про незрозуміле, неясне, що стало предметом дослідження і яке висувається для можливого пояснення певних соціальних фактів, явищ, процесів, яке треба підтвердити або спростувати.

Глобалізація – процес зростання взаємозалежності суспільств, який розгортається у всесвітньому масштабі.

Громадська думка – це ставлення значних груп людей або суспільства загалом до важливих подій, проблем чи процесів, що виражається в їхніх оцінках, судженнях та емоціях, і є інтегративним явищем, що формується під впливом ЗМІ, публічних обговорень та інтересів спільноти, а також має функції інформування, регулювання, критики та впливу на владу.

Громадянське суспільство – це сукупність усіх громадян, їх вільних об'єднань та асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, що характеризуються високим рівнем суспільної свідомості, політичної культури, які перебувають за межами регулювання держави, але охороняються та гарантуються нею.

Девіантна поведінка – практичний прояв соціальної девіації, поведінка, що не відповідає суспільним цінностям і нормам, як моральним, так і правовим.

Девіантність (або девіантна поведінка) – це відхилення від загальноприйнятих у суспільстві норм, правил, цінностей та стереотипів, які може проявлятися як у негативній формі (злочинність, алкоголізм, проституція), так і в позитивній (науковий геній, новаторство, волонтерство). Це будь-які дії чи вчинки, що не вписуються в рамки прийнятної соціальної поведінки та можуть викликати несхвалення, санкції або, навпаки, сприяти розвитку суспільства.

Демократичний режим – це режим, який характеризується децентралізацією, розосередженням влади між громадянами держави з метою надання і можливості рівномірного впливу на функціонування владних органів; це форма організації суспільно-політичного життя, заснованого на принципах рівноправності його членів, періодичної виборності органів державного управління та прийняття рішень у відповідності з волею більшості.

Демократія – це така форма організації та функціонування політичної системи, при якій існують рівні можливості для здійснення прав і свобод кожного члена суспільства; її зміст становлять права та свободи людини, рівність, справедливість.

Держава – це організація політичної влади домінуючої частини населення у соціально-неоднорідному суспільстві, яка забезпечує цілісність і безпеку суспільства, здійснює управління загальносуспільними справами; це політико-територіальна суверенна організація публічної влади більшості населення або частини суспільства, що має спеціальний апарат управління та примусу, здатна за допомогою права робити свої веління загальнообов'язковими, здійснює керівництво й управління загальносуспільними справами і виступає як суб'єкт міжнародних відносин.

Державний режим – це сукупність характерних для певного типу держави політичних відносин, засобів і методів реалізації влади, наявних

стосунків між державною владою та суспільством, панівних форм ідеології, соціальних і класових взаємовідносин, стану політичної культури суспільства.

Державний устрій – це поділ країни на певні складові та розподіл влади між нею та цими складовими. Історично склалися три форми державного устрою: унітарна держава, федерація, конфедерація.

Десоціалізація – процес втрати людиною своєї соціальної якості.

Деформація політичної свідомості – це спотворення, негативні зміни у сприйнятті політичної реальності, що проявляються як ігнорування права (правовий нігілізм), неадекватні очікування (правовий ідеалізм), поверхневе розуміння (правовий дилетантизм), або навіть надмірний авторитаризм, що веде до порушення моральних засад суспільства та протиправної поведінки, часто спричинене соціально-політичними кризами чи перехідними періодами.

Дисфункція соціального інституту – невиконання соціальним інститутом соціальної функції. Виявляється у нечіткості цілей діяльності інституту, розмитості, невизначеності функцій, невідповідності інституту потребам суспільства, зниженні його авторитету у суспільстві, персоналізації діяльності інституту.

Елементи структури політичної системи: суб’єкти політики, політичні норми, політичні відносини, політичні функції, політичний процес, політичний режим, політична свідомість, політична культура та ін.

Етика успіху – це сукупність моральних принципів та правил поведінки, які допомагають досягти цілей, зберігаючи при цьому чесність, повагу до інших та самоповагу, що включає відповідальність за свої дії, співпрацю, ефективну комунікацію, вміння вчитися на помилках та діяти відповідно до «золотого правила етики» (не роби іншим того, чого не бажаєш собі), що забезпечує довгостроковий кар'єрний ріст та позитивну репутацію.

Загальнолюдська політична культура – це пріоритетність загальнолюдських цінностей (життя, честь і гідність людини, мир, свобода, демократія); міжнародна політична символіка і мова (загальновживані поняття і терміни); загально визнані засади й мета діяльності міжнародних організацій; узгоджене застосування норм міжнародного права; міждержавні політичні домовленості при вирішенні різноманітних політичних,

економічних, гуманітарних, екологічних проблем глобального значення, з метою попередження і припинення воєнних конфліктів, боротьби з тероризмом тощо.

Загальнонаукові методи – це найбільш загальні підходи до досліджень, загальні принципи пізнання, які використовуються всіма науками.

Ідеологія – система концептуально оформлених ідей, переконань, цінностей та установок, що виражають інтереси різних соціальних груп, класів, товариств, в яких усвідомлюються і оцінюються відносини людей до дійсності і один до одного, соціальні проблеми і конфлікти, а також містяться цілі (програми) соціальної діяльності, спрямованої на закріплення або зміну існуючих суспільних відносин.

Індустріальне суспільство – суспільство, яке базується на поглибленому поділі суспільної праці, промисловості як основній галузі народного господарства, ринку як фундаменті суспільних взаємодій, домінуванні індустріального технологічного укладу в більшості суспільних сфер.

Історична пам'ять – це сукупність донаукових, наукових, квазінаукових і позанаукових знань та масових уявлень соціуму про спільне минуле, один з вимірів індивідуальної та колективної пам'яті про історичне минуле, або, радше, його символічна репрезентація.

Історичний діяч – це людина, чия діяльність суттєво вплинула на хід історії та життя суспільства, залишивши яскравий слід у минулому, і чиї здобутки та постать є важливими й сьогодні.

Історичний тип держав – це сукупність найсуттєвіших ознак, притаманних державам, що існували на певних етапах розвитку людства (рабовласницька, феодальна та ін.).

Категорії – загальні форми мислення, які відображають найсуттєвіші закономірні зв’язки та відносини.

Квазігрупа – нестійка, неформальна сукупність людей, об’єднана, як правило одним або дуже невеликою кількістю типів взаємодії, що має невизначену структуру і систему цінностей і норм.

Класи суспільні – великі групи людей, що розрізняються за їх місцем у історично визначеній системі суспільного виробництва, за їх відношенню до засобів виробництва, за їх роллю в суспільній організації праці, а, отже, за способами отримання та розмірами тієї чи іншої частки суспільного багатства, якою вони володіють.

Класифікація основних прав людини: фізичні, життєві права (право на життя, фізичну недоторканність); персональні права (право на ім'я, честь, гідність); культурні, гуманітарні права (право на освіту, авторство); економічні права (право на власність, здобуття професії); політичні права (право на громадянство, участь у формуванні органів влади).

Комунітаризм (або комюнітаризм) – це напрям соціальної філософії та політичної думки, що підкреслює важливість спільноти та соціальних зв'язків для розвитку особистості та суспільства, критикуючи надмірний індивідуалізм лібералізму. Він наголошує, що людина є соціальною істотою, і її свобода та ідентичність формуються саме в контексті спільноти, а не поза нею, прагнучи до «соціального блага» через солідарність і взаємодопомогу, а не лише через права індивіда.

Конформізм – підпорядкування груповому тиску, пасивне пристосуванство.

Корупція – це зловживання службовим становищем чи наданими повноваженнями для отримання неправомірної вигоди (хабарі, подарунки, послуги) для себе, інших осіб чи організацій, що призводить до спотворення суспільних відносин, підриває довіру до влади та гальмує розвиток, охоплюючи як державний, так і приватний сектори (хабарництво, шахрайство, зловживання владою). Вона буває побутовою (громадяни та чиновники) та політичною/великою (маніпуляції на найвищому рівні).

Культура – інтегральне явище, що відображає суспільне життя з боку цінностей, стандартів, норм, завдяки яким люди взаємодіють і розуміють одне одного.

Масова свідомість – це сукупність спільних уявлень, цінностей, норм і переконань великих груп людей, що формується через спілкування та ЗМІ, відображає колективне сприйняття реальності та може проявлятися як емоційні, так і раціональні реакції, впливаючи на поведінку мас, від карнавалів до політичних дій. Це специфічна форма суспільної свідомості, що виникає у неструктурованих спільнотах, і являє собою "діяльний зріз" реальності, а не просто знання.

Масові політичні настрої – це широка суб'єктивна оцінка соціально-політичної дійсності, ніби пропущеної крізь призму інтересів, потреб, домагань і очікувань того чи іншого безлічі людей, маси.

Методологія – сукупність принципів та установок, які передують отриманню соціологічного знання та зумовлюють головні способи, методи його отримання, характер усієї соціологічної діяльності (теоретичної та практичної).

Міжособова (між особова) стосується взаємодії між людьми (міжособистісне спілкування), тоді як особовий стосується будь-якої особи (особова справа, особовий рахунок), а особистий стосується конкретної індивідуальної особи (особисте життя, особиста охорона). Отже, «між особова» (або правильніше міжособистісна) – це про взаємини між людьми, а не про документи чи властивості однієї людини.

Мікросоціологія – галузь соціологічного знання, пов'язана з аналізом повсякденної взаємодії між людьми, соціальних процесів і явищ у порівняно невеликих соціальних системах.

Модернізація – сукупність економічних, соціальних, культурних, політичних змін, що відбулися в суспільстві в процесі індустріалізації та засвоєння науково-технічних досягнень.

Монарх – «єдиноначальник», «самодержець», «одновладець», у давні часи – назва людини, у руках якої зосереджена верховна влада.

Мораль – це система уявлень, норм і цінностей про добро і зло, правильне й неправильне, що регулює поведінку людей у суспільстві; також це повчальний висновок із чогось, наприклад, із байки. Вона є формою суспільної свідомості, що забезпечується схваленням чи осудом громади і виражається в моральній свідомості (поглядах) та моральній практиці (діях). Термін походить від латинського *moralitas* (моральність).

Моральність – це система внутрішніх принципів і цінностей людини, що визначає її ставлення до добра і зла та спонукає діяти відповідно до совісті, часто виходячи за рамки зовнішніх норм суспільства. На відміну від моралі (зовнішніх норм, правил поведінки) та етики (науки про мораль), моральність – це глибинна, індивідуальна установка людини, її духовна самостійність та здатність до самовизначення і творчості. Вона відображається у таких якостях, як чесність, доброта, відповідальність, що формуються в процесі життєдіяльності та суспільного досвіду.

Насильство – це комплексне поняття. Часто під насильством розуміють використання сили або погрозу, результатом якої може стати тілесне пошкодження, матеріальний та моральний збиток, позбавлення

можливостей або навіть смерть. Воно може бути фізичне, вербальне або психологічне.

Національна культура – сукупність символів, вірувань, цінностей, норм, зразків поведінки, які характеризують людську спільноту в тій чи іншій країні, державі.

Обряд – традиційна символічна колективна дія, яка супроводжує важливі моменти життя людини і суспільства, покликана сприяти зміцненню соціальних зв'язків.

Ознаки громадянського суспільства: наявність демократичної правової державності; самоврядування індивідів, добровільних організацій й асоціацій громадян; плюралізм ідеологій, багатопартійність; взаємна відповідальність держави та громадян за виконання демократично прийнятих законів; доступ усіх громадян до участі в державних і суспільних справах; розвинена громадянська політична культура та свідомість; багатоманіття соціальних ініціатив та ін.

Ознаки демократичної системи правління: можливість зміни керівництва держави без застосування сили; легітимність опозиції, яка діє на підставі закону; вільна преса, відсутність цензури; можливість критики органів державної влади та місцевого самоврядування; високий рівень участі громадян у політичному процесі; гарантовані права та свободи людини; регулярні, чесні, конкурентні вибори, по-справжньому конкурентна боротьба за владу та ін.

Ознаки правової держави: верховенство права, верховенство закону, забезпечення прав і свобод громадян, взаємозв'язок держави та права, взаємна відповідальність держави і громадянина, введення правової освіти, високий рівень якості правових актів, високий рівень процесу правотворчості, незалежність суду, неухильне виконання законів і підзаконних актів, юридична захищеність особи та ін.

Освічений монарх – це правитель XVIII століття, який поєднував абсолютну владу з ідеями Просвітництва, прагнучи реформувати державу «згори» для «суспільного блага», здійснюючи адміністративні зміни, розвиваючи науку та освіту, хоча й обмежуючи рівність у межах збереження монархії.

Основні права людини – це певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретних історичних умовах; об'єктивно

визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для усіх людей.

Основні права людства – це певні можливості людства, які необхідні для його існування, розвитку як єдиного, цілісного суб'єкта світової історії й об'єктивно зумовлені станом соціального та природного середовища.

Основні принципи демократії: принцип більшості; право меншості на опозицію; принцип компромісу та консенсусу; принцип активної участі громадян у політичному житті суспільства та ін.

Основні характеристики демократії: визначення народу єдиним джерелом влади, сувереном у державі; рівноправність громадян; підпорядкованість меншості волі більшості при прийнятті рішень та їх виконанні; виборність законодавчих органів влади; пріоритет прав людини над правами держави; обмеження влади більшості над меншістю; повага більшості до права меншості мати власну точку зору та відстоювати її цивілізованими методами; верховенство закону; розподіл влади та ін.

Основні характеристики прав людини: це певні можливості діяти певним чином або утримуватися від певних вчинків, їх зміст багато у чому залежить від економічного розвитку суспільства, вони мають бути рівними для усіх, вони не повинні відчужуватися, обмежуватися.

Особистість – конкретна людина як система стійких якостей, властивостей, що реалізуються в процесі становлення соціальних зв’язків, в соціальних інститутах, культурі.

Патріархальна політична культура (інші назви – парафіяльна, провінційна, хутірська) – носії не виявляють інтересу до політичного життя, не пов’язують вирішення своїх проблем з політикою. Вони зорієнтовані лише на потреби свого безпосереднього оточення – за територіальною, соціальною або релігійною ознакою. Політичну інформацію сприймають випадково і фрагментарно, фактично ніколи не виступають в ролі суб’єктів політики

Первинні групи – невеликі за чисельністю, тісно інтегровані соціальні групи члені якої за рахунок частих повсякденних контактів добре знають один одного та тісно пов’язані між собою (сім’я, група друзів, студентська група, мешканці одного житлового будинку, відділ в установі).

Підданська політична культура (авторитарна) – для неї є характерною виражена орієнтація на діючу владу, некритична довіра до неї (у цьому разі – пасивне очікування певних благ від «батьків нації») або беззастережне виконання розпоряджень влади через побоювання бути покараним. Саме така мотивація політичної поведінки визначає обсяг знань про політику. Історично цей тип політичної культури сформувався за умов феодальної системи, що основана на чіткій ієрархічності політичних відносин. Передумови для його існування закладені також у тоталітарних і авторитарних політичних режимах.

Політична віра – це глибоке переконання в певній ідеології, системі цінностей або політичному лідері, що стає основою для дій, подібно до релігійної віри, але стосується світських питань управління державою та суспільством, де віра в ідеали (демократію, націоналізм, комунізм тощо) може замінити релігійні догми, формуючи політичну релігію. Вона об'єднує людей навколо спільних цілей, часто створюючи потужні національні чи ідеологічні ідентичності.

Політична деонтологія – це наука та галузь етики, що вивчає моральні обов'язки, належну поведінку та професійні стандарти для осіб у сфері політики та державного управління, зокрема, щодо дотримання принципів верховенства права, прав людини, а також етичного ставлення до виконання службових функцій, що виходить за межі суто юридичних норм, зосереджуючись на внутрішніх переконаннях та відповідальності.

Політична дійсність – це сукупність реальних політичних фактів, явищ, процесів та відносин, що складають політичну реальність (владу, інститути, норми), і яка сприймається та осмислюється через політичну свідомість та культуру суб’єктів, формуючи основу для політичної діяльності, участі та формування ідеологій, і постійно перетворюється, особливо в епоху інформаційних війн та постправди.

Політична ідентичність – це усвідомлення людиною своєї приналежності до певної політичної спільноти, групи чи ідеології, що визначає її ставлення до влади, держави та політичних процесів, формується під впливом соціальних, культурних, національних, релігійних факторів і впливає на політичну поведінку та вибір виборця. Вона може бути ситуативною (наприклад, реакція на конкретну подію) або базовою (глибоко вкорінена), а також включає ідентифікацію з лідерами чи відмежування від певних сил.

Політична компетентність – інтегральне поняття, що відображає системоутворюючу властивість відповідності сукупності знань, досвіду, здібностей, повноважень політичного суб'єкта до сфери політичної життєдіяльності й об'єктивно існуючих вимог до нього з боку суспільств.

Політична комунікація – це безперервний процес обміну політичною інформацією між владою, партіями, громадськістю та населенням, який формує думку, соціалізує громадян та координує інтереси, включаючи передачу повідомлень через різні канали (ЗМІ, соцмережі) для впливу на виборців, особливо під час виборів.

Політична культура – сукупність цінностей, знань, ставлень, орієнтації того чи іншого соціального суб'єкту, що фіксує рівень розвитку їх політичної свідомості, політичної діяльності та поведінки.

Політична культура – це знання, досвід суб'єктів політичної системи у політичній сфері діяльності, вибір варіантів поведінки, сприйняття та засвоєння системи політичних цінностей.

Політична пам'ять – це процес формування, збереження та використання колективних спогадів про минулі події з метою впливу на поточну політику та ідентичність, що включає як офіційну державну політику (наприклад, вшанування жертв репресій, визнання злочинів), так і громадські ініціативи (наприклад, «Рух ЧЕСНО») для побудови національної самосвідомості через символи, наративи та історичні дослідження.

Політична поведінка – це сукупність реакцій соціальних суб'єктів (осіб, груп, спільнот) на певні форми, засоби і напрямки функціонування політичної системи.

Політична реклама – це будь-яка реклама, як система методів психологічної дії на масову аудиторію з метою управління їхньою політичною поведінкою, направлена на зміну або закріплення тих або інших політичних переконань.

Політична самосвідомість – це частина політичної свідомості, що означає усвідомлення людиною своєї ролі, інтересів та позиції у політичній сфері суспільства; система знань, уявлень, оцінок та почуттів щодо власного «Я» у політиці, що формує розуміння себе як політичного суб'єкта та впливає на політичну поведінку. Вона охоплює визначення своєї політичної ідентичності (наприклад, лівий/правий), ставлення до інститутів влади та готовність брати участь в управлінні державою.

Політична свідомість – це відображення духовного життя людей, інтересів і сподівань різноманітних соціальних спільностей, верств, класів, націй, індивідів і суспільства. Політична свідомість – це свідомість співучасників політичного процесу, всіх сил, що борються за владу та її здійснення, реалізацію.

Політична соціалізація означає процес входження людини в соціально-політичне середовище, опанування нею упродовж свого життя певною сукупністю політичних знань, норм і цінностей, набуття навичок політичної участі, оволодіння методами політичної діяльності, апробації різних типів і форм політичної поведінки.

Політична субкультура – це сукупність певних політико-культурних особливостей в межах основного для даного суспільства типу політичної культури.

Політична традиція – це сукупність історично сформованих, стійких звичаїв, норм, цінностей, поглядів та зразків поведінки, що передаються з покоління в покоління і впливають на формування політичної культури, свідомості та дій індивідів, соціальних груп і суспільства загалом, регулюючи взаємодію з владою та політичними інститутами.

Політичний досвід – це сукупність знань, навичок, цінностей та практичних дій, які людина або група накопичує та застосовує у сфері управління державою та суспільством, включаючи розуміння політичних процесів, взаємодію з владою, участь у виборах, формування світогляду та прийняття рішень щодо суспільного життя. Він формується через освіту, спілкування, спостереження та безпосередню участь у політиці, впливаючи на політичну свідомість та поведінку, і є основою для розуміння та регулювання політичних відносин.

Політичний звичай – це історично сформовані, усталені правила та норми поведінки у політичному житті, які передаються з покоління в покоління, регулюють відносини між владою та суспільством, а також між політичними суб'єктами, не завжди маючи прямого правового закріплення, але визнані й імплементовані, наприклад, як традиційні процедури чи неписані правила взаємодії.

Політичний міф – це емоційно забарвлене, часто спотворене, але стійке уявлення про політичні події, ідеї чи постаті, яке допомагає спростити складні реалії, об'єднати людей навколо спільної ідеї та маніпулювати їхньою свідомістю, діючи як «міст» між складними ідеологіями та

пересічними громадянами. Це позараціональний спосіб осмислення політичної реальності, що зберігається в колективній пам'яті, як-от міфи про героїчну самопожертву.

Політичний ритуал – це повторювана, символічна дія або послідовність дій у політичній сфері, що має на меті зміцнення ідентичності, легітимації влади, мобілізації громадян або передачі цінностей, які втілюють політичні міфи, символи та ідеології, слугуючи важливим механізмом політичної комунікації та контролю.

Політичні відносини – це вид суспільних відносин, що складаються між суб'єктами політики з приводу здійснення політичної влади.

Політичні ідеології – це системи ідей, поглядів та цінностей, що пояснюють, як має бути влаштований світ, розподіляється влада, та пропонують моделі суспільного порядку, об'єднуючи людей для політичних дій; основні сучасні течії включають лібералізм, консерватизм, соціалізм, націоналізм та їхні різновиди, як-от соціал-демократія, фашизм, анархізм.

Поняття – форма мислення, що відображає загальні зв'язки, сутнісні ознаки явищ, поданих у їхніх визначеннях.

Популізм – це політична стратегія чи риторика, що апелює до «простого народу», протиставляючи його «корумпованій» еліті, та обіцяє швидкі та прості рішення складних проблем, часто використовуючи демагогічні гасла та маніпуляції громадською думкою. Він ґрунтується на ідеї, що народ загалом добрий, а еліти – злі, і влада має бути відібрана в останніх та повернута першим, щоб задовольнити інтереси суспільства. Популізм не є ідеологією сам по собі, а може поєднуватися як з лівими, так і з правими поглядами, зосереджуючись на антиелітаризмі, емоційному заклику та спрощенні.

«Правила гри» – це універсальна, часто неписана, система норм та обмежень, що визначає, як саме відбувається певна діяльність (спорт, бізнес, соціальна взаємодія), забезпечуючи чесність, порядок та задоволення учасників.

Правова держава – це суверенна, політико-територіальна організація публічної влади, яка базується на принципах поваги до особи й недоторканості її прав і свобод, верховенства права, дотримання закону.

Принципи соціальної держави – принцип рівних можливостей, принцип людської гідності, принцип соціальної справедливості, принцип

солідаризму, принцип соціальних зобов'язань, принцип субсидіарності, принцип відносної незалежності суспільних відносин.

Прогрес – вдосконалення, перехід від нижчих до вищих форм соціальної організації, зростання еволюційних можливостей суспільства.

Професійна культура – культура соціальних груп, що займаються професійною діяльністю.

Революція – це швидка, радикальна зміна всієї системи (суспільної, політичної, наукової, технічної) на відміну від поступової еволюції, що передбачає докорінний перехід до нового стану, часто через суспільні потрясіння, і стосується як великих історичних подій, так і галузевих перетворень, як-от промислова чи наукова революція.

Регіональна політична свідомість – це система знань, цінностей, уявлень та настроїв, притаманних жителям певного регіону щодо політичного життя, влади та їх власної ролі в ньому, що формує специфічні регіональні політичні культури, електоральну поведінку та прояви політичної активності, відрізняючись від загальнодержавної. В Україні її досліджують через призму політичної регіоналістики, аналізуючи міжрегіональні відмінності в голосуванні та політичних уподобаннях.

Регрес – деградація, зниження рівня організації. Репрезентативність – міра наближеності сформованої моделі об’єкта соціологічного дослідження (вибірки) до пропорцій (параметрів) генеральної сукупності.

Ритуал – вид обряду, який є формою складної символічної поведінки, що історично склалася, впорядкована система дій, яка покликана підкреслити особливу цінність і значимість для людини певних соціальних відносин або процесів.

Рівні політичної свідомості – розрізняють чотири рівні політичної свідомості: буденний, емпіричний, теоретичний, державний.

Світогляд – комплексна система поглядів і уявлень про світ, самоусвідомлення людиною свого місця, оточення та основних зв’язків у всесвіті, відображена в оцінках, принципах, знаннях, поведінкових стереотипах тощо.

Система пізнавальних елементів – це структурований процес здобуття знань, що включає рівні (емпіричний, теоретичний), методи (спостереження, аналіз, синтез, індукція, дедукція), поняття (гіпотеза, теорія) та принципи (цілісність, цілеспрямованість), які взаємодіють для розкрит-

тя сутності явищ та створення ідеалів, спираючись на практику як рушійну силу. Це цілісна, багатогранна структура, що відображає, як людина або наука пізнає світ і формує нове знання.

Система поведінкових елементів – ця система охоплює внутрішнє (потреби, цінності) та зовнішнє (правила, ролі) регулювання, включаючи різні аспекти поведінки, як-от харчова, соціальна чи захисна, що робить його всебічним описом, який може застосовуватися як у соціології, так і в психології.

Система ціннісних елементів – це ієрархія індивідуальних (або групових/суспільних) переконань, пріоритетів та ідеалів, які визначають, що для людини є важливим, значущим та бажаним, слугуючи внутрішнім компасом для прийняття рішень, формування цілей та оцінки дій у житті. Вона включає такі компоненти, як самоспрямування (свобода, творчість), стимуляція (захоплення), гедонізм (задоволення), досягнення (успіх), влада, безпека (стабільність), конформізм, традиції, альтруїзм, універсалізм тощо, які, поєднуючись, формують унікальну ціннісну орієнтацію особистості.

Соборність – це принцип єдності, цілісності та всезагальності, що стосується як духовної єдності народу, так і територіальної неподільності держави, а в Україні відзначається як свято 22 січня (*День Соборності*) на честь Акту Злуки УНР та ЗУНР 1919 року. Це глибоке поняття означає відповідальність усіх за всіх, гармонійний розвиток суспільства та об’єднання людей з різними регіональними відмінностями заради спільної мети – сильної та самодостатньої України.

Соціалізація – процес впливу соціальних умов на життєдіяльність індивіда з метою включення його як дієздатного суб’єкта в систему суспільних відносин.

Соціальна девіація – вчинки, діяльність людей, соціальних груп, які не відповідають встановленим у даному суспільстві нормам та визнаним стандартам поведінки.

Соціальна держава – це держава, яка прагне до забезпечення кожному громадянину гідних умов існування, соціальної захищеності, співучасті а управлінні виробництвом, а в ідеалі – приблизно однакових життєвих шансів, можливостей самореалізації особистості; вона є втіленням людського виміру політики.

Соціальна еволюція – внутрішньо єдина система соціальних змін, які поступово ведуть до нових форм соціальних взаємодій, пов‘язаних з пристосуванням до нових умов функціонування суспільства.

Соціальна мобільність – процес переміщення соціальних суб’єктів між елементами соціальної структури.

Соціальна норма – вимоги, побажання і очікування відповідної поведінки, яка схвалюється суспільством.

Соціальна організація – цілісна функціонально-цільова система, що має притаманну їй соціальну структуру, свої функції, ієрархізовану взаємодію між індивідами, групами та структурними підрозділами, створену для задоволення потреб індивідів та всього суспільства.

Соціальна роль – відносно постійна та внутрішньо пов’язана система дій, які є реакціями на поведінку інших осіб, яка протікає згідно з встановленими зразками, наслідування яким група очікує від своїх членів.

Соціальна система – це цілісне утворення, основним елементом якого є люди, їх зв’язки, взаємодії та взаємовідносини, соціальні інститути та організації, соціальні групи та спільноти, норми та цінності, які мають стійкий характер і відтворюються в історичному процесі.

Соціальна спільність – сукупність індивідів, відрізняється соціальними зв’язками та відносною цілісністю.

Соціальна спільнота – сукупність індивідів, що її можна емпірично зафіксувати, яка характеризується відносною цілісністю і здатністю виступати самостійним суб’єктом соціальної дії.

Соціально-змістовні ознаки правової держави: закріплення в конституції та законах основних прав людини; панування в суспільному та державному житті законів, які виражають волю більшості або усього населення країни, втілюють основні права людини, загальнолюдські цінності та ідеали; врегулювання відносин між особою та державою на основі принципу «дозволено робити все, що прямо не заборонено законом»; взаємна відповідальність особи та держави; високий рівень культури громадян.

Спеціальні методи – це засоби пізнання, які розробляються в межах окремих наук, а потім використовуються для вивчення державно-політичних явищ.

Справедлива війна – це філософсько-етична концепція, яка визначає морально допустимі умови ведення війни як крайнього засобу для захисту від агресії та несправедливості, а не для егоїстичних цілей, встановлюючи критерії для початку та ведення бойових дій, щоб мінімізувати шкоду цивільним та відповідати певним моральним стандартам. Ця теорія, що сягає часів Августина та Фоми Аквінського, займає проміжне місце між пацифізмом і мілітаризмом, визнаючи парадокс: застосування сили для припинення зла та насильства.

Суб'єкт політичної культури – це індивід або соціальна група (спільнота, організація, рух), що є активним учасником політичного життя, носієм політичних цінностей, норм та ідей, а також носієм політичної свідомості та поведінки, яка впливає на політичні процеси, тобто людина, соціальні групи, інститути є ключовими суб'єктами, що формують, відтворюють і змінюють політичну культуру суспільства.

Суб'єкти політичної свідомості – це індивіди, соціальні групи, нації та їхні об'єднання, які усвідомлюють політичну сферу та беруть у ній участь, формуючи свої знання, оцінки, цінності та настрої, що впливають на політичну реальність, включаючи державу, партії, громадські організації. Це можуть бути як громадяни, так і інституції, що займаються політикою, від окремих людей до політичних рухів та держави як інституту.

Субкультура – це культура певної соціальної спільноти (молодіжна, національна, конфесійна, територіальна, професійна, тощо).

Суспільно-економічна формація – конкретно-історичний тип суспільства, обумовлений певним способом виробництва та формою виробничих відносин.

Суспільство – сукупність усіх засобів взаємодій та форм об’єднання людей, що склалися історично, які проживають на спільній території, мають загальні культурні цінності та норми, характеризуються соціокультурною ідентичністю її членів.

Тоталітарний режим – це режим, який характеризується повним контролем держави над усіма сферами людського життя, фактичною ліквідацією прав і свобод громадян, репресіями щодо опозиції й інакодумців.

Традиції – елементи соціокультурної спадщини, які передаються з покоління в покоління.

Традиційне суспільство – це суспільство з домінуванням сільськогосподарського виробництва, малорухомими соціальними структурами та з заснованим на традиції способом соціокультурної регуляції.

Формальні (процедурні) ознаки правової держави: юридична захищеність особи, високе становище судових органів, чіткий розподіл повноважень між її органами, неухильне, повсюдне виконання законів і підзаконних актів усіма учасниками суспільного життя.

Фрагментарна політична свідомість – це стан суспільства, коли немає єдиної згоди щодо устрою країни, домінують локальні інтереси над національними, відсутні загальноприйняті методи вирішення конфліктів, панує недовіра між групами та нестабільність, характерна для суспільств, що перебувають у стані трансформації.

Цар праведний – це той монарх, який керує згідно з Божою волею, встановлює справедливість, піклується про свій народ та дотримується моральних принципів, як, наприклад, біблійні царі Давид та Йосія; в християнстві це також поняття пов'язане з богоугодним життям, що відрізняється від земної праведності святих, які жили мирським життям.

Цивілізація – самостійне цілісне соціально-історичне утворення, локалізоване у просторі й часі, що впродовж певного періоду має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі, спільні духовні цінності.

Ціннісні орієнтації – соціальні цінності, які поділяються особою, виступають метою життя і основними засобами їх досягнення і тому набувають функції найважливіших регуляторів соціальної поведінки індивідів.

Цінність – особливе ставлення, внаслідок чого потреби та інтереси людини або соціальної групи переносяться на речі, предмети, духовні явища, надаючи їм визначальні соціальні властивості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

1. Акименко І.М. Політична соціалізація людини в сучасному середовищі. *Актуальні проблеми психології*. 2019. № 47. С. 9–18. URL: http://appsychology.org.ua/data/jrn/v7/i47/3.pdf
2. Алексіс де Токвіль. Про демократію в Америці: пер. з французької. Київ: Видавничий дім «Всесвіт». 1999. 590 с. URL: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/library/elopen/tokvil_pro_demokratiyu_v_ameryci.pdf
3. Алєйник В.Г. Роль ЗМК у формуванні політичної свідомості сучасного українського суспільства в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми політики*. 2025. Вип. 76. С. 74–81. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/76_2025/12.pdf
4. Антонов А.В. Державне регулювання процесу активізації академічної мобільності. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2015. Вип. 2. С. 50–60.
5. Артеменко С.Б., Фляшнікова А.Б. Соціологія у визначеннях, схемах, таблицях [Електронний ресурс]: навч. посіб. / М-во освіти і науки України, Держ. ВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ: КНЕУ, 2014. 368 с. URL: https://surl.li/kpzarq
6. Бакланова Н., Букач В.М. Категорія «політичної культури» в науковому та публічному дискурсах. *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС»*. 2022. Випуск 1. С. 94–102. URL: https://politicus.od.ua/1_2022/16.pdf
7. Бандурка А.С. Строката ковдра мультикультуралізму: монографія. Харків: Золота миля, 2013. 197 с.
8. Бевз Т. Політична і етнополітична культура як об’єкт досліджень. *Наукові записки. Курасівські читання*. 2005. Київ.: ІПіЕПД, 2006. Вип. 30. Кн. 1. С. 77–87.
9. Бевзенко Л. Життєвий успіх, цінності, стилі життя. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2007. № 4. С. 132–151.
10. Белл Деніел. Китайська модель. Політична меритократія та межі демократії / пер. з англ. О. Дем'янчук. 2-ге вид., випр. Київ: Наш Формат, 2023. 331 с.
11. Береза В.О. Політична соціалізація особистості в умовах політикокультурної трансформації українського суспільства: сутність, проблеми, тенденції розвитку:

автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.03 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2017. 34 с.
12. Березенська О.М. Соціалізація особистості як основа формування і втілення системи політичних цінностей на національній основі. *Політологічні студії*: збірник наукових праць. 2011. Випуск 2. С. 205–215. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/8bad7836-2252-460c-af6f-f12bf8d526c5/content
13. Біль М.М. Мобільність населення: теоретична сутність і видова різноманітність. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 645–652.
14. Бовсунівський П.В. Особливості формування політичних систем та тенденцій політичного розвитку держав арабського світу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* 2012. Вип. 111(1). С. 77–84 URL: https://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/355/325
15. Бойко О.П. Глобалістика: навчальний посібник. Суми, 2018. 79 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1a0ee693-d057-4bf3-8989-6b628f2f631c/content
16. Бурдяк В.І., Ротар Н.Ю. Політична культура країн Європи в контексті інтеграційних процесів: монографія. Чернівці: Рута, 2004. 328 с.
17. Ващенко О. Формування політичної культури особистості як мета політичної соціалізації. *Гілея*. 2013. Вип. 65. С. 515–522.
18. Вільчинська І.Ю. Політична соціалізація як поєднання внутрішніх і зовнішніх чинників мотивації особистості. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. праць / ред. кол.: С.В. Ківалов (голов. ред.), Л.І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю.П. Аленін [та ін.]; МОН молодь спорт України, НУ ОЮА. Одеса: Фенікс, 2010. Вип. 40. С. 330–340. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5dc76da4-4a78-480b-9c49-bd676b7f4af4/content
19. Власова О. Провідні чинники розвитку соціального потенціалу особистості. *Соціальна психологія*. 2005. № 2 (10). С. 55–64.
20. Волошина О.В. Міжособистісний конфлікт та шляхи його подолання. *Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України* / за ред. Максименка С.Д. Київ, 2002. Т. 4. Ч. 3. С. 38–40.
21. Волянюк Т.А. Політична свідомість і культура як чинники формування образу сучасної Української держави. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 353–358. URL: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2023/51.pdf
22. Воронянський О.В., Кулішенко Т.Ю., Скубій І.В. Політологія: підручник. Харків, ХНТУСГ імені Петра Василенка, 2017. 180 с.
23. Вятр С. Політична культура в Середній Європі. Чи існує політична культурна ідентичність у переході від Сходу до Заходу [Електронний ресурс]. URL: http://www.ji.lviv.ua/n9texts/wiatr.htm
24. Гантингтон Семюел. Політичний порядок у мінливих суспільствах / пер. з англ. Т. Цимбал. Київ: Наш формат, 2020. 448 с.
25. Ґіденс Е. Соціологія. Київ: Основи, 1999. 796 с. URL: https://zlib.pub/book/document-51actb1asrd0

26. Гірник А. Конфлікти: структура, ескалація, залагодження / А. Гірник, А. Бобро. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 172 с.
27. Глобалізований світ: випробування людського буття: міжнародна науково-теоретична конференція, 6-7 жовтня 2017 року: [матеріали доповідей та виступів] / редкол. М.А. Козловець [та ін.]. Житомир: Вид-во Євенок О.О., 2017. 404 с. URL: https://eprints.zu.edu.ua/29140/1/Globalworld2017.pdf
28. Годован Ю.В. Соціальна мобільність молоді як стратегічна складова політичної соціалізації молоді. *Вісник Донецького університету імені В. Стуса. Серія: Політичні науки.* 2017 р. С. 76–78.
29. Голубович О. Толерантність як чинник міжособистісної взаємодії у XXI ст. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2012. Випуск 2. С. 49–56. URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/2_2016/2_2016.pdf
30. Гончарук-Чолач Т.В., Джугла Н.В. Політична соціологія: навчальний посібник / за ред. Гончарук-Чолач Т.В. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ», 2018. 250 с. URL: https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/8f6d3a3d-cb36-40c1-b7d5-d5d03af7a43b/content
31. Городенко Л.М. Політична культура: до визначення понять. *Українське журналістикознавство.* 2014. Вип. 15. С. 19–25.
32. Городня Н. Д. Формування і розвиток політики Індії «Дивитися на схід» і «Діяти на сході». *Східний світ*. 2022. 4 (117). С. 258–281. URL: https://oriental-world.org.ua/index.php/journal/article/view/651/618
33. Гуменюк Л.Й. Соціальна конфліктологія: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 564 с.
34. Гуменюк Л.Й. Соціологія. Хрестоматія (від першоджерел до сучасності): навчальний посібник. У 2-х томах. Львів: ЛьвДУВС, 2019. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/8379
35. Даймонд Л. Консолідація демократії і політична культура. *Демократія*: антологія / [упоряд. О. Проценко]. Київ: Смолоскип, 2005. С. 882–942.
36. Дембіцький С. Політична культура українського суспільства: тенденції розвитку в умовах новітніх викликів. Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. 196 с.
37. Денисенко І.Д. Сучасна теорія конфлікту: проблеми експлікації, демаркації, класифікації. *Український соціум*. 2013. № 3 (46). С. 32–43.
38. Дмитренко М. Особливості сучасної української політичної культури: проблема визначення. *Політичний менеджмент*. 2005. № 5. С. 134–138. URL: https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/4311519d-b8aa-4f33-9e02-24baa63e2bfc/content
39. Загальна соціологія: [хрестоматія] / концепція, упоряд., перекл. А.В. Фурман, В.С. Біскуп, О.С. Морщакова. Київ: Видавництво Ліра. Київ, 2019. 354 с. URL: https://lira-k.com.ua/preview/12589.pdf
40. Загрійчук І.Д. Нація та її політична культура. *Журнал Віче*. 2011. № 24. С. 7–8. URL: https://veche.kiev.ua/journal/2887/
41. Зайцева О.О. Політична культура України: минуле й сьогодення. *Сучасні виклики соціально-політичного розвитку: політико-правові, соціально-економічні та*

культурні виміри: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених (м. Одеса, 16 травня 2022 р.). Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Центр соціально-політичних досліджень «Politicus». 2022. С. 87–90.

42. Зубро Т. Інтерпретаційний підхід в концепціях політичної культури. *Політичний менеджмент*. 2007. № 2. С. 100–104.
43. Іванова А.В., НУ «ОЮА». Трактовка політичної толерантності в контексті гармонізації сучасних соціально-політичних відносин. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 57. С. 31–38. URL: https://app.nuoua.od.ua/archive/57_2016/6.pdf
44. Індія: давнина і сучасність: збірник наукових праць. Вип. III / від. наук. ред. О.І. Лукаш; НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Всеукраїнська асоціація індологів. Київ, 2025. 286 с.
45. Іслам і політика: ідеологія, рухи, організації: [колект. монографія] / Аулін О. [та ін.]. Київ: ДЄОНІС ПЛЮС, 2019. 366 с.
46. Історичний розвиток цивілізацій у контексті глобалізації: ціннісний вимір: монографія / за ред. д-ра політ. наук, проф. О.В. Зернецької; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ: ДУ «Інститут всесвітньої Історії НАН України», 2019. 317 с. URL: https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/4481/1/2019-irckg-2019.pdf
47. Історія світової культури: навч. посіб. / керівник авт. колективу Л.Т. Левчук. [3-тє вид. перероб. і доп.]. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 400 с.
48. Історія та культура України: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В.С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 480 с. URL: https://surl.li/rgonuf
49. Ісхакова Н.Г. Основні механізми процесу політичної соціалізації. *Політичний менеджмент*. 2008. Спеціальний випуск. С. 193–204. URL: https://www.researchgate.net/publication/333024262_Osnovni_mehanizmi_procesu_politicnoi_socializacii
50. Карнаух А. Проблеми становлення сучасної політичної культури в Україні [Електронний ресурс]. URL: http://www.personal.in.ua/article.php?ida=573
51. Кирилюк Ф.М. Історія зарубіжних політичних вчень Нової доби: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 414 с. URL: https://svarog.cx/product/istoriya-zarubizhnyh-politychnyh-vchen-novoyi-doby-navchalnyj-posibnyk-kyrylyuk-f-m/
52. Кисельов С., Рябов С. Політична культура в контексті загальнокультурного процесу України. *Магістеріум*. 2008. Випуск 31: Політичні студії. С. 5–19.
53. Китайська цивілізація: традиції та сучасність: матеріали XVI міжнародної наукової конференції, 30 листопада 2022 р. м. Київ. – Львів – Торунь: Liha-Pres, 2022. 260 с. URL: https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/11270/document.pdf
54. Клімова Г.П. Феномен політичної культури: теоретико-методологічний дискурс. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2020. 2 (45). С. 56–70.

55. Ковалів М.В., Тимчишин Т.М., Ніканорова О.В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с. URL: https://surl.li/gsjsdk
56. Кожекіна Л.Ю. Політична соціалізація як суб'єкт-суб'єктний процес: теоретичні підходи до періодизації. *Вісник НТУ України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право*: зб. наук. праць. 2010. № 2010. Київ: ІВЦ «Політехніка». С. 22-27. URL: http://socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2010/4/4.pdf
57. Кокорська О.І. Кокорський В.Ф. Політична культура: теоретико-методологічні проблеми. *Наукові записки. Політичні науки*. 2002. Том 20. С. 24–28. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1c4a270d-7ace-4c36-af85-f67ffd5d6542/content
58. Кон В. Соціальна структура та особистість у процесі радикальних змін: аналіз України в період трансформацій / В. Кон, В. Хмелько, В. Паніотто, Гунг Го–Фунг. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2005. № 3. С. 24–64.
59. Конспект лекцій з дисципліни «Соціологія» для студентів першого (бакалаврського) рівня всіх спеціальностей / укл.: Мачуліна І.І. Кам'янське: ДДТУ, 2019. 61 с. http://www.dstu.dp.ua/Portal/Data/7/15/4-15-kl28.pdf
60. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Політична культура» підготовки здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти, спеціальності 052 «Політологія», освітня програма «Політологія» / Н.Л. Стешенко. Краматорськ: ДДМА. 2021. URL: https://surl.li/hnlozx
61. Копинець Ю.Ю. Тенденції розвитку партійних систем країн Європейського Союзу в контексті парламентських електоральних циклів 2017 року. *Політикус*. 2020. № 4. С. 110–117. URL: https://politicus.od.ua/4_2020/4_2020.pdf
62. Корнієнко В.О. Добіжа В.В. Формування політичної культури сучасної владної еліти в Україні: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2009. 160 с.
63. Крутінь Г.І., Чубур Н.В. Соціологія конфлікту: практикум. Київ: КНЕУ, 2007. 152 с.
64. Кузьмук О.М. Середній клас в українському суспільстві: перспективи теоретичного та емпіричного дослідження: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2016.172 с.
65. Культурна політика Європейського Союзу. Хрестоматія: навч. посіб. / упорядники: Кеда М.К., Соломенна Т.В. Чернігів: Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, 2022. 468 с. URL: https://surl.li/urplxc
66. Курас І.Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. Київ: Ґенеза, 2004. 736 с.
67. Курило І.О. Соціально-економічна структура населення: еволюція, сучасність, трансформації: монографія / відповід. ред. В.С. Стешенко. Київ: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2006. 472 с.
68. Курчаба Т. Соціологія: навч.-метод. посібник. Львів: ПП Сорока Т.Б., 2015. 184 с.
69. Кучеренко І.М. Етичний компонент політичних конфліктів у сучасному українському суспільстві. *Сучасна українська політика: політики і політологи про неї*: зб. наук. пр. Київ – Миколаїв, 2005. Вип. 7. С. 368–372.
70. Латигіна Н.А., Гусєва Н.Ю., Ліпін М.В. Політичні режими: навч. посіб. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 232 с. URL: https://ur.knute.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7dfd8d1d-b438-46fc-a2af-8025aaa18b81/content

71. Лефтеров В.О., Ігнатьєва І.І., Цуркан О.В. Соціологія конфлікту: навчально-методичний посібник (для студентів факультету психології, політології та соціології НУ «ОЮА»). Одеса: Фенікс, 2019. 34 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/99daeff2-a614-40bd-8f87-de52504b28f4
72. Луцишин Г.І. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. [для студентів, аспірантів і викл. вищ. навч. закл. освіти України]. Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2015. 200 с.
73. Макеєв С., Оксамитна С. Концепція інституціонально відтворюваних соціальних нерівностей. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2011. № 4. С. 32–49.
74. Макеєв С. Смислові порядки інтелектуальних практик. *Смислова морфологія соціуму* / за ред. Н. Костенко. Київ: Інститут соціології НАН України, 2012. С. 124–151.
75. Манелюк ЮМ., Чубур Н.В. Сутність і фактори політичної глобалізації: сучасні виклики. *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС».* 2024. Випуск 3. С. 189–193. URL: https://politicus.od.ua/3_2024/31.pdf
76. Мармазова Т. Прикладні аспекти реалізації функцій політики. *Політичний менеджмент*. 2009. № 4. С. 44–50.
77. Марущак О.А. Щодо сучасного розуміння та значення ідеології. *Forum Prava*. 2020. 61(2). С. 92–101.URL: https://zenodo.org/records/3883817
78. Матвієнків С., Кирничний С. Мас-медіа України в контексті політичних трансформацій суспільства. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. Випуск 16. С. 34–41. URL: https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/23227/1/7%20%284%29.pdf
79. Матвієнків С., Штерн В. Вплив політичних міфів на свідомість молоді в сучасній Україні. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2014. Випуск 5. С. 72–78. URL: https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/politology/article/view/2752/2828
80. Матусевич В. Неконсистентний і маргінальний – два визначення одного статусу. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2009. № 2. С. 104–112.
81. Мацієвський Ю. Теоретичні аспекти аналізу суспільних конфліктів: множинність концептуальних підходів. *Людина і політика*. 2004. № 3. С. 115–129.
82. Мелеганич Г., Дорошевич Р. Особливості формування політичної культури в Україні. *Регіональні студії*, 2017. Випуск 10. С. 49–52. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/1c7a0d74-7a1e-4315-936c-e2e13544156c
83. Мельник Л.М., Дужа І.А. Політологія: навч.-метод. посібник. Біла Церква, 2019. 425 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/items/a6166506-41ea-4c63-bf2d-ae1538133d61
84. Мірчук І.Л. Проблеми особистості у філософсько-релігійній спадщині Гавриїла Костельника. *Людинознавчі студії. Філософія*: [збірник наукових праць ДДПУ] / ред. кол. Н. Скотна (гол. редактор), О. Ткаченко (редактор розділу) та ін. Дрогобич: Видавничий відділ ДДПУ, 2014. Випуск 13. С. 100–111.
85. Москаленко В. Проблема виховання в контексті соціалізації особистості. *Соціальна психологія*. 2005. № 3(11). С. 20–23.
86. Москаленко В.В. Соціалізація особистості. Монографія. Київ: Фенікс, 2013. 540 с. URL: https://surl.li/hmnxdp

87. Найчук А.В., Ганаба С.О. Філософія історії: [навчальний посібник]. Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2020. 204 с.
88. Насадюк Ю. Соціалізація особистості як система втілення політичних цінностей. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2016. Випуск 10. С. 79–85. URL: https://journals.pnu.edu.ua/index.php/politics/issue/view/237/79
89. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е.М. Лібанової. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. 404 с. URL: https://idss.org.ua/monografii/nerivnist_2012.pdf
90. Нерубащенко І.А. Глобальне громадянське суспільство як нова модель світоустрою. *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС».* 2017. Випуск 5. С. 26–29. URL: https://www.politicus.od.ua/5_2017/7.pdf
91. Нечітайло І.С. Сучасна соціологія освіти: від соціологічної теорії до освітньої практики: підручник для студентів ЗВО. Київ: Ліра-К, 2020. 296 с.
92. Ніколенко К.В. Цивілізаційні трансформації сучасності: навч. посібник / уклад. К.В. Ніколенко. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2020. 106 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi69/0050410.pdf
93. Основи політичної соціології: навчальний посібник для студентів соціогуманітарних спеціальностей / М.А. Безносов, Т.М. Дублікаш, А.Д. Литовченко та ін. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. 252 с. URL: https://ekhnuir.karazin.ua/items/22d08bc3-8cef-49cb-a191-0b154975da80
94. Остапенко М.А**.** Політична культура суспільства: навч. посібник. Київ: МАУП, 2008. 96 с.
95. Патракова А. Структурні складові відчуття місця в соціальній ієрархії. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2008. № 3. С. 119–135.
96. Перегуда Є.В. Соціологія: навч. посіб. Київ: КНУБА, 2012. 140 с. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/l_714_45687404.pdf
97. Перегуда Є.В. Політологія: навчальний посібник / Є.В. Перегуда, В.Ф. Панібудьласка, В.Л. Семко, Н.І. Рижко, С.Д. Місержи, В.Л. Стеценко, В.Л. Згурська, В.П. Третяк. Київ: КНУБА. 2011. 216 с. URL: https://org2.knuba.edu.ua/pluginfile.php/103531/mod_resource/content/1/posibnikkaf.Pdf
98. Перепельчук Т.В. Соціологія праці: навчальний посібник. Одеса: ОНЕУ, ротапринт, 2011. 234 с. https://surl.li/wuwhge
99. Петрінко В.С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці: навчальний посібник. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 360 с. https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31879
100. Пилипенко В. Людина за ринкових умов: вербальна поведінка та оцінка реформ. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2006. № 1. С. 153–165.
101. Півнєва Л. Політична і популярна культура як предмет політологічного аналізу. *Політичний менеджмент*. 2006. № 6. С. 74–81.
102. Піча В.М., Хома Н.М. Політологія: конспект лекцій: навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. 6-те вид., виправл. і доповн. Львів: ПП «Магнолія 2006», 2025. 188 с. URL: https://magnolia.lviv.ua/wp-content/uploads/2024/10/Politolohiia-konspekt-lektsiy_zmist.pdf

103. Подмазко Є. Концептуальні основи наукової теорії. *Політичний менеджмент*. 2007. № 1. С. 108–114.
104. Політична думка XX – початку XXI століть: методологічний і доктринальний підходи: підручник: у 2-х т. / за заг. ред. Н.М. Хоми; [Т.В. Андрущенко, О.В. Бабкіна, В.П. Горбатенко та ін.]. Львів: Новий Світ-2000, 2016. Т. 1. 516 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi72/0053308.pdf
105. Політична ідеологія [Електронний ресурс]: навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / упоряд.: А. Пехник, А. Прохоренко; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Юридична література, 2023. 64 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/389073f3-3fe5-4152-9953-f43938df4380/content
106. Політична культура: теорія, проблеми, перспективи. Київ, 2004. 224 с.
107. Політична участь як показник рівня політичної культури суспільства: практ. посібник / авт. кол.: В.А. Гошовська [та ін.]; за ред. В.А. Гошовської. Київ: НАДУ, 2021. 112 с. URL: https://ipacs.knu.ua/pages/dop/337/files/997558cf-6902-4f22-9bf0-6f3947532ea9.pdf
108. Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці XX – на початку XXI століть: колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; [авт. колект.: В. Бурдяк, В. Бусленко, Є. Гайданката ін.]; Каф. політ. і держупр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. 680 с. URL: https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/12/CEE_EU_Integration.pdf
109. Політологія: навчальний посібник (для студентів усіх форм навчання) / уклад. Л.М. Мельник, І.А. Дужа, І.М. Грек. Біла Церква: БНАУ, 2022. 494 с. URL: https://rep.btsau.edu.ua/items/e0964623-ce94-42c5-aecb-917d41ebfc8a
110. Політологія: конспект лекцій для студентів усіх спеціальностей денної форми навчання / Н.М. Семке, І.М. Доля. Харків: НТУ «ХПІ», 2017. 156 с. URL: https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/bd20d3c1-a7bb-4347-899c-c57e84d6d659/content
111. Політологія: навчальний посібник / Н.М. Демиденко. Суми. Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Електронне видання, 2022. 318 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d89f768d-2b72-468d-b99e-64dc28425f83/content
112. Політологія: навчально-методичний посібник (у схемах і таблицях) / за наук. ред. проф. В.С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 540 с.
113. Політологія: підручник / за ред. проф. М.П. Требіна; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2018. 460 с.
114. Поліщук І.О. Політична культура: дефініція, структура та функції. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2013. № 3. С. 194–196. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1943463f-b895-4983-9cc0-e74b828f6b87/content
115. Поліщук І.О., Максімішина Т.М. Політична культура сучасного світу: епохальні трансформації. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2021. № 3 (50). С. 139–152. URL: https://fil.nlu.edu.ua/article/view/235575

116. Постол А.А. Постмодернізм як сучасна суспільно-політична реальність. *Гуманітарний вісник ЗДІА. Філософія*. 2010. Випуск 42. С. 69–79. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_42_8.pdf
117. Про державне управління в Китаї. Сі Цзіньпін / [пер. з кит. В. Гамяніна та ін.]. Харків: Фоліо, 2021. Т. 1. 556, [46] с.
118. Пробийголова Н. Політична освіта як складова політичної соціалізації молоді. *Політичний менеджмент*. 2008. № 1. С. 128–136. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/probyiholova_politychna.pdf
119. Пророченко Н.О. Сила ісламських традицій. Політичні традиції і демократія у державах Аравійського півострова. *Політика і час*. 2003. № 8. С. 62–68.
120. Проскуріна О. Удосконалення форм соціалізації і процес становлення особистості. *Політичний менеджмент*. 2003. № 2. С. 50–57.
121. Публічна політика: навч. посіб. / авт. кол.: С.О. Телешун, С.В. Ситник, І.В. Рейтерович та ін.; за заг. ред. С.О. Телешуна. Київ: НАДУ, 2016. 340 с.
122. Рафальський О.О., Самчук З.Ф. Цивілізаційні перехрестя сучасного суспільства. Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2018. 688 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi59/0044020.pdf
123. Рафальський О. Сучасні погляди на проблему діалогу цивілізацій. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України.* 2016. Випуск 3-4 (83-84). Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. С. 5–9. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rafalskyi_suchasni.pdf
124. Рєпіна Н.В. Політична культура XXI століття: тренди і виклики. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2012. Випуск 6. С. 444–455.
125. Рижков М.М. Особливості американської моделі демократичної системи постбіполярної доби. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Випуск 107 (Частина І). С. 29–38.
126. Романюк А.С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 310 с. URL: https://studfile.net/preview/10992397/
127. Рудакевич О. Засади типології національної політичної культури. *Політичний менеджмент*. 2011. № 6. С. 137–144.
128. Рудакевич О.М. Концептуальні погляди Г. Алмонда на політичну культуру нації. *Нова парадигма*. 2010. Вип. 96. С. 116–125.
129. Рудакевич О. М. Традиції як базові елементи національної політичної культури. *Політологічний вісник*: зб. наук. праць. Київ: ІНТАС, 2010. Вип. 49. С. 291–299. URL: https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/f7537812-f1db-4825-b7f1-44104ed3d2da/content
130. Рудакевич О. Матриця національної політичної культури: соцієтальний підхід. *Політичний менеджмент*. 2011. № 5. С. 25–34. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/rudakevych_zasady.pdf
131. Рудакевич О. Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 352 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi78/0058013.pdf

132. Рудич Ф.М. Політологія: підручник. 3-тє вид., перероб., доп. Київ: Либідь, 2009. 480 с.
133. Саган Г.В. Аналіз і моделювання суспільно-політичних процесів у регіонах світу (арабські країни): навч. посіб. для студентів закладів вищої освіти денної, заочної та дистанційної форм навчання. Київ: Київ ін-т ім. Б. Грінченка, 2023. 176 с.
134. Скотна Н. Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії. Львів: Українські технології, 2005. 384 с.
135. Соціологія: підручник / М.П. Требін, В.Д. Воднік, Г.П. Клімова та ін.; за ред. М.П. Требіна. Харків: Право, 2010. 224 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_finan/Sotsiolohiya-Trebina-M.P.pdf
136. Соціологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. 2-ге вид., доопр., доп / за заг. ред. В.І. Докаша. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. 448 с.
137. Соціологія: навчальний посібник для студентів для студентів усіх спеціальностей денної форми навчання, що вивчають «Соціологію» / О.В. Горпинич, О.Ю. Клименко, Л.М. Москаленко, М.С. Труш, В.Ф. Ятченко. Київ: ДУТ, 2019. 235 с. URL: https://dut.edu.ua/uploads/l_1868_64391381.pdf
138. Соціологія: Терміни, поняття, персоналії: навчальний словник-довідник / за ред. В.М. Пічі. Львів, 2002. С. 129, 159, 294, 357.
139. Соціологія: навчальний посібник / О.Б. Петінова. Одеса: Видавництво «Магістр», 2019. 260 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi59/0044073.pdf
140. Соціологія: підручник / М.П. Козирєв; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 655 с. URL: https://surl.li/pwbjmc
141. Соціологія: теорії середнього рівня: навчальний посібник / за наук. ред. Ю.Ф. Пачковського; [Н.В. Коваліско, Т.Д. Лапан, Н.Й.Черниш та ін.]. Київ: Каравела, 2020. 356 с. URL: https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/Sotsiolohiia-Teorii-serednoho-rivnia-za-red-YU.F.-Pachkovskoho-Navch.-posibnyk-2020.pdf
142. Ставицька О.В. Трудові конфлікти: загально-теоретичний аналіз. *Бюлетень Національної служби посередництва і примирення*. 2007. № 2. С. 38–42.
143. Стан сучасного українського суспільства: цивілізаційний вимір / за наук. ред. М.О. Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України, 2017. 198 с.
144. Стегній О.Г. Соціологічні підходи до вивчення типів політичної культури. *Український соціум*. 2015. № 2 (53). С. 26–35. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/26-35__no-2__vol-53__2015__UKR.pdf
145. Стрюк М.І., Семеріков С.О., Стрюк А.М. Мобільність: системний підхід. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. Т. 49. Вип. 5. С. 37–70.
146. Суспільно-політичні трансформації в країнах Сходу на сучасному етапі: колективна монографія. Київ: Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, 2012. 220 с. URL: https://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-6589-9/978-966-02-6589-9.pdf
147. США: політика, суспільство, культура – 2025: матеріали міжнародної наукової конференції на пошану пам'яті проф. Б.М. Гончара. Київ, 6–7 березня 2025 р. / за ред. проф. Н. Городньої. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2025. 256 с.

148. Теленко О. «М'яка сила» у зовнішній політиці Індії. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2025. Випуск 58. С. 418–424. URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/58_2025/51.pdf
149. Точицький М.С. Поняття політичної культури у світлі сучасних політологічних дискусій. *Науковий журнал «Політикус»*. 2019. Випуск 6. С. 49–53. URL: https://politicus.od.ua/6_2019/6_2019.pdf
150. Точицький М.С. Демократизація політичної свідомості і культури. *Науковий журнал «Політикус»*. 2020. Випуск 6. С. 73–79. URL: https://politicus.od.ua/6_2020/6_2020.pdf
151. Трачук В. Політична толерантність як механізм політичної взаємодії: проблеми та перспективи. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України*. Київ, 2008. Вип. 37. С. 354–363. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/trachuk_politychna.pdf
152. Требін М.П. Поліщук І.О. Політична культура: ретроспективний огляд концептуальних підходів. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».* 2013. № 1 (15). С. 123–140. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7ee830b1-cb93-4329-b605-07289c827eae/content
153. Тюшка А. Сучасна стратегічна культура Німеччини і Франції. *Політичний менеджмент*. 2010. № 5. С. 177–186. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/tiushka_suchasna.pdf
154. Українська орієнталістика: міждисциплінарний збірник наукових праць викладачів та студентів Інституту філології та Історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка / за ред. В. Резаненка та І. Срібняка. Київ, 2018. Вип. 9. 200 с. URL: https://surl.li/ppgwbi
155. Федорів І.П. Вплив ЗМІ на формування політичної культури. *Наукові записки НаУКМА*. 2011. Т. 121: Політологічні [Політичні] науки. С. 47–51. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5a12da36-5970-493b-94c9-7f3b689e5c1c/content
156. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії / переклад Р. Корнута, Т. Цимбал. Київ: Наш Формат, 2019. 608 с.
157. Хачатуров Д. Політичні цінності як основа політичної культури суспільства. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2025. Вип. 21. С. 324–329. URL: https://kpn.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/197/2025/10/vypusk-21.pdf#page=324
158. Хмелько І. Американський федералізм: етапи становлення, сучасні проблеми. *Регіональна політика: законодавче регулювання та практична реалізація*: зб. матеріалів / Мін-во освіти і науки України; Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. та ін.; редкол.: П.М. Куліков (голова) [та ін.]. Київ; Тернопіль: Карт-Бланш, 2015. Перша міжнародна наук. – практ. конф., Київ, 24-25 листопада 2015 р. С. 65–71.
159. Худолій А.О. Політичні стереотипи у геостратегії США: [монографія]. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. 148 с. URL: https://surl.li/rigged

160. Хутка С. Соціальна адаптованість особистості: концептуалізація поняття. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2007. № 2. С. 164–175.
161. Цурканова І.О., Радкевич Т.О. Політична культура і культура політики: порівняльний аналіз сучасного стану суспільства в Україні. *Регіональні студії*. 2024. № 36. С. 7–13. URL: https://crust.ust.edu.ua/items/78235efb-f079-4230-a613-4a205a3ba0c1
162. Черниш Н. Соціологія: підручник за рейтингово-модульною системою навчання. 5-те вид., переробл. і допов. Київ: Знання, 2009. 468 с.
163. Чернуха Н. Інтеграція у сучасному освітньому просторі. *Наукові праці МАУП,* 2008. Вип. 3(19). С. 15–18. URL: https://journals.maup.com.ua/journal/19_2008/5.pdf
164. Чістякова І.М., Кривдіна І.Б. Особливості Британської політичної системи. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2022. Т. 14, № 2. С. 160–168. URL: https://fip.dp.ua/index.php/FIP/article/view/1121
165. Шабанов М.О. Сучасні політичні режими: концептуальні засади та практичний вимір: навч. посіб. Одеса: Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, 2022. 143 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi67/0049482.pdf
166. Шак Р. Глобальне громадянське суспільство як феномен сучасного світу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки».* 2021. № 2 (30), С. 108–115. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/sep/24802/18.pdf
167. Шуліка А.А., Тимченко М.М. Роль конфуціанства в політичній сфері сучасного КНР. *Науковий журнал «Політикус».* 2022. Випуск 2. С. 80–84. URL: https://politicus.od.ua/2_2022/14.pdf
168. Шуліка А. Вплив громадянського суспільства на реалізацію концепції сталого розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. Випуск 49. С. 351–356. URL: https://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/49_2023/42.pdf
169. Щедрова Г.П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний та прикладний аспекти: монографія. Луганськ: Еталон-2, 2009. 308 с.
170. Щербакова Ю. Цінності об'єднаної Європи: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2014. 208 с. URL: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2b548825-6b8c-440e-bed1-81f1435e7a89/content

Міністерство освіти і науки України
Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Навчальне електронне видання

НАЙЧУК Антон Віталійович,

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри політології та філософії Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

МАРКІТАНТОВ Вадим Юрійович,

кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології та філософії Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ГРУБІ Тетяна Вікторівна,

кандидат соціологічних наук, доцент, завідувач кафедри політології та філософії Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Навчально-методичний посібник

Електронне видання

Підписано 19.10.2026. Гарнітура «Arial».
Об’єм даних 2,3 Мб. Обл.-вид. арк. 6,3. Зам. № 1283.

Видавець і виготовлювач Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. Огієнка, 61, м. Кам’янець-Подільський, 32300

Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів видавничої справи серії ДК № 3382 від 05.02.2009 р.